

T.C.

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**TASAVVUFTA KADININ ROLÜ: SAMİHA AYVERDİ
ÖRNEĞİ**

Sevim YARARLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Bingöl – 2022

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TASAVVUFTA KADININ ROLÜ: SAMİHA AYVERDİ
ÖRNEĞİ

Sevim YARARLI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Bingöl – 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	I
TEZ KABUL ONAY	II
KISALTMALAR	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
TASAVVUFTA KADININ ROLÜ	4
1.1. Semavi Dinlerde Kadın Algısı	4
1.2. İslamiyet’te Kadın Algısı	13
1.3. Tasavvufta Kadına Bakış ve Kadının Rolü.....	18
1.3.1. Menkıbelerde Kadın Tasavvuru.....	23
1.3.2. Menkıbelerde Kadına Bakış Olarak Nefs Sembolü.....	25
1.4. İbn-i Arabi’nin Kadına Bakışı	27
1.4.1. İbn-i Arabi’nin Manevi Gelişiminde Kadının Rolü.....	30
1.5. Mevlana’nın Kadına Bakışı	31
1.5.1. Mevlevilikte Kadının Rolü.....	34
1.6. Ken’an Rifâi’nin Kadına Bakışı.....	36
İKİNCİ BÖLÜM.....	42
SAMİHA AYVERDİ’NİN HAYATI VE TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ	42
2.1. HAYATI.....	43
2.1.1. Çocukluğu.....	43

2.1.2. Eğitim Hayatı.....	46
2.1.3. Maneviyat Arayışı.....	48
2.1.4. Gençlik Yılları	50
2.1.5. Yazarlığı.....	52
2.1.6. Yaşadığı Dönemde Tasavvuf ve Tarikatların Durumu.....	57
2.1.7. Vefatı ve Vasiyeti	60
2.2. TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ.....	61
2.2.1. Bağlı Olduğu Tarikat (Rifâiyye).....	61
2.2.2. Tasavvufi Kişiliğinin Oluşumunda Kenan Rifâî'nin Etkisi.....	63
2.2.3. Ayverdi'nin Aksiyoner ve Birleştirici Mizacı	65
2.2.4. Ayverdi'nin Özgürlük ve Maneviyat Düşüncesi	66
2.2.5. Ayverdi'de Kulluk Bilinci	68
2.2.6. Ayverdi'de Madde-Mana Diyalektiği.....	69
2.2.7. Eserlerindeki Tasavvufi Tema	72
2.2.8. Samiha Ayverdi ve Annemarie Schimmel'in Dostluğu	82
2.2.9. Eserlerinde Psikolojik ve Sosyolojik Tahliller	84
2.2.10. Dilin Önemine Yaptığı Vurgular	91
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	98
ÖZGEÇMİŞ	103

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Tasavvufta Kadının Rolü: Samiha Ayverdi Örneği* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2022

İmza

Sevim Yararlı

TEZ KABUL ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Sevim YARARLI tarafından hazırlanan *Tasavvufta Kadının Rolü: Samiha Ayverdi Örneği* başlıklı bu çalışma, .../.../2022 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oybirliği/oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tasavvuf Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : ..... İmza:.....

Danışman : ..... İmza: .....

Üye : ..... İmza: .....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../ 2022 tarih ve ..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN

Enstitü Müdürü

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
d.	: Doğum Yılı
Doç	: Doçent
Dr.	: Doktor
ö.	: Ölüml Yılı
Öğr.	: Öğretim
s.	: Sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: Ve benzeri

ÖNSÖZ

Samiha Ayverdi, bir geçiş dönemi mütefekkeri, müellifi ve mutasavvıfıdır. Hem Osmanlı'nın son döneminde hem de Cumhuriyet döneminde yaşamıştır. Ayverdi, kültürel, sosyal, tarih vb. birçok alanda derin bir birikime sahiptir. Güçlü bir hafızası olan Ayverdi, bir toplumun dönüşümüne dair neredeyse bütün izleri, hafızasına kaydetmiştir. İlerleyen yaşlarda yazı hayatına da girerek kayıt altına aldığı birikimi yeni nesillere tasavvufi, biyografik, roman, hikâye, tarihi ve fikri eserler aracılığıyla toplumun kaybettiği değerleri aktarmaya çalışan aksiyoner bir şahsiyettir. Samiha Ayverdi'yi mühim kılan en önemli özelliklerinden biri, iki dünya arasında yaşamış olmasıdır. Bu iki dünyadan maksat, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyet dönemine şahitlik etmesidir. Ayrıca bu iki döneme şahit olan Ayverdi, bu şahitliğini kırktan fazla eserle bizlere aktarmıştır. Kenan Rifai'nin teşvikiyle ve hislerini rencide eden bir kitabı okuduktan sonra kanaatlerine aykırı gelen şeyleri reddedebilmek için yazı hayatına roman türüyle başlamış ve birçok türde de eser vermiştir. Ayverdi'nin eserleri, tasavvufi, sosyal, kültürel, psikolojik, tarihsel vb. açıdan çok geniş bir kapsama sahiptir. Bu sebepten Ayverdi'yi inceleyebilmek biraz da disiplinler arası çalışmayı gerektirmektedir. Samiha Ayverdi'yi yeterli düzeyde tanıyabilmenin yolu ise, hayatındaki kırılma noktalarını yakalayabilmekten geçer. *Tasavvufta Kadının Rolü: Samiha Ayverdi Örneği* adlı bu çalışmamızda kadının kulluk ve hizmet yolundaki gayretlerinin tarihsel bir seyri ele alınmıştır. Modern zamanda tasavvufta kadının rolünün anlaşılması için ise Samiha Ayverdi'nin çalışmaları ve tasavvufi rolü üzerinde durulmuştur.

Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "Tasavvufta Kadının Rolü" ikinci bölümde "Samiha Ayverdi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Kişiliği" üzerinde durulmuştur. Tasavvufta kadının rolünün anlaşılması için ise "İslam Öncesi İnançlarda Kadın Algısı", "İslamiyet'te Kadın Algısı" başlıklarına yer verilerek asıl konu olan "Tasavvufta Kadına Bakış ve Kadının Rolü" başlığına geçilmiştir. Bu başlığı detaylandırmak için iki değerli mutasavvıf olan İbn-i Arabi ve Mevlana'nın kadına bakış açılarına ve kadınların bu iki büyük mutasavvıfın yetiştirilmesindeki rollerine değinilmiştir. Bu iki değerli mutasavvıfın dışında Samiha Ayverdi'yi daha iyi anlamımızı sağlayacak olan Ayverdi'nin hayatında dinamik rol oynayan Ken'an Rifâi'nin kadına bakışına, hayatına ve

yetiştirilmesinde rol oynayan “anne” etkenine yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Ayverdi'nin hayatı, tasavvufi ve edebi kişiliği, görüşleri ve eserleri üzerinde durularak kadının modern zamandaki edindiği rolün anlaşılması sağlanmıştır. Bunun için de çalışmamızda Samiha Ayverdi'nin kendi eserleri başta olmak üzere başlıca bu alanda yazılan doktora tezleri, makaleler, ansiklopedi maddeleri, kitap ve dergi gibi kaynaklardan istifade edilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Mehmet şirin AYİş'e, tezin yazım aşamasında ve tashihinde katkılarını esirgemeyen *dostlarıma* ve eğitim hayatım boyunca yetişmemde katkısı olan tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca çalışmamı tamamlamam konusunda moral ve motivasyonumu üst düzeyde tutmama yardımcı olan aileme şükranlarımı sunarım.

.../.../ 2022

Sevim YARARLI

ÖZET

Tasavvuf tarihine baktığımızda büyük sūfileri irşad eden, ermiş, salih ve kamile kadınların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Tanınmış birçok sūfi, mürşitlerinin kadın olduğunu övgüyle dile getirerek sūfi kadınların şahsiyet eğitimi ve manevi alanlardaki rollerinin önemine işaret etmişlerdir. Bu durumu yakın dönemde yaşamış mutasavvuf kimliği ile bilinen Samiha Ayverdi de görmek mümkündür. Kenan Rifai'nin yanında manevi eğitimini tamamlayan Ayverdi, tasavvuf alanda önemli eserler ortaya koymuştur. Kenan Rifai ile ilgili eserler de yazan Ayverdi, aynı zamanda mürşidinin sözlerini, hayatını aktarıp hocasının tanınmasında ve Rifailiğin yayılmasında da etkin rol oynamıştır. Bu çalışmamızda tasavvufta kadının rolü bağlamında Samiha Ayverdi'nin hayatı ve tasavvufi Kişiliği ele alınacaktır. Tasavvufta kadının rolü bağlamında ilk olarak ilahi ve semavi dinlerde kadının rolüne değinilecek daha sonra da İslam'da kadının önemi ve değeri üzerinde durulup tasavvuf tarihindeki önemli sufi kadınlar hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca sufi şahsiyetlerin kadın konusunda yaptığı değerlendirmeler, ortaya koydukları bilgiler üzerinde de durulacaktır. Daha sonra Samiha Ayverdi'nin çocukluğu, yaşadığı dönem, yaşadığı dönemde tasavvuf ve tarikatların durumu gibi hususlar ele alınacaktır. Ardından Samiha Ayverdi'nin tasavvufi kişiliğine ve görüşlerine yer verilerek geçmiş ile günümüz arasında köprü kurulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Kadın, Samiha Ayverdi, Kenan Rifai

ABSTRACT

When we look at the history of Sufism, the number of saints, righteous and perfect women who guided the great Sufis is too great to be underestimated. Many well-known Sufis praised the fact that their mentors were women and pointed out the importance of the role of Sufi women in personality education and spiritual fields. It is possible to see this situation in Samiha Ayverdi, who is known for her sufi identity, who lived in the recent period. Ayverdi, who completed his spiritual education alongside Kenan Rifai, produced important works in the field of Sufism. Ayverdi, who also wrote works about Kenan Rifai, also played an active role in the recognition of his teacher by conveying the words and life of his mentor and in the spread of Rifai. In this study, Samiha Ayverdi's Life Works and Sufi Personality will be discussed in the context of the Role of Women in Sufism. In the context of the role of women in Sufism, firstly, the role of women in divine and heavenly religions will be mentioned, and then the importance and value of women in Islam will be emphasized and information will be given about important Sufi women in the history of Sufism. In addition, the evaluations made by Sufi personalities on women and the information they put forth will also be emphasized. Later, issues such as Samiha Ayverdi's childhood, the period she lived in, the situation of Sufism and sects during her lifetime will be discussed. Then, by giving place to Samiha Ayverdi's mystical personality and views, it will be tried to build a bridge between the past and the present.

Key Words: Sufism, Woman, Samiha Ayverdi, Kenan Rifai

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu ve Amacı

Hayattaki en büyük hüner insan olabilmek ve insan kalabilmektir. Kişi, insan oluşunun ve varlığının anlamını en iyi karşısında duran, kendisine benzeyen, kendisi gibi olan başka bir ben üzerinden okuyabilir. İnsan oluşun anlamı kavrandığı ve idrakine varıldığı an itibariyle insanlık tarihinin başlangıcı yapılabilir. Bu sebeple insanlık tarihinin başlangıcını Hz. Adem'in yaratılmasıyla değil de Hz. Adem'in,  dem oluşunun idrakini Hz. Havva üzerinden okumaya başladığı anla yani Hz. Havva'nın yaratılmasıyla yapabiliriz. Havva oluş ise hem içinde Adem'in anlamını barındırmak hem de medeniyetlere gebe olmak demektir. Kadın medeniyettir, bir medeniyeti dođuruŐ veya yok ediŐtir. Bir kadın "anne" olduğu vakit ise içinde gelenekleri taşır, medeniyetleri taşır. Kadının her bir sancısı geleneği devam ettiren bir kuvvet, batılı yıkan bir darbe, insanlığı yeniden hayat sahasına çeken bir bahar tazeliği ve makrokozmoz yapının bir bedende zuhurudur.

İnsan olmanın ve medeniyet kurmanın anlamı kadındadır. Bu sebeple hangi medeniyet dirilmek istiyorsa doğumun sembolü olan kadına bakış açısını düzeltmelidir. Zira insanlık tarihi tek bir çizgiyi izleyen ve sürekli yukarıya doğru ilerleyen bir süreç değildir. Daha çok zikzaklı, iniŐli çıkıŐlı bir süreçtir. Kadın da bu sürecin bir parçası olarak bu zikzaklı yapıyı seyrederek günümüze kadar gelmiştir. İnsanlık tarihinin, medeniyetlerin ve kadının göbek bağı birlikte kesilmiŐtir. Bir medeniyet ilerliyorsa orada kadının konumu ilerliyordur, insanlık ilerliyordur. Bir medeniyet yıkılıyorsa, geriliyorsa orada kadın horlanmaya, değer görmemeye baŐlanmıŐtır. İslam medeniyetinin dirilişe geçtiği Mekke Dönemine bakıldığı vakit ise kadına verdiği kıymetle, kadını koruyarak, kadını yücelterek ve evlere sinen huzur ile bir inşa sürecine girdiği ve yükseldiği görülecektir.

İslam medeniyetinin doğurduğu Müslümanca var olma biçimi olan tasavvuf, merkezine kişiyi alarak insanı insan olmanın anlam yolculuğuna çıkaran ve insan oluşun anlamını gösteren bir yaşama biçimi kılavuzudur. Bu sebeple tasavvuf, insan oluşun anlamının taşıyıcısı olan kadına bakış açısı sayesinde geniş coğrafyalara yayılmıŐtır. İnsanca yaşayışı dert eden birçok sûfi kadın İslam medeniyeti çatısı altında tarihe yön verecek roller üstlenmiş veya tarihe yön verecek kişileri bazen bir hoca

olarak, bazen bir eş olarak, bazen de ak sütüyle besleyen bir anne olarak insan oluş medeniyetine ışık tutmuşlardır. Sûfî kadınlar, insan oluşun en güzel hünelerinin taşıyıcıları olmuşlardır. Samimiyetin, ihlasın, bağlılığın ve hizmet yolunda öne atılışın sembolleri haline gelmişlerdir. Tarihte önemli roller üstlenen sûfî kadınların günümüzdeki varlıklarını hangi roller üzerinden devam ettirdiğini görebilmek ve anlayabilmek için “vatan anne” olarak da adlandırılan Samiha Ayverdi üzerinden bir tarihi seyri, bir geleneğin evrilişini, kadının konumunu ve kadının insan olma yolculuğunda üstlendiği rolleri net görebilmek ve okumak mümkündür. Samiha Ayverdi’yi anlamak, geleneği ve günümüze anlamaktır. İnsanı, kadını ve medeniyeti anlamaktır.

Toplum ve medeniyetlerin tarihlerine bakıldığı vakit İslam medeniyetinin içinde yaşayan kadının konumunun ehemmiyeti göze çarpacaktır. İslam medeniyetinin içerisinde de tasavvufi çevrede yetişen kadınların konumu ön plana çıkacaktır. Lakin bu durum İslam coğrafyasında ve tasavvufi düşüncenin hâkim olduğu alanlarda kadının her zaman değer gördüğü anlamına gelmediğinin de altı çizilmelidir. Çünkü yer yer görülen ataerkil bir toplum yapısının yoğun olduğu noktalarda kadının hak ettiği değeri gördüğü söylenemez. Tasavvufta da bazen kadının manevi yolda ilerlemeyi engellediğini düşünenler çıkmıştır. Fakat bu olumsuz bakış açıları hâkim bir anlayış haline hiçbir zaman gelmemiştir. Gelmemesinin sebebi ise İslam’ın kadınları korumak için koyduğu kalkandan kaynaklanmaktadır.

Araştırmanın Kapsamı, Yöntemi ve Kaynakların Değerlendirilmesi

Tasavvuf, İslami bilimlerin bir disiplini olduğundan tasavvufta kadının rolünün anlaşılması için İslam’da kadının anlaşılması gerekmektedir. İslam’da kadın konusunun anlaşılması için ise İslam’dan önceki dini yapılar, gelenekler ve Arap toplum yapısı bilinmelidir. Zira İslam’ın yaptığı yenilikler, değişiklikler ve İslam’ın kadın konusundaki ilk yorumlarının, uygulamalarının neler olduğu ve niçin yapıldığı bilinebilsin. Bundan dolayı çalışmamızda tasavvufta kadının rolünün anlaşılması için “Semavi Dinlerde Kadın Algısı”, “Yahudilikte Kadın Algısı”, “Hıristiyanlıkta Kadın Algısı” gibi başlıklara yer verilmiştir. Tasavvufta kadın ve kadının rolü konusu ele alınırken daha iyi anlaşılması için iki büyük mutasavvıf olan İbn-i Arabi ve

Mevlana'nın kadına bakış açlarına da değinilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümü oluşturan Samiha Ayverdi'nin hayatı ve tasavvufi görüşlerinin daha iyi anlaşılması için mürşidi Ken'an Rıfâi'nin kadına bakış açısı ve hayatı da ele alınmıştır. Samiha Ayverdi'nin hayatı ve tasavvufi görüşleri de ele alınarak geçmişten günümüze tasavvufta kadın rolünün önemiyetinin anlaşılması istenmiştir. Bunun için de kapsamlı bir literatür taraması ve veri analizi yapılarak bu alanda özgün bir çalışma ortaya konulmaya çalışılmıştır. Samiha Ayverdi'nin eserleri başta olmak üzere başlıca bu alanda yazılan doktora ve yüksek lisans tezleri, makaleler, ansiklopedi maddeleri, kitap ve dergi gibi kaynaklardan istifade edilmiştir.

Araştırmanın Önemi ve Hedefi

Tasavvufun kadına yüklediği misyon ve vizyon bağlamında çalışmalar mevcut olsa dahi yeterli düzeye henüz ulaşılmamış ve bu alanda ciddi çalışmalara hala ihtiyaç vardır. Zira tasavvufun kadına yüklediği misyon ve vizyon henüz tam olarak bilinmemektedir. Samiha Ayverdi bağlamında hem tasavvufun anlaşılması hem de tasavvuf geleneğinin kadınlar üzerinden günümüze aktarımını daha net bir biçimde görebilmek açısından yapılan bu çalışmanın literatürümüze geniş katkıda bulunacağı umut edilmektedir. Bu alanda belli başlı çalışmalar bulunmaktadır fakat yapılan bu çalışma ile araştırmacıların hem kapsamlı bir literatüre ulaşılması hem de bu alanda özgün bir çalışmanın ortaya konulması hedeflenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUFTA KADININ ROLÜ

1.1. Semavi Dinlerde Kadın Algısı

Tarih boyunca kadınlara çeşitli toplumlarda farklı mevkiler ve statüler verilmiştir. Bazı toplum yapılarında kadın hayatın, doğurganlığın, verimliliğin sembolü olup tabiatla özdeşleştirildiği için kutsallaştırıldığını ve bereket tanrıçası, ana tanrıça gibi adlar ile ilahlaştırıldığını görmekteyiz. Bazı kültürlerde ise kadının erkek ile aynı statüde olup aynı haklara sahip olduğunu, bazılarında da kadının ikinci plana atıldığını, hatta bazen de hemen hemen hiçbir hak ve değere sahip olmadığını söyleyebiliriz.¹ Ayrıca bazı belgeler ışığında kadının eski toplumlarda felaketin habercisi olduğunu, insan olup olmadığının tartışıldığı bir konumda olduğunu hatta bazılarında ise insandan dahi sayılmadığını öğrenmekteyiz.²

Kadının toplumdaki ve dinlerdeki rolünü anlamamız için tarihsel bağlam ve olayların kendine has yorumlarını göz önünde bulundurarak ve yanılma, sübjektivite payını göz önüne alarak kadının tarihsel tecrübelerindeki seyrini bilmemiz gerekmektedir. Eski Anadolu'da bereket ve verimlilik sembolü olan ana tanrıça kültü yaygındı. Batı Anadolu'da ise yaygın olan Tanrıça Artemis inancı mevcuttu bu inanç daha sonraları Hıristiyanî bir kisveye bürünerek Efes Konsili'nde Hz. Meryem'in statüsü tartışılmış ve Tanrı doğuran olduğu kabul edilmiştir. Hammurabi kanunlarına bakıldığında ise kadın haklarına, özellikle de evlilikle alâkalı yükümlülüklerle dair kadın lehine yapılmış bir kısım düzenlemelerin varlığı görülmektedir. Hitit din ve kült çevresinde ise kadınların çok yaygın işlevleri olduğu görülmektedir. Bilhassa bazı alanlarda kadının büyük rolü bulunmaktaydı ve bunlardan biri Hitit yasalarında kral ve kraliçenin eşitliğidir. Kadeş Antlaşması'nda Hitit kralının yanında kraliçenin de mührünün bulunması kadının rolünün toplum yapısındaki öneme bir işarettir. Eski Yunan'da ise kadınların hiçbir politik hak ve yetkisi olmadığı görülmektedir. Miras

¹ Ömer Faruk Harman, "Kadın", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 24, İstanbul 2001, s. 83.

² Sadık Ağçoban, "Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam'da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar", *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, Cilt. 2, Sayı. 1, 2016, s. 14.

erkek çocuğun hakkıydı, tek kadınla evlilik temel kurallardan biriydi, evli bir kadının sadakatsizliği büyük suçtu ve erkek hiçbir gerekçe olmadan karısını boşayabiliyor, kadın da istediğinde boşanabiliyor ve çeyizini geri alabiliyordu. Roma’da ise kadınlara kamu hukuku alanında hiçbir hak tanınmamıştı, devlet kurumlarında görev alamıyorlardı. Özel hukuk alanında da hakları sınırlıydı. Rig Veda dönemi sonrasında Hinduizm’de ise erkek hâkim bir karakter kazanmıştır. Eski Hintliler’de kadının hiçbir değeri ve önemi yoktu.³ Hatta kadın felaketin habercisi sayılırdı.⁴ Kadın kısır olur veya hep kız doğurursa kocası onu boşayıp bırakabiliyordu. Manu Kanunnâmesi’ne göre ise kadının görevleri arasında çocuk doğurmak, yetiştirmek ve ev işlerine bakmak bulunmaktaydı. Ayrıca kadın kendi başına buyruk olmamalı, babasının, evlendikten sonra da kocasının sözünden çıkmamalı, dul kalınca ise oğluna itaat etmelidir. Bütün Budist ekollerde ise erkek hâkimiyeti söz konusu olduğu görülmektedir. Önceleri kadınların karmik sistemde erkeklerden daha aşağı oldukları, dolayısıyla yüce mertebelere ulaşamayacakları kabul edilirken sonraları bu inanış değişmiş, çeşitli dinî ekollerde kadınlar öğretmen ve ruhanî rehber olabilmişlerdir.⁵ Eski Çin toplumunda ise kadın insandan sayılmadığı için kadınlara bir ad bile takılmazdı.⁶ Konfüçyanizm ise genel itibarıyla ataerkil bir dindir, bu sebeple kadın ikinci sıradadır ve “Beş Klasikler” denilen kutsal metinlerde kadınlara olumsuz bir yaklaşım ve bakış söz konusudur.⁷ Konfüçyüs’e göre insanlığın yararı için kadının erkeğin üzerinde gücü olmamalıydı.⁸ Eski Türkler’de ise ataerkil aile tipi hâkim ise de kadın çağının diğer kavimlerine göre daha iyi bir konuma sahip olduğu görülmektedir. Kadının devlet yönetiminde söz hakkı vardı. Kadının kocasından ayrı mal edinme hakkı olduğu gibi sosyal ve dinî hayatta önemli roller üstlenmişti ve dinî merasimlere katılır, hatta başkanlık ettiği bilinmektedir.⁹

---

³ Harman, a.g.m., s. 83.

⁴ Ağçoban, a.g.m., s. 16.

⁵ Harman, a.g.m., s. 83.

⁶ Ağçoban, a.g.m., s. 16.

⁷ Harman, a.g.m., s. 83.

⁸ Ağçoban, a.g.m., s. 16.

⁹ Harman, a.g.m., s. 83-84.

Yahudilikte Kadın Algısı

Yahudiliğin kaynaklarına ve toplum yapısına baktığımız zaman kadının rolü eski dönemlerden beri var olan ataerkil yapıya uygun olarak oluştuğunu ve sosyal fonksiyonların cinsiyete göre tesis edildiğini görmekteyiz. Tevrat'ta kadının yaratılışıyla ilgili iki kıssadan birincisine göre kadının "Ve Tanrı insanı kendi suretinde yarattı. Onu Tanrı'nın suretinde yarattı, onları erkek ve dişi olarak yarattı ve onları mübarek kıldı ve Tanrı onlara dedi: Semereli olun ve çoğalın ve yeryüzünü doldurun"¹⁰ sözüyle erkeğe eşit olduğu görülür ve kadın da erkek de Tanrı'nın suretinde yaratılmıştır. İkinci kıssa olan "Adam'ın yalnız olması iyi değildir, kendisine uygun bir yardımcı yapacağım"¹¹ve "Ve Rab Tanrı Adam'ın üzerine bir uyku getirdi ve o uyudu. Onun kaburga kemiklerinden birini aldı ve yerini etle kapadı. Ve Rab Tanrı Adam' dan aldığı kaburga kemiğinden bir kadın yaptı ve onu Adam'a getirdi. Ve Adam dedi: 'Şimdi bu benim kemiklerimden kemik ve etimden ettir. Buna nisa denilecek çünkü o insandan alındı.'"¹² ifadeleriyle yola çıkıldığında kadın, erkeğin kaburga kemiğinden ve onun yalnızlığını gidermek üzere uygun bir yardımcı olarak yaratılmıştır. Kadının erkekten yaratılmasının nedeni aynı bütünün parçaları olmaları dolayısıyla birbirlerine bağlanmış olmaları, parça bütüne bağlı olduğu gibi kadının erkeğe tâbi olmasıdır.¹³ Bu varoluş kıssası aynı zamanda Yahudiliğin kadın algısının temelini oluşturan önemli hususlardan birini teşkil eder. Yahudiliğin kadına bu bakışı, kadın erkekten ve erkek için yaratılmıştır şeklindedir.¹⁴ Yine bu tâbi oluş, bağlı oluş ve Yahudiliğin kadına bakışını etkileyen diğer bir husus, kadının yasak meyveyi yemesi ve eşine de yedirmesi sebebiyle daha da ön plana çıkarmıştır. Tanrı emre itaatsizliği yüzünden kadını cezalandırmış, zahmetini ve gebeliğini daha da çoğaltacağını, ağrı ile evlât doğuracağını, arzusunun kocasına karşı olacağını ve kocasının da kendisine hâkim olacağını bildirmiştir.¹⁵ Adem'in dolayısıyla insanlığın cennetten kovulmasına Havva'nın sebep olduğu inancı Yahudiliğin kadına bakışını

---

¹⁰ Tekvin, 1/27-28.

¹¹ Tekvin, 2/18.

¹² Tekvin, 2/21-23.

¹³ Harman, a.g.m., s. 84-85.

¹⁴ Asife Ünal, "Yahudilik'te Kadın Algısı" *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, Ankara 2010, s. 49.

¹⁵ Harman, a.g.m., s. 84-85.

etkileyen çok önemli bir husus olmuş ve kadının günaha sevk edici bir varlık olarak görülmesine yol açmıştır.¹⁶ Kitâb-ı Mukaddes geleneğine baktığımızda erkek kadının efendisidir. İbrânîce'de de kocaya verilen isimlerden biri de "baal"dir ve efendi anlamında kullanılır.¹⁷ Ayrıca Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tanah'ta kadın için "Akılsız kadın yaygaracıdır, böndür ve bir şey bilmez"¹⁸ gibi küçültücü ifadeler yer almaktadır. "Kadını ölümden acı buldum. O kadın ki yüreği tuzak ve ağlar, elleri zincirlerdir. Tanrı'nın önünde iyi olan adam ondan kaçıp kurtulur, fakat suç işleyen ona tutulur."¹⁹ ifadeleri kadına olumsuz bakışın diğer bir örneğidir. Mika 7/5'te ise kadına güvenilmemesini, sır verilmemesini tavsiye edilmektedir.²⁰

Yahudi dini inancında kadının önceliği, birinci görevi ve varlık sebebi çocuk doğurmak ve yuvaya bakmaktır. Koca ve çocuklar iyi bir eş ve anne için mutluluk, kadının kısır olması ise kınanma, hüznün ve üzüntü nedenidir. Anne olarak ise kadının özel bir yeri vardır ve ona saygı gösterilmesi gerekmekte ve istenmektedir. İbadette kadının rolü erkeğin ibadetine göre ikinci derecededir ve kadın din görevlisi olamaz.²¹ Fakat nadiren de olsa çok iyi yetişen haham kızları veya eşleri dini konularda yetkin olabilirler. Yahudilik'te kadınlar cemaatin dışındadırlar ve kadın on üç yaşındaki erkek çocuğun bile katıldığı Minyan denen cemaate dahil olamamaktadır. Cemaatle ibadete katılamamakta ancak kendilerine ayrılan kısımda ibadeti uzaktan izleyebilmektedir.²² Kadınlar cenaze merasimine de katılamazlar. Kadının âdet görme ve çocuk doğurmasıyla ilgili özel kirlilik süresi ibadet yapmasına engeldir ve temizlenme kuralları söz konusudur. Yıllık üç hac sadece erkeklere yapılabilir. Adak mevzusunda ise kadın da erkek gibi adak adayabilir, fakat babasının veya eşinin iznini alması şarttır.²³ Çünkü kadın, evlenmeden önce babasının, evlendikten sonra da kocasının mutlak hakimiyeti altındadır ve kendisi ile ilgili birçok karar erkekler tarafından alınır.²⁴ Erkeğin belli durumlarda karısını boşama hakkı vardır. Tevrat'ta

---

¹⁶ Ünal, a.g.m., s. 50.

¹⁷ Harman, a.g.m., s. 84-85.

¹⁸ Süleyman'ın Meselleri, 9/113.

¹⁹ Vaiz, 7/26.

²⁰ Ünal, a.g.m., s. 50.

²¹ Harman, a.g.m., s. 84-85.

²² Ünal, a.g.m., s. 51.

²³ Harman, a.g.m., s. 84-85.

²⁴ Ünal, a.g.m., s. 51.

erkeğin, evlendiği kadında utanılacak bir şey bulduğunda eşini boşayabileceği belirtilmektedir. Talmudik dönemde boşanma için bazı şartlar getirmiştir ve Ortaçağ'lardan itibaren boşanma her iki tarafın isteğiyle olmaktadır. Kadının şahitliği de geçerli değildir.²⁵ Evlilik öncesi kadın, babasının evlilik sonrası ise kocasının mutlak hakimiyetindedir, malının kullanım hakkı kendisinde değildir. Babasından miras kalabilmesi için erkek kardeşinin olmaması gereken kadının önceleri malı da evlilikle birlikte erkeğe geçerken sonradan sadece kullanım hakkının kocada olması hükmü getirilmiştir.²⁶

Tevrat kadınlara erkekler gibi giyinmeyi yasaklamaktadır. Diğer taraftan kadının başını örtmesi gerekmekte ve halk içinde başı açma küçük düşürücü bir davranış olarak kabul edilmektedir. Yahudi bilginlerine göre ise saçının örgüsünü gösteren evli kadın cezalandırılmalıdır. Talmud'a göre bir kimse halk içinde başını açan karısını boşayabilir, bazılarında göre ise başı açık kadının bulunduğu evde kutsal metinlerin okunması yasaktır. Bu yasaklama ve kısıtlamalara rağmen kadınlar sosyal faaliyetlere, bayramlara ve törenlere katılıyorlardı. Misafir kabul edebiliyor, ancak yabancılarla aynı sofraya oturmuyorlardı. Yahudi şeriatı kadını zamana bağlı emirlerden muaf tutmaktadır. Burada asıl olan ailevî yükümlülüklerdir ve kadın kendisini ailevî yükümlülüklerden alıkoyacak emirlerden muaf tutulmaktadır. Fakat bu kuralın istisnaları da vardır ve ayrıca kadın ailenin temizlik kurallarına riayet etmekle emrolunmuştur.²⁷

Yahudiliğin tarihinde önemli rol üstlenmiş kadınlar da olmasına rağmen İsrâil cemiyetinde kadın kamu alanının dışında bırakılmıştır. Kitâb-ı Mukaddes hukukunda çokeşlilik tasdik edilirken Âdem-Havvâ kıssası tekeşliliğin ideal olduğu, ancak "ona hâkim olacak"²⁸ hükmü icabı kadının kocasından daha aşağı bir seviyede bulunması gerektiği anlayışı hâkimdir.²⁹

---

²⁵ Harman, a.g.m., s. 84-85.

²⁶ Ünal, a.g.m., s. 53.

²⁷ Harman, a.g.m., s. 84-85.

²⁸ Tekvîn, 3/16.

²⁹ Harman, a.g.m., s. 84-85.

Klasik yahudi kaynakları kadınlarla ilgili farklı görüşler öne sunmaktadır ve bu tavır farklılığı Rabbinik kaynaklarında da vardır. Her gün sabah ibadetinde okunan duadaki, “Rabbim, beni kadın yaratmadığın için sana şükürler olsun!” beyanının yanında rabbilerin çokeşliliği uygulamadıkları da bilinmektedir. Kadınlar Tevrat incelemelerinden ayrı tutulmuştur. Talmud’da Tanrı’nın, türlü kötü huylardan beri durması, mütevazi olması ve böbürlenmemesi için kadını Âdem’in herhangi bir organından değil de kaburga kemiğinden yarattığı belirtilir; ayrıca kadınlar geveze, aç gözlü, kıskanç, kavgacı, güvenilmez ve baştan çıkarıcı gibi özelliklerle aşağılanır.³⁰

Talmud sonrası dönemde kadınlara şefkat ve merhametle muamele edilmesi, önem gösterilmesi gibi özellikler üzerinde durulmuş, lakin öğrenim hakkı sadece erkeklere açılmıştır.³¹ Yahudiliğin inanç esaslarını sistemleştirmiş olan Maimonides'e göre, bir kadın hiçbir cemaat mevkiine tayin edilemezdi. Ayrıca bir kadın kocasının el ve ayaklarını yıkamak gibi vazifelerini yapmadığı takdirde değnekle dövülmeyi hak ederdi.³²

Ortodoks Yahudilik dışındaki kadınlar gün geçtikçe artan oranda erkeklerle eşit rol oynamayı ve Yahudiliğin kadına karşı bakışının yeniden gözden geçirilmesini arzulamaktadırlar. Ortodoks Yahudilik ise kadınlara ilgili esaslarda köklü farklılıklar yapma isteğine sahip değildir. Fakat bazı Ortodoks çevreler kadının ibadete, Tevrat incelemelerine katılımını ziyadeleştirmişler ve sinagogun bazı alanlarını yeniden düzenlemişlerdir. Amerika’daki bazı sinagoglarda okuyucu kadınlardan oluşan korolar kabul edilmiştir. Kadınlar Tevrat okumaya ve koroya katılabilmekte, hatta daha az olmak üzere rabbi bile olabilmektedirler. İsrail’de tepkilere rağmen rabbileri seçecek kurula kadınlar da alınmaktadır. Yahudilik’te Ortodoks olmayan çevreler yeni şartlara ve feminizmin etkisine daha açıktır ve bunlarda kadınlar yahudi ibadetindeki rollerini daha da arttırmakta ve sağlamlaştırmaktadırlar.³³

---

³⁰ Harman, a.g.m., s. 84-85.

³¹ Harman, a.g.m., s. 84-85.

³² Ünal, a.g.m., s. 52.

³³ Harman, a.g.m., s. 84-85.

Hristiyanlıkta Kadın Algısı

Hristiyanlığın doğduğu coğrafya ve toplum yapısı göz önüne alındığında Yahudiliğin ve Filistin topraklarındaki adet ve geleneklerin izleri ve etkisi Hristiyanlığın kadına bakış açısını etkilediği söylenebilir. Ayrıca İnciller, Hz. İsa'nın yaşayışının anlatıldığı biyografi eserleridir ve Hz. İsa'nın hayatı ve görevi ile ilgili olarak İncillerde anlatılan olaylarda adı verilenlerden Hz. Meryem başta olmak üzere adı verilmeyen birçok kadından da bahsedilmektedir.³⁴ İsa yalnızca sözleriyle değil davranışlarıyla da kadınlara değer vermiş, İncil'i yayma işine seçtiği kadınları da görevlendirmiştir.³⁵ Hz. İsa ve on iki havariden hiçbiri evli olmadığı halde görevlendirdiği kadınlar Hz. İsa'nın görevi esnasında cesurca davranış sergilemişler, sadakatini göstermişler ve önemli rollerde bulunmuşlardır.³⁶ Yeni Ahid'de erkekler gibi kadınlar da Mesih'in öğretilerine muhataptır ve onu dinleyip ardından gitmiş, İsa Mesih aracılığıyla şifa bulmuş ve günahları af olunmuştur. Ahid'de hem evlilik iyi görülmemekte, bekâretin üstünlüğü ve evlenmemenin erdemi vurgulanmakta, hem de çokeşlilik ve boşanma yasaklanmaktadır.³⁷

Pavlus; mükemmel hayatın bekar bir yaşam olduğunu ifade etmektedir. Bunun kaygılardan uzak bir yaşamı beraberinde getirdiğini ve evli olmayan kişinin Rabbin işlerini daha fazla kendini verebileceğini dile getirir. Evli insanın dünya hayatıyla daha fazla meşgul olduğunu ilgisinin ikiye bölündüğünü eşini hoşnut etmek için vakit harcadığını ve eşinin hoşnutluğuyla ilgilendiğini düşünür. Evli olmayan kişinin ise Rabbin işleri için uğraştığını ve kaygılandığını dile getirmektedir.³⁸

Pavlus evlenmemenin bir ideal olduğunu belirtirken aynı zamanda da hem zinadan korunmak hem de çocuk yapmak için evliliğin olabileceğini dile getirmiştir. Pavlus'a göre kadın erkek için yaratılmıştır ve bu nedenle kadınlar rabbe bağlı olduğu gibi kocalarına bağlı olmalıdır. Çünkü Mesih nasıl kilisenin başı ise erkek de kadının başıdır. Pavlus'a göre bâkirelik üstün bir mükemmellik ve fedakârlıktır, fakat evlilik

---

³⁴ Ömer Faruk Harman, "Hristiyanlık'ta Kadın Algısı", *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, Ankara 2010, s.56.

³⁵ Harman, 2001, a.g.m., s. 85.

³⁶ Harman, 2010, a.g.m., s. 57.

³⁷ Harman, 2001, a.g.m., s. 85.

³⁸ I. Korintlular, 7/32-35.

İsa tarafından bir dinî sır seviyesine çıkarılmıştır. Kadın erkeğin gerçek arkadaşıdır. İsa'nın, kilisesine karşı yaptığı gibi erkek onu sevmeli, önem göstermeli, korumalıdır, çünkü onunla bütünleşmektedir. Pavlus kadına çözülmeyen bir bağla bağlandığı kocasına itaati öğütler. O kurtuluşunu annelik görevlerini yaparak, çocuklarını imanlı yetiştirerek, iyi işler yaparak gerçekleştirebilir. Pavlus kadınların kilise toplantılarına katılmalarını ancak sessiz kalmasını ve söze karışmamasını, çünkü kadın erkeğe bağımlı olduğu için öğrenmek istediklerini evde kocalarından sorabileceklerini belirtmektedir.³⁹ Bu düşüncesinin kaynağını olarak ilk insana kadar götürebilmektedir. Önce Adem'in sonra Havva'nın yaratıldığını ayrıca ademin kandırılmadığını kandırılanın bir kadın olduğunu vurgular. Pavlus, kadının işlediği bu suçtan ötürü ancak dünyaya bir çocuk getirmekle, sevgi, saygı kutsallığı devam ettirmekle kurtulabileceğini ifade etmektedir.⁴⁰

Pavlus, kadınların Kutsal Yasa'ya uymalarını söyler ve kadınların toplantı esnasında konuşmasının ayıp olduğunu belirtir. Bu durum bazı soruları ve sorunları doğurmaktadır. Bunlar: Kadının konuşması engellenirse nasıl öğrenebilir? Bir kadın sorgusuz sualsiz itaatkâr olmaya zorlanırsa, akli olarak gelişmesi mümkün müdür? Kadının tek bilgi kaynağı evdeki kocası olursa ufku nasıl genişletebilir? Kocasını hukuki ve dini konularda tek merci olarak görme zorunluluğu dinin anlaşılama problemini de doğurabilmektedir.⁴¹

Pavlus, kadınların başlarını örtmelerinin zorunlu olduğunu ve yalnız bu şekilde kilisede dua edebileceklerini belirtmekte, kadınların gösterişsiz giyinmelerini, utanılmayacak biçimde ve akıllıca süslenmelerini öğütlemektedir. "Kadınlara gelince saygın, gösterişsiz giyinsinler. Utanılmayacak biçimde, akıllıca süslensinler. Saç örgüleriyle, altınla, incilerle ya da pahalı giysilerle değil, takvayı esas alan kadınlara yaraşır iyi işlerle donansınlar"⁴² Hz. İsa zamanında olduğu gibi havârilik döneminde de kadınlar sınırlı ölçüde de olsa cemaate yardım ve hizmet işini sürdürmüşlerdir.

---

³⁹ Harman, 2001, a.g.m., s. 85.

⁴⁰ I. Timeteos 2/9-15.

⁴¹ Şerif Abdulazim Muhammed, "İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik'te Kadın", *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, Cilt. IV, Sayı. 10, 2015, s. 201.

⁴² I. Timeteos, 2/9.

Bazıları yetenekleri sebebiyle çeşitli dinî görevler üstlenmişlerdir.⁴³ Havariler döneminde kadınlar, diyakones olarak atanmakta, vaftiz süresince papaza yardımcı olurken daha sonra bu işler, erkeklere has denilerek kadınlar bu görevlerden menedilmiştir. Havariler sonrası dönemde kadınlar, Hıristiyanlığın yayılmasına hizmet etmiş ve kilise ile ilişkileri de rahibelik ve manastır hayatı olarak ortaya çıkmıştır ayrıca bu ilişkilerinde de aktif roller üstlenmişlerdir.⁴⁴

Kilise babalarının kadınlara dair görüşleri çoğunlukla menfi yöndedir. Hıristiyanlık kültüründe kadın yasak meyveyi Âdem'in yemesine sebep olarak onun cennetten kovulmasına ve bunun sonucunda insan neslinin günahkâr olmasına neden olmuştur. Kadın yeryüzüne günahı getiren, erkeğin aşağı düşmesini sağlayan ve baştan çıkarandır. Bu sebeple kilise babaları evliliğe zorunlu bir kötülük olarak bakmışlardır. Hıristiyanlığın ilk döneminde kadınlar sessizlik, iffetlilik, yardım severlik ve sadece dua edicilik yönleriyle ön planda idiler, fakat daha sonra endişeler dile getirilmiştir.⁴⁵

Kilise babalarının yazdıkları yazılar, kadınlara yönelik ağır hakaretlerle doludur. Yazılarında kadın, tüm kötülüklerin kaynağı, cehennemin kapısı olarak görülüyordu. Onlara göre kadınlar, kadın olduklarını düşünerek bu durumdan utanç duymalıdır. Dünyaya getirdikleri belalardan, kötülüklerden ötürü sürekli bir halde ceza altında olmalı. Düşüklüklerini hatırlatan elbiselerinden utanmalı, bilhassa şeytanın en güçlü aracı olduğu için güzelliklerinden utanç duymalıdır.⁴⁶

Justin Martyr, Irenaeus, İskenderiyeli Clement, Origene ve Tertullian gibi ilk kilise babaları Havvâ'yı, ilk işlenen günah neticesinde sadece şehveti değil ölümü de dünyaya sokması sebebiyle kınarlar. Onların kadınlarla ilgili kelimeleri, âdeti kadın cinsine yönelik bir düşmanlık ve ağır hakaretler içerecek olumsuzluklar barındırır. Aziz Ioannes Chrysostomos veya Augusti'nin bu konudaki sözleri de bu şekildedir. Nitekim Aziz Augustin kadınları kötülük dolu, kıskanç, kararsız ve tutarsız, bütün tartışmaların, kavgaların ve haksızlıkların anası olarak sunar ve evlilikteki ilişkiyi de günah olarak görür. Katolik kilisesindeki nikâh töreninde okunan duada, "Günahla

---

⁴³ Harman, 2001, a.g.m., s. 85.

⁴⁴ Harman, 2010, a.g.m., s. 60-61.

⁴⁵ Harman, 2001, a.g.m., s. 85.

⁴⁶ Harman, 2010, a.g.m., s. 62.

düşmüşüm annemin karnına, günah işlemiş annem bana gebe kalırken” söylenilmesi bu anlayışın sonucudur. Evliliğin günah sayılması evlilikten uzaklaşılmasına neden olmuş, II. yüzyıldan itibaren kutsal bâkireler kurumu oluşmaya başlamış, bu kişiler kendilerini bâkire olarak yaşamaya ve kiliseye hizmete adanmışlar. Kutsal bâkireleri kadın münzeviler takip etmiş ve böylece kadın manastırları oluşmuştur. Manastır hayatı yaşayan rahibeler temizlik sembolü olan Hz. Îsâ’nın eşleri olacaklardır. Hz. Îsâ temizlik sembolüdür, zira Hz. Meryem onu ilişkiye girmeden dünyaya getirmiştir. Öyleyse yapılacak şey Meryem gibi iffetli ve temiz bir yaşam sürmektir.⁴⁷

Orta çağ Hıristiyan dünyasında kadın ve evlilik o kadar kötülenmiştir ki Mâcon Konsili’nde (585) kadının ruhunun olup olmadığı tartışılmıştır. Bu dönemde kadının sosyal hayattaki durumu daha da kötüleşmiş, XII. asırdan itibaren Batı’da büyücü ve cadı avı başlamış, pek çok kadın cinlerle ilişkisi olduğu ve insanları fuhşa, kötülüğe sürükleyeceği iddiasıyla çok ağır biçimde cezalandırılmıştır. Ortaçağ süresince Hıristiyan dünyada, özellikle de kiliselerde insanın yaratılış hikâyesi esas alınarak bütün kadınların insanoğlunun düşüşüne neden olduğu kabul edilen Havvâ ile özdeşleştirilmesi ve ikinci derece olarak görülmesi, diğer taraftan Havvâ’nın antitezi olarak bir başka kadının, Meryem ananın ön plana çıkarılıp onun tanrı annesi olarak sunulması, modern dönemde ise bu aşırılıklara tepki olarak feminizm ve kadın hakları tezinin ön plana çıkması, Hıristiyanlığın kadın konusundaki tarihî tecrübesinin bir özeti mahiyetindedir.⁴⁸

1.2. İslamiyet’te Kadın Algısı

İslâm toplumlarında kadının hem aile yaşamında hem de siyasî, hukukî, sosyal ve ekonomik alanlardaki konumunu bir yönden dinî kurallar, diğer yönden sosyal ve siyasî çevre, etnik yapı ve İslâm öncesinden gelen kültür mirası belirlemiştir. Bu nedenle İslâm aleminde kadının her yerde ve her dönemde aynı konumda olduğunu söylemek mümkün değildir. Hatta aynı bölgede ve aynı zaman dilimi dahilinde yaşayan kadınlar arasında bile şehirde veya kırsal kesimde bulunmalarına göre farklılıklar arz etmiştir. Fakat bu, İslâm toplumlarındaki kadınların tamamıyla farklı

---

⁴⁷ Harman, 2001, a.g.m., s. 85.

⁴⁸ Harman, 2001, a.g.m., s. 86.

kimlikleri temsil ettiği manasına da gelmez; onlar sosyal, hukukî ve ekonomik konum açısından her dönemde belirli ortak çizgilere sahip olmuşlardır.⁴⁹

İslam'ın yaptığı değişiklikleri anlayabilmek için İslam'ın doğup yayıldığı ortamdaki dini ve kültürü yapıyı iyi bilmek gerekir. Bu sebeple Arap toplum yapısını doğru okumak gerekir ki İslam'ın doğup yayıldığı çevre ve kadın konusundaki ilk İslam yorumlarının, uygulamalarının neler olduğu bilenebilsin. Araplar daha çok göçebe bir hayat yaşadıklarından dolayı erkeğin merkezde olduğu bir yaşayış söz konusuydu ve bu da kadınları ikinci derece öneme sahip olmasını sağlamış. Bu göçebe yaşam esnasında yaşanan diğer kabilelere baskın, ganimet toplama gibi eylemler, muharip sınıfın ön planda, tüketici olan kadını arka planda, hatta bazen de önemsiz bir konumda olmasına sebep olmuştur.⁵⁰ Kadının önemsiz konumda görülüşü kadının insan olup olmadığının tartışılma noktasına kadar ilerlendiği bilinmektedir.⁵¹ Ayrıca muharip sınıfının ön planda oluşu, kız çocuklarının ailenin imkanlarını tüketmesinden ve baskınlar esnasında yabancıya geçebilmenin vereceği utancı önlemek maksadıyla nadiren de olsa kız çocuğun ailesi tarafından öldürülmesine sebebiyet vermiştir.⁵²

Arap toplumunda evlenme çağına erişen kızlar ve dul kadınlar kendi başlarına evlenemezdi ve eş adaylarını da çoğunlukla kendileri seçemezdi; bu yetkiler velinin elinde bulunurdu. Veli bu evlilik karşılığında eş adayından para veya mal alır. Bunun sonucunda ise kadının eşi öldüğü vakit üvey evladına veya kayınbiraderine intikal eden bir mal muamelesi görürdü. Fakat kırsal kesimde yaşayan kadına göre şehir hayatını yaşayan kadın daha fazla yetkilerle donanırdı. Arap toplumlarında boşanma ve çökeşlilik de yaygın bir biçimde bulunurdu.⁵³ Ayrıca kadınların çok eşliliği reddetme hakları da yoktu.⁵⁴

İslam dini, Arap toplumunun örfünde, adetinde, sosyal, ekonomik, hukuki yapısında ve dini anlayışında önemli değişiklikler yapmıştır. Kur'an, insan olması bakımından kadın ve erkeği eşit olarak kabul eder ve huzurlu, mutlu bir hayat sürmesi

---

⁴⁹ Mehmet Âkif Aydın, "Kadın", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 24, İstanbul 2001, s. 86.

⁵⁰ Aydın, a.g.m., s. 86.

⁵¹ Ağçoban, a.g.m., s. 17.

⁵² Aydın, a.g.m., s. 86.

⁵³ Aydın, a.g.m., s. 86.

⁵⁴ Ağçoban, a.g.m., s. 17.

için de çift olarak yaratıldığını söyler.⁵⁵ İslam'da İlk kadın tarafından işlenen ve erkeğinde bu günahı işlemesine neden olan asli günah anlayışı yoktur. Hz. Âdem'le ve Hz. Havva'nın beraber kandırıldığından bahseder. Bu sebeple asli günaha bağlı bir kadın söylemi yoktur ve her doğan kişi de günahsız doğar. Kişi yaşamında işlediği günah ve yerine getirmediği görevlerinin sorumlusudur.⁵⁶

Kur'an'da kadın, hak ve sorumluluklar, yaratılış ve Allah'ın kulu olması bakımından erkekle eşit seviyededir. Hz. Peygamber'in uygulamaları ve sözleri de Kur'an'ın çizdiği bu çerçeveye uyumludur. Kadınlar, Hz. Peygamber'in şahsında kendi meseleleri ile ilgilenen, eşleri ile olan anlaşmazlıklarda ara buluculuk yapan, erkeklere eşlerine iyi davranmalarını öğütleyen, haklarını koruyan ve yaşayışıyla da bunu teşvik eden bir dost ve hami bulmuşlardır. Fakat İslam toplumlarındaki uygulama her zaman belirtilen çizgide olmamıştır. Ataerkil bir aile ve toplum anlayışı kadın haklarının kısıtlanmasına sebep olmuştur. Bu anlayış, ayet ve hadislerin yorumlanmasına ve sıhhati şüpheli hadislere yaygınlık kazandırarak kendine uygun bir zemin hazırlamıştır. İnsana uğursuzluk getirenler arasında kadının da sayıldığı, “Üç şey uğursuzluk getirir: Ev, kadın ve at”⁵⁷ hadisi bu duruma gösterilecek örneklerden biridir. Halbuki bu hadis, Hz. Peygamber'in İslâm'da uğursuzluğun olmadığını belirten beyanıyla çelişmekte ve ayrıca Ebû Hüreyre'nin bu hadisi naklettiğini duyan Hz. Âişe'nin karşı çıkması da dikkat çekicidir. Âişe: “Ebû Hüreyre hadisi tam olarak zapt edememiş, çünkü o Resûlullah şöyle derken içeri girmiştir: ‘Allah yahudilerin canını alsın! Onlar uğursuzluğun evde, kadında ve atta olduğunu söylerler’. Ebû Hüreyre sözün sonunu duymuş, fakat başını duymamıştır.”⁵⁸Bir başka örnek de namaz kılan bir kişinin önünden merkep, kara köpek ve kadının geçmesi durumunda kişinin namazının bozulacağını ifade eden bir hadistir. Yine bu hasise Hz. Âişe itiraz etmiştir ve “Bazan Resûlullah namaz kılarken ben onunla kıblesi arasında yatmış olurdum, secde etmek istediğinde ayaklarıma dokunurdu, ben de onları çekerdim”⁵⁹demiştir. Fakat bu anlayış her dönemde aktif olmadığı gibi hıristiyan dünyasında olduğu üzere

---

⁵⁵ En-Nisa 4/1; er-Rum 30/21.

⁵⁶ Aydın, a.g.m., s. 87.

⁵⁷ Buhârî, “Cihâd”, 47; Müslim, “Selâm”, 115-120; Ebû Dâvûd, “Tıb”, 24.

⁵⁸ Tayâlisî, III, 124.

⁵⁹ Buhârî, “Şalât”, 108; Müslim, “Şalât”, 51; Ebû Dâvûd, “Şalât”, 111; Nesâî, “Kıble”, 10

kadınlar hiçbir dönemde toplumsal bir nefret halinin merkezi olmamıştır. Bununla birlikte Resûl-i Ekrem'den sonra erkeğin egemen olduğu bir toplum yapısının etkisi ve yerleşmiş anlayışlardan ötürü kadının konumunda bir gerileyiş olduğu gerçektir. İslam alimlerinin yaptıkları yorumlarda yaşadıkları kültür, coğrafya, sosyal ve siyasi çevreden etkilendiklerini de görmek mümkündür.⁶⁰

Hz. Peygamber döneminde kadınlar Mescid-i Nebevi'de aktif bir dini hayat yaşarken bu dönemden sonra zamanla kadının dini ve sosyal alanlardan geri çekilişi söz konusudur. Sahâbi hanımların hem günlük hem de cuma ve bayram namazlarında cemaate katıldıkları bilinmektedir. Hatta Resûl-i Ekrem bu iştiraki teşvik etmiş, katılamayacak durumda olanların bile bayram namazında geride durup tekbirlerle iştirak etmelerini istemiş ve zaman zaman erkekler bölümünü geçip kadınlara dini bilgiler verdiği olmuştur.⁶¹ Yine savaş zamanlarında kadınların da savaşa katılıp yaralıları tedavi ettiği bilinmektedir.⁶²

İslam hukukunda hukuki işlemleri yapma mevzusunda kadın esas itibari ile erkek ile aynı konumdadır yani kadın bir hak süjesi değil hakkın tarafıdır. Nitekim, “Erkeklerin de kazandıklarından nasipleri, kadınların da kazandıklarından nasipleri var”⁶³ ayeti de bu durumu vurgular. Yine bu ayette sadece manevi kazanımları değil aynı zamanda maddi kazanımları da belirtmektedir. İslam hukukçularına göre kadın kendi aleyhinde olan bağış ve vakıf gibi tüm işlemlerde iradesini serbestçe ortaya koyabilir. Hz. Peygamber döneminde sadaka gibi bağışlarda kadınların önemli yeri olmuştur. Ebu Saîd el-Hudri de Hz. Peygamberin sadaka vermeye dönük teşviklerinin ardından, “En çok sadaka verenler kadınlar olurdu”⁶⁴ şeklindeki beyanı kadınların bu konuda ne kadar aktif olduğunun göstergesidir. Bu teorik imkânlar hem Hz. Peygamber döneminde hem de sonraki dönemlerde uygulamalara da yansımıştır. XVII. Yüzyılın ilk çeyreğinde Kayseri, Amasya, Trabzon, Karaman gibi şehir mahkemelerinin kayıtlarında yapılan araştırma kadınların kendi malları üzerinde

---

⁶⁰ Aydın, a.g.m., s. 87.

⁶¹ Aydın, a.g.m., s. 86.

⁶² Semih Sergeç, “İslam'da ve Hz. Mevlana'da Kadına Saygı”, *1. Milli Mevlâna Kongresi*, Konya 1985, s. 359.

⁶³ en-Nisâ 4/32

⁶⁴ Müslim, “Şalâtü'l-îdeyn”, 9

bizzat tasarruf ettikleri ve rızası alınmadan yapılan işlemleri iptal etme hakları olduğu bunu yeri geldiklerinde kullandıkları da görülmektedir.⁶⁵

İslam hukukunda aile reisliği yani “kavvam olma” yetki ve sorumluluğu erkeğe verilmiştir. “Allah’ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar.”⁶⁶ Yetki ve sorumluluğun erkeğe verilmesindeki amaç aile biriminde çıkacak karmaşayı önleme ve evin huzurunu sağlamaya yöneliktir. Verilen bu sorumluluk erkeğin ontolojik olarak üstünlüğü değil fonksiyonel olarak bir yetki söz konusudur yani erkeğe bu görevin verilmesinin nedeni erkeğin yapı olarak bu göreve daha yatkın olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca İslam hukukunun erkeğe yüklediği mali yükümlülük ve aile içindeki sorumluluğunun aynı zamanda miras payını da etkilediğini görmekteyiz. Miras paylaşımında salt bir eşitlik değil adaletin getirdiği bir eşitlik söz konusudur. Mirasta istisnalar olmakla beraber erkeğe iki pay kadına bir pay vardır. Ailenin geçim yükümlülüğü ve mehir tamamıyla kocaya aittir. Bundan dolayı adaletin sağlanabilmesi için mirasta erkeğe iki pay verilmiştir. Yine İslam hukukunda mal ayrılığı ilkesi gereğiyle erkeği kadının malı üzerinde yetkisiz bırakmaktadır ve kadın, malını istediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir.⁶⁷

Bütün bunlarla beraber İslam’ın kadına verdiği hak ve özgürlüklerin yerine getirilememesinin nedenlerinden biri Şerif Abdulazim Muhammed’e göre geleneksel tutumlardır. Bu soruna çözüm olarak da İslam’a uygun olmayan örf ve adetlerin terk edilmesi ve körü körüne ataların yolundan gidilmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Vurgulanması gereken bir diğer nokta da İslam’ın dünya tarihi ve medeniyetleri üzerinde ne derece etkili bir rol oynadığını görmek, bilmek ve anlamak istiyorsak yapılması gereken en mühim noktalardan bazıları: İslam öncesi inançlar, Arapların toplum, kültür yapısı, Yahudi ve Hıristiyan kaynakları ve kültür yapılarını bilmektir.⁶⁸ Ayrıca bir medeniyetin ne derece ileri seviyede olduğunu ve diğer medeniyetlere söyleyecek bir sözünün olup olmadığını görmek istiyorsak o medeniyetteki kadının

---

⁶⁵ Aydın, a.g.m., s. 88.

⁶⁶ En-Nisa4/34

⁶⁷ Aydın, a.g.m., s. 90.

⁶⁸ Muhammed, a.g.m., s. 226-227.

konumuna bakılmalıdır. Bu konuda söylenen şu iki söz: "Bir medeniyetin seviyesini ölçmek isterseniz derhal kadının hayat şartlarına bakınız" ve "Bir kültür kendi medeniyet görüşünü kadın üzerinden inşa etmeye çalışır" bu konunun ehemmiyetini anlamak açısından önemlidir.⁶⁹

1.3. Tasavvufta Kadına Bakış ve Kadının Rolü

Tasavvuf, İslami disiplinlerin en dikkat çekici manzaralarından biridir. Bu manzaradan bakıldığında görülebileceklerin arasında nefis terbiyesi, ruh tezkiyesi, kalp tasfiyesi ve gönül eğitimi gibi birçok zenginlik bulunmaktadır. Tasavvufun dikkat çekici olmasının nedeni insanın henüz tam manasıyla çözümleyemediği insanın esrarengiz yönü olan gönlünü ele almasından kaynaklanmaktadır. Tasavvuf, insanın gönlünü genişletmek, onu saf hale getirmek ve kalbin sırlı dünyasında arınma-donanma yolculuğuna çıkartarak Yaratıcısına yönlendirme gibi amaçları taşımaktadır. Tasavvufi terbiye yolculuğunun rehberi Kur'an-ı Kerim, mürşidi Hz. Peygamber, ilk cemaati ise sahabelerdir. Daha sonraları ise zamana ve mekâna göre farklı usul ve metotlarla yoluna devam etmiş ve her devirde "olgun insan" olmanın yollarını açmıştır. Mutasavvıflar, dinin ruhani ve ahlaki yönüne vurgu yaparak "O'nu seven O'nun tarafından sevilen" insan tipini topluma sunmak için gayret etmişlerdir. Tasavvufun hem ruh ve nefis terbiyesini hem de yaşanan deruni hayatı esas alması ona bir farklılık kazandırmış böylece dinin bilgi ve duygu boyutunu bütünleştirerek sevginin önünü açmıştır.⁷⁰

İnsan olmak, insanlık, insancıl olma tasavvufun temelini oluşturan önemli esaslardır.⁷¹ Bu açıdan tasavvufta bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında tasavvufun eşitliği koruyan yapıya ve kadına karşı olumlu tutuma ve görüşe sahip olan bir saha olduğu görülür.⁷² Çünkü tasavvufun hedeflerini ve kavramlarından bazılarını oluşturan

---

⁶⁹ Ağçoban, a.g.m., s. 16.

⁷⁰ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 11-15.

⁷¹ Süleyman Uludağ "Tasavvufta Kadın", *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*, Sayı. 2, İstanbul 2012, s. 290.

⁷² Ömer Yılmaz, "Hıristiyan Mistik ve İslam Tasavvuf Geleneğinde Kadın İmgesi ve Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 13, Eskişehir 2012, s. 53.

insan olmak⁷³, veli olmak⁷⁴, marifet makamı⁷⁵, hakikat⁷⁶ ve insanlık⁷⁷ gibi sıfatlar, olgular kadın ve erkek olmakla ilişkili değildir bunlar hem erkeği hem de kadını kapsayan üst ifadelerdir. İnsanı insan yapan sahip olduğu cinsiyet değil ruhu, kalbi, ameli ve Hakk'ı arama tutkusu gibi koruması, beslemesi gereken özellikleri ve ilgisidir.⁷⁸ Tasavvuf dış görünüşe önem veren değil kişinin kalp yolculuğuna çıkmasına, Hakk'ı aramasına, O'na tutkuyla bağlanmasına önem veren bir alandır.⁷⁹ Tasavvufa mühim olan kadın veya erkek olmak değil kul olmaktır. Kişi ancak kulluğuyla değerlidir.⁸⁰ Nitekim Mevlâna da “İnsan evvel emirde beden değil ruhtur ve ruhun, erkek ve kadınla iştiraki yoktur”⁸¹ diyerek dış görüşten daha mühim olan ruha işaret etmiştir.

Tasavvufun önem verdiği konulardan biri egonun eğitimidir. Tasavvufta kişinin “ben olma” ve “üstün olma” düşüncesinden sıyrılıp kul oma sırrına erişmesi vurgulanmaktadır. Kul ise kadın olsun erkek olsun üstünlüğü ancak takva ile elde edebilir. Kişinin takvalı olması fiziksel özellikleriyle, kabuğuyla değil samimiyeti, ihlası ve özü ile sağlanır ve kişi takva sahibi olma yolunda bu şekilde ilerleyebilir.⁸² Bu sebeplerle tasavvufta kadınların evliya olabilmesi tartışılmadan kabul edilir. Tasavvuf tarihine bakıldığında büyük sûfileri irşad eden, ermiş, saliha, kamile kadınların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Tanınmış bazı sûfiler mürşitlerinin kadın olduğunu övgüyle dile getirmişlerdir.⁸³

---

⁷³ Uludağ, a.g.m., s. 290.

⁷⁴ Hülya Küçük, “Türk Tarihinde Kadın Veliler: İlk Dönem Mevlevîliği Örneği”, *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Müsikîsi Dergisi*, Cilt. V, Sayı. 10, 2007a, s. 67.

⁷⁵ Cengizhan Çevirme, “Mevlevî Tarihinde Kadının Rolü ve 21. Yüzyılda Kadın Semazenler”, Sayı. 13, s. 39.

⁷⁶ Çiğdem Mollaibrahimoğlu, *Anadolu Türk Tasavvuf Geleneğinde İşlevleri Bağlamında Kadın*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kocaeli 2014, s. 34.

⁷⁷ Yılmaz, a.g.m., s. 55.

⁷⁸ Küçük, a.g.m., s. 67.

⁷⁹ Çevirme, a.g.m., s. 39.

⁸⁰ Esmâ Sayın, “Kulluk ve Özgürlük Açısından Tasavvuftaki Kadın Anlayışına Bir Bakış”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi = Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization*, 2015, sayı: 20, s. 147-155

⁸¹ Küçük, a.g.m., s. 67.

⁸² Çevirme, a.g.m., s. 41.

⁸³ Uludağ, a.g.m., s. 292.

Mutasavvıflar arasında başta Hz. Peygamberin eşleri ile kızı Hz. Fatıma'nın birer ermiş, veliye olduğu konusunda görüş birliği vardır. Daha sonraki dönemlerde büyük sûfilerden Bayezid Bistami'nin "Benim pirim bir kadındır"⁸⁴ sözü, Zunnun Misri'nin Suriye'de gördüğü bir kadının kendisini irşad ettiğini dile getirmesi, yine Bayezid Bistami'nin Nişaburlu Fatma için "Manevi seferim esnasında hangi menzile vardımca bu hanımın benden evvel oraya ulaştığını gördüm" demesi, İbni Arabi'nin müşidlerinden birinin Kurtubalı Fatma bint Musenna olduğunu kaleme alması gibi günümüze ulaşan ifadeler hem tasavvufun kadına bakış açısını yansıtan hem de bilinen büyük sûfilerin kadına verdiği önem açısından mühim kaynaklardır.⁸⁵

Tasavvuf tarihinin başlangıcını etkileyen ve tasavvufi neşveye yön veren en önemli şahsiyetlerinden biri kadındır. Rabiätü'l-'Adeviyye tasavvufun zühd ve takva hareketine mutlak Allah aşkı unsurunu dahil ederek tasavvuf tarihinin tayin edici kişiliklerinden olmuştur. Rabiätü'l-'Adeviyye hakkında anlatılan bir çok menkıbe günümüze gelmiştir. Bunlardan yaygın olarak bilinenlerden biri Basra sokaklarında bir kova su ve meşale ile koşuşmasıdır. Bunun sebebi sorulduğunda ise "Cehenneme su dökmek ve Cenneti de ateşe vermek istiyorum, ta ki bu iki perde berhava olsun ve insanlar Allah'a cehennem korkusu veya cennet umudu ile değil, ama O'na yalnız O'nun ezeli Cemali uğruna ibadet etsinler" şeklinde cevap vermiştir. Rabiätü'l-'Adeviyye hakkında anlatılan birçok keramet ve menkıbe günümüze gelmiştir. Hacca gittiğinde Kabe'nin ona doğru yürümesi, parmak uçlarının kandil gibi yanması, seccadesinin havada yüzmesi vb. birçok keramet onun hakkında yazılmıştır.⁸⁶

Rabiätü'l-'Adeviyye takva ve Allah aşkının sembolü olarak görülür ve ikinci pak Meryem olarak kabul edilir. Rabiätü'l-'Adeviyye'nin tarihi rolü aşk için Allah aşkını vurgulamasıdır. Onun Rabbine duyduğu ve onu yaratılmışlardan uzaklaştıran aşkı kısa zamanda tasavvufa hayat veren damar ve tasavvufun en önemli özelliği haline gelmiştir. Bu nedenle Rabiätü'l-'Adeviyye tasavvuf tarihi açısından önemli yer tutmaktadır. Ayrıca Rabiätü'l-'Adeviyye Rabbi ile baş başa kalmanın bir insanın yaşayacağı en güzel mutluluk olduğunu düşündüğü için bizlere Allah'tan ne gelirse

---

⁸⁴ Süleyman Uludağ, *Sufi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014, s. 50-51.

⁸⁵ Uludağ, a.g.m., s. 292-293.

⁸⁶ Annemarie Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 23, 37-38.

gelsin gelene sabretmeyi ve şükretmeyi öğretmekte ⁸⁷ ve bizlere bakışımızı manevi alemin ufuklarına çekmeyi, bizlerin yüksek hedeflerden haberdar olmasını sağlamıştır.⁸⁸ Attar, Rabiätü'l-'Adeviyye'den “Rabia eşsizdi; çünkü Allah ile ilişkisinde ve ilimde benzeri yoktu. Zamanının bütün büyükleri tarafından hürmet görüyordu ve çağdaşları için şüphe edilmeyen otorite idi.”⁸⁹

Rabiätü'l-'Adeviyye'nin kişiliğini tanıtan en önemli unsur yaşadığı ibadet hayatıdır. Adeviyye'nin ibadete olan meylini, düşkünlüğünü ve aşkını yaşamı hakkında kaleme alınan hikayelerin tamamında görmek mümkündür. Adeviyye gece ibadetlerine bilhassa ehemmiyet verirdi ve gece olduğunda şu şekilde niyazda bulunurdu: “Rabbim; yıldızlar parlıyor. İnsanların gözleri kapalı, sultanlar kapılarını kapattı. Her aşık sevgilisiyle yalnız. Ben de burada seninle yalnızım.” Gün ağarmaya başlayana kadar bir köşede vaktini ibadetle geçirirdi. Sonra hafif bir uykuya dalar ve endişeyle uyanır şöyle derdi: “Ey gönül, daha ne vakte kadar uyuyacaksın ve ne zaman uyanacaksın? Yakında öyle bir uyuyacaksın ki İsrail Sûr'a üfleyene kadar uyanmayacaksın.” Gecelerini ibadetle geçirdiği gibi gündüzünü de ibadetle geçirirdi. Rivayetlerden birine göre gece ve gündüz yüzer rekât namaz kılmaktadır. Süfyan-ı Sevri ise şafak sökene kadar ibadet ettiklerini ve bu nimeti bahşeden Allah'a nasıl bir şükür içinde olmaları gerektiğini sorar Adeviyye ise “yarın oruç tutarak” şeklinde cevap verir.⁹⁰ Rabiätü'l-'Adeviyye'den başka günümüze ulaşan bir çok kadın sûfi vardır. Fakat kadın sûfiler hakkında yeterli bilgiye maalesef ki tasavvuf tarihi kitaplarında çok az yer verilmiştir.⁹¹

Sûfi kadınların anne olarak oynadığı rol azımsanmayacak derece de önemlidir. Peygamberin “Cennet annelerin ayakları altındadır” sözü anne rolünün önemini göstermesi açısından en kıymetli hadislerdendir. Sûfi biyografileri okunduğu vakit bu rolün ehemmiyeti daha belirgin hale gelmektedir. Bu biyografilerde “Dindar annesinin tesiri altında kalmıştı”, “Annesi büyük bir zahitti” şeklinde ifadelerle sıklıkla

---

⁸⁷ Margaret Smith, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016, s. 11-20.

⁸⁸ Uludağ, a.g.e., s. 67-68.

⁸⁹ Smith, a.g.e., s. 83-84.

⁹⁰ Smith, a.g.e., s. 55-65.

⁹¹ Hülya Küçük, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 7, Konya 1997, s. 391.

rastlanılır.⁹² Bununla ilgili anekdotlardan biri Şirazlı sûfi İbn Hafif'indir. İbni Hafif, ramazanın son on gününü kadir gecesini bulmak maksadıyla evinin damında ibadetle geçirmiştir. Fakat arzu ettiğini evin içinde vaktini ibadetle geçiren annesi nail olmuştur. Bunun üzerine de İbn Hafif “Annemin kıymetini o zaman bir kere daha bildim” demiştir.⁹³ Tasavvufta annesine hizmet ettiği için büyük mükafatlara erişen anekdotlar da mevcuttur. Bunlardan en önemlisi ve bilineni Veysel Karani'dir. Kadın bir anne olarak çocuğunun manevi konumda ilerlemesine vesile olabilmektedir.⁹⁴ Annemarie Schimmel, Margaret Smith'in Râbia Bir Kadın Sûfi adlı eserine ele aldığı takdim yazısında sûfi kadınların bu rolünün hala devam ettiğini ifade etmektedir. Köylerde ve kasabalarda birçok Türk kadını ile karşılaşan Annemarie Schimmel, bu insanların teslimiyetlerinden, sahip oldukları aşk ve imandan, veliliğe olan yatkınlıklarından etkilenmiştir. Bu Anadolu kadınları ile olan görüşmelerinde ise yarsından fazlasının rüyalarında ve hayatlarında bir yol gösterici Peygamber'i gördüklerini dile getirmiştir.⁹⁵

Tasavvuf tarihi incelendiğinde mutasavvıfların çoğunlukla kadının lehinde ama bazen de aleyhinde oldukları görülmektedir. Mutasavvıfların kadına bakış açıları yaşadığı bölgeye, zamana, eğilimlerine ve bağlı olduğu tarikata göre farklılık arz etmektedir. Kadın; bazen şeytan, dünya, nefis olarak adlandırılrsa da çoğunlukla melek gibi olumlu sıfatlarla takdim edilir.⁹⁶ Fakat çok az da olsa görülen bu olumsuz bakış açısı ne İslam'da ne de İslami bir disiplin olarak tasavvufta Orta çağ Hıristiyan keşişlerin kadın hakkındaki görüşlere, yazdıkları yorumlara hiçbir zaman ulaşmamıştır. Çünkü İslam'ın hem Hz. Havva'nın baş rolünü oynadığı ilk günah teorisini kabul etmemesi ve hem de Peygamberin buyurduğu “Bana dünyanızdan güzel koku, kadın ve namaz sevdirdi” hadisi kadına karşı gösterilebilecek aşırı görüşlere karşı kalkan görevlerini üstlenmektedir. Hatta bu hadis üzerinde derin tefekkürde bulunan İbni Arabi kadın hakkında en olumlu görüşleri aktaran mutasavvıflar arasında

---

⁹² Smith, a.g.e., s .15

⁹³ Uludağ, a.g.e., s. 52.

⁹⁴ Mollaibrahimoğlu, a.g.e., s. 41.

⁹⁵ Smith, a.g.e., s. 15.

⁹⁶ Uludağ, a.g.e., s. 8.

olmuştur.⁹⁷ Ayrıca İslamiyet'te ruhbanlığın olmaması, Kur'an'ın hitap şekli vb. birçok nedenden ötürü her ne kadar kültür, gelenek ve ataerkil bir toplum yapısı olup kadına karşı olumsuz, farklı, çeşitli görüşler sunabilse de aşırı olmayan ortak bir zeminde her zamanda birleşmiştir.

1.3.1. Menkıbelerde Kadın Tasavvuru

Menkıbeler, tarihi şahsiyetlerin, din büyüklerinin yani ün yapmış kişilerin yaşamlarını ve olağanüstü davranışlarını anlatan hikayelerdir. Zaman içinde menkıbeler, tasavvuf kültürüne has bir kavrama dönmüştür.⁹⁸ Bundan dolayı mutasavvıfların kadın hakkındaki düşüncelerini anlamak ve mutasavvıf kadınların önemli rollerini görmemiz için bakmamız gereken mühim kaynaklardan birini sūfî menkıbeleri oluşturmaktadır. Bu menkıbeler aracılığıyla sūfîler etkili bir tebliğ ve tanıtım alanı yakalamışlardır. Zira bu hikayeler aracılığı ile ideal insan yani insan-ı kâmil anlayışını ortaya koyarlar ve insanların böyle olması, bunun için çabalaması gerektiği mesajı verilir. Ayrıca mesajın hikâye formunda verilmesi kişinin savunma mekanizmasını kırar, anlaşılması güç konuları basitleştirerek anlaşılır olmasını ve somutlaştırılmasını sağlar, öğrenilenin etkili ve kalıcı olmasına neden olur ve edebi bir dil kullanıldığından daha fazla daha çeşitli kitleye ulaşır. Mevlana'nın Mesnevi adlı eseri bu forma verilebilecek örneklerin başında gelir ayrıca Mesnevi, her kesimden insana ulaşmayı başarmış ve toplumumuzun hafızasında yer edinmiş bir eserdir. Bu açıdan da menkıbelere bakıldığında menkıbeler, bir toplumun ortak hafızasını oluşturmaya katkı sunan en önemli kaynaklar arasındadır. Böylesine etkili bir formda kadın konusunun nasıl işlendiğini bilmek mutasavvıfların kadın tasavvurunu ve kadına bakış açılarına dair bize önemli ipuçları sunarken aynı zamanda da sūfî menkıbeleri, toplumun zihnindeki kadın tasavvurunun oluşumuna nasıl katkı sunduğunu da

---

⁹⁷ Smith, a.g.e., s. 14.

⁹⁸ Mustafa Özçelik, "Bir Menkıbe Kahramanı Olarak Yunus Emre", *Kültür Yayınları*, Sayı. 8, Ordu 2015, s. 95.

gösterecektir.⁹⁹ Ayrıca menkıbeler, menkıbeye konu olan kişiye halkın nasıl baktığını göstermesi açısından önemlidir.¹⁰⁰

Menkıbelerin mesajı vardır ve okurunu bu mesajı almaya doğru adım adım bir yola çıkartır. Olanı anlattığı gibi olması gerekeni, ideal olanı da anlatır. Daha çok nasihat amaçlı kullanılan bu yöntem idealize edilmiş bir kadın profili de önümüze sunmaktadır. Hatta bu menkıbeler incelenmeye başlanıldığı vakit mutasavvıfların ideal kadın anlayışını ve ideal kadının nasıl olması gerektiğiyle ilgili önemli veriler ortaya çıkaracaktır. Sûfilerin ele aldığı menkıbelerde yaşamış sûfi kadınların hayatlarından anekdotlar sunulduğu gibi yaşayıp yaşamadığı hakkında bilgi sahibi olmadığımız kadınlar hakkında da hikayeler sunulmuştur. Bu menkıbelerinin geneli düşünüldüğü vakit kadınlar hakkında olumlu bir dil kullanıldığını görmekteyiz. Hatta bu menkıbelerdeki kadınlar, dönemin önde gelen erkek sûfileriyle karşı karşıya getirilmiş, aralarında diyaloglar geçmiş ve bu diyaloglarda kadının erkekten daha üst mertebede olduğunu gösteren ifadeler kullanılmış/kullandırılmıştır. Menkıbelerde anlatılan sûfi kadınların özgüvenli duruşlarının sebebini kendilerine örnek aldıkları Hz. Aişe'ye bağlamak mümkündür. Hz. Aişe hadis rivayeti konusundaki donanımı bilinen bir gerçektir ve karşılaştığı uydurma hadislere tavrı ise net ve karardır.¹⁰¹ Örneğin Hz. Aişe, kadının uğursuzluğuyla ilgili rivayetlere şiddetli bir biçimde karşı çıktığı gibi "Kadın, eşek ve köpek namazı bozar" şeklindeki rivayeti duyunca da "Bizi eşeklere ve köpeklere benzettiniz! Vallâhi ben Rasulullah'ın önünde yatarken onun namaz kıldığını gördüm"¹⁰² deyip itiraz eder. Sûfi kadınlar sadece Hz. Aişe'den değil aynı zamanda Hz. Hatice, Hz. Fatma, Hz. Hacer, Hz. Meryem ve Hz. Asiye gibi büyük hanımlardan aldıkları emaneti devam ettirme gayreti göstermişlerdir.

Menkıbelerde sembolik dil çok kullanılan yöntemlerden biridir. Sembolik dilde mühim olan manadır. Çünkü aynı unsur bazen olumlu olanı temsil ederken bazen de olumsuz olanı temsil etmektedir. Bu sebeple neyin neyi temsil ettiğine odaklanmak

---

⁹⁹ Hatice Çubukçu, "Sûfi Hikayelerinde (Menkıbelerinde) Kadın Tasavvuru", *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 2, 2020, s. 193-208.

¹⁰⁰ Özçelik, a.g.m., s. 97.

¹⁰¹ Çubukcu, a.g.m., 193-208.

¹⁰² Buhârî, "Salât", 105; Müslim, "Salât", 270

asıl manadan uzaklaşmamızı engelleyebilir.¹⁰³ Çünkü menkıbeler her ne kadar zahir olanı aktarır gibi görünseler de perdeler kaldırılınca karşımıza bambaşka bir anlam dünyası çıkabilir.¹⁰⁴ Sûfi menkıbelerinde de sembolik dile çokça yer verilmiştir. Bunun nedenleri: tasavvufi hakikatleri aktarımına daha uygun olması, meselelerin daha basit bir dil ile izah edilebilmesi, sahip olduğu çok katlı manalar dolayısıyla kişinin kademe kademe öğrenmesini sağlaması, her seviyedeki insanın kendine ait bir şeyler bulması ve hakikati alacak düzeyde olmayan kişilere ulaşmaması, gizli kalması gibi nedenlerle sembolik dil yaygın olarak kullanılmıştır. Sembolik dilin mantığını kavramak asıl olan manaya odaklanmamızı sağladığı gibi bazı yanlış anlaşılmanın önünü de alacaktır.¹⁰⁵ Hatta sembolik dilin tek sakıncası sembolün doğru yorumunun yapılma zorluğudur denilebilir. Bunun için de sembolik dilin mantığını kavramanın yanında gerekli bilgi donanımına sahip olmak da gerekmektedir.¹⁰⁶

1.3.2. Menkıbelerde Kadına Bakış Olarak Nefs Sembolü

Tasavvuf, insanı merkeze alan bir disiplin olması açısından önemlidir. Tasavvufun konusu ise insandır, onun nefsidir ve onun ruhudur. Bundan dolayı tasavvufun temel ilkelerinden biri kişinin kendini yani nefsini bilmesidir.¹⁰⁷ Nefs ise sûfi menkıbelerde sıklıkla kullanılan bir semboldür. Özellikle kahramanın erkek olduğu hikayelerde, tasavvuf edebiyatında kadın nefsin, erkek aklın sembolü olarak kullanılabilir. Arapçada nefis kelimesi müennes, akıl kelimesi müzekker olduğu için böyle bir benzetme kullanılmış olabilir. Tasavvuf edebiyatında dünya, nefis ve kadın arasında bir ilişki kurulmuştur. Bu ilişkinin kurulmasındaki ortak nokta, üçünün de aldatıcı olmalarıdır.¹⁰⁸ Nitekim “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılınmıştır. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah’ın katındadır”¹⁰⁹ ayetinde Allah’ı zikirden alıkoyan şeyler

---

¹⁰³ Çubukcu, a.g.m., s. 193-208.

¹⁰⁴ Özçelik, a.g.m., s. 97.

¹⁰⁵ Çubukçu, a.g.m., s. 193-208.

¹⁰⁶ Özçelik, a.g.m., s. 98.

¹⁰⁷ Uludağ, a.g.m., s. 289.

¹⁰⁸ Çubukcu, a.g.m., s. 193-208.

¹⁰⁹ Âl-i İmrân 3/14.

“dünya hayatı” olarak ifadelendirilir. Dolayısıyla erkeğin baş rol, kahraman olduğu metinlerde erkeğin çetin imtihanı olan kadın; aşılması, aldanılmaması gereken dünya hayatı olarak tasvir edilir. Fakat bu tür hikayelerde önemli olan verilmek istenen öğüdün, mesajın alınması olduğu için bu benzetmeler hiçbir zaman kadın düşmanlığına sebep olmamıştır.¹¹⁰

Nefsin aşağı yukarı doğru hareket kabiliyeti bulunmaktadır. Kişiyi aşağıdan da aşağıya sürüklediği gibi yukarıdan da yukarıya çıkarabilir. Dolayısıyla nefsin kişilik eğitimine elverişli bir yapısı vardır ve insanın kemale ermesinde en etkili unsurlardandır. Hatta bu konuda şöyle denmiştir: “Eğer nefis olmasaydı hiç kimse Allah’a giden yolu kat edemezdi.” Nefis aşk ve muhabbetle Yaratıcısına yönelik gayret ve himmetle de hiçbir makamın önünde duraklamaz. Bu iki özelliğiyle Yaratıcısına ulaşmada ruhun en önemli iki aracıdır.¹¹¹ Yine tasavvufta nefis, insanın kendini tanıması için önemli bir unsurdur. Zira nefsi tanımak kişinin Yaratıcısını tanıma yollunda en önemli adımlardan biridir. Nitekim bazen hadis olarak da rivayet edilen “Nefsini bilen rabbini bilir”¹¹² ifadesi bu bağlamda sıkça kullanılmaktadır.¹¹³ Nefsi bilmek aynı zamanda mertebelerini bilmeyi de gerektirmektedir. Annemarie Schimmel, Kur’an’da ima edilen nefsin üç mertebesi: nefis-i emmare, nefis-i levvame, nefis-i mutmainne’nin olduğundan bahsederek şu sonuca varmıştır: “Nefsin Kur’an’da ima edilen üç mertebesi, kadının esasında daha yüksek tekâmül derecelerine inkişaf imkanına sahip olduğu kanaatine zemin hazırlamıştır.”¹¹⁴ Bu açıdan tasavvuf edebiyatında kadın, Leyla ile Mecnûn mesnevilerinde olduğu gibi ilahi aşka vasıl olabilmek için en hızlı, en önemli unsur olarak işlenmiştir. Rüyada görülen kadın da sâlikin mertebesine göre olumsuz veya olumlu manalarda yorumlanmaktadır.¹¹⁵ Çünkü rüyalarda da menkıbeler gibi sembolik dil hâkimdir. Bunlar her ne kadar zahiri bir görünüme sahip olsa da derin anlam katmanlarından oluşmaktadırlar. Öyleyse yapılması gereken bunlara konu olan kişinin düşünce dünyasındaki kavramların

---

¹¹⁰ Çubukcu, a.g.m., s. 193-208.

¹¹¹ Hatice Çubukçu, “Şahsiyet Eğitiminde Nefsin Rolü”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, cilt: II, Ordu 2016, s. 457-474.

¹¹² Aclûnî, II, 262.

¹¹³ Süleyman Uludağ, "Nefis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 32, İstanbul 2006, s. 226-229.

¹¹⁴ Schimmel, a.g.e., s. 24.

¹¹⁵ Çubukcu, 2020, a.g.m., s. 193-208.

karşılığını bilip bu sözlerin altına gizlenmiş anlamları bulduktan sonra yorumlamak gerekmektedir.¹¹⁶

Sonuç olarak, sūfi menkıbelerinin çoğunluğu göz önüne alındığında kadın, olumlu bir imajla resmedilmektedir. Hatta bazı menkıbelerde erkekle karşı karşıya getirilmiş ve erkeği sözleriyle duruşuyla yenen bir figür olarak gösterilmiştir. Kadın, bazı tasavvufi eserlerde nefis ile remz edilse de sembolik dilde asıl olan mesaj olduğundan kadının bu eserlerde aşağılandığını söylemek doğru olmayacaktır. Menkıbeler bu haliyle İslâmî disiplinler arasındaki tasavvufun, kadın konusunda daha pozitif bir yaklaşıma sahip olduğu kanısını desteklemektedir.¹¹⁷

1.4. İbn-i Arabi'nin Kadına Bakışı

İbn-i Arabi, Endülüs'ün İşbiliye kentinde doğmuştur. Daha sonradan ise Konya'ya gelmiş ve hayatının son yıllarını da Şam'da geçirmiştir. İslam düşüncesinin en dikkat çekici, en çok eser kaleme alan şahsiyetlerinden biridir. Aynı zamanda tasavvufi tefekküre yeni bir ivme kazandıran önemli bir mutasavvıftır.¹¹⁸

Kadın konusunda olumlu ve önemli görüşler ele alan mutasavvıf ve mütefekkirlerin başında bulunanlardan biri İbn-i Arabi'dir. Hayatının ilk zamanında manevi gelişimde kadınlardan uzak durulması fikrini savunsa da bu düşüncesini aşp aksi yönde olumlu görüşler öne sürmüştür. Özellikle Allah-insan ilişkisinin anlaşılmasında kadının önemini fark eden İbn-i Arabi, bu konuda derin düşüncelerin ürünü olan fikirler üretmiştir. “Bana dünyada üç şey sevdirdi: Kadın, hoş koku, göz aydınlığım namaz” mealindeki hadis onun gerçeği kavraması yolunda önünü açan hadislerden biri olmuştur. Bu hadiste “sevdirdi” fiilinin niçin kullanıldığını anlamak için hadisin üzerinde durur ve kadının, Allah'tan uzaklaştıran değil yaklaştıran olması gerekiyor ki “sevdim” yerine “sevdirdi” fiili kullanılmalı.¹¹⁹ Yani İbn-i Arabi'ye göre “sevdirdi” fiilinin hususiyetle kullanılması bu sevgide Allah'ın hükmü ve iradesinin

---

¹¹⁶ Özçelik, a.g.m., s.96

¹¹⁷ Çubukcu, 2020, a.g.m., s. 193-208.

¹¹⁸ Kara, a.g.e., s. 43.

¹¹⁹ Uludağ, a.g.e., s. 75.

yansıtıldığını göstermektedir.¹²⁰ Bu nedenle kadın, insanın manevi yolculuğuna engel değil destek olan ve yolu kısaltandır. Bunun için İbn-i Arabi, kadının değerini, kadındaki sırrı ve hikmeti bilen, hak ettiği bu değeri veren, seven ariflerin kemal mertebesinde olduklarını vurgulamıştır. Ve bu durumun onların kemal mertebesine artık ulaştığının işareti saymıştır. Derin tefekkür sonucunda İbn-i Arabi, artık kadın sevgisinin erkeği Allah'a yaklaştırdığını savunmaya başlamış ve bu konuda en mühim ifadelerin ve bakış açısının sahibi olmuştur.¹²¹

Kadın ve erkeği insan olmaları bakımından eşit gören İbn-i Arabi, kadının insanlığının erkekten fazla olmadığı gibi erkeğin de insanlığının kadından fazla olmadığını vurgular. Kadın ve erkeği eşit görse de İbn-i Arabi, tali vasıfları bakımdan farkları ise göz ardı etmemiştir. “Erkekler kadınlardan bir derece üstündür” mealindeki ayeti, Hz. Adem’in Hz. Havva’dan daha önce yaratılması sebebiyle bir derece üstün olduğunu yani ilk var olma bakımından ele alır. Diğer taraftan varlık alemine kadından önce gelen erkeğin Allah’ı bilmesi ve ona inanması da kadından önce olmuştur. Bu durum bir daha tekrarlanamayacağı için erkekler de yani eşitlerden biri de daima bir adım önde olacaklardır.¹²²

İbn-i Arabi, Allah’ın halifesi ve kutup olma dahil bütün makamlarda, hallerde ve kemallerde kadın ve erkeğin eşit olduğunu savunur. Birinin olduğu yerde öteki de vardır. Bu konuda da “bir elmanın yarısı erkekler, öbür yarısı kadınlar”¹²³ anlamındaki hadisi delil olması bakımından ziyadesi ile yeterli görmektedir. Yine İbn-i Arabi abdalları, kutubları ve evliyanın çeşitli mertebelerinden bahsederken anlattığı tüm mertebelerde kadınlarında bulunduğunu hususiyetle belirtir.¹²⁴

İbn-i Arabi, aşkı parçanın bütüne olan iştiyakı olarak gördüğünden mecazi olan aşka da bu cihetten bakmadır. Çünkü mecazi olan aşk, ilahi aşkın bir nüvesi olduğundan mecazi olanı anlamak ilahi olanı anlamaya götürebilmektedir. Kadının

---

¹²⁰ Gözde Özcelce, *Türkiye’de Kadın Sufileri Rehber Edinenler Üzerine Nitel Bir Araştırma: Cemalnur Sargut ve Hayat Nur Artıran Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2017, s. 180.

¹²¹ Uludağ, a.g.e., s. 84.

¹²² Uludağ, a.g.e., s. 79-80.

¹²³ Tirmizi, *Taharet*, 83; Ebu Davut, *Taharet*, 94.

¹²⁴ Uludağ, a.g.e., s. 82-84.

erkeğe olan yönelimini parçanın bütününü araması ve tamamlanmak istemesi olarak yorumlamaktadır. İnsanın asıl yurdunu araması da bu parçanın aslına kavuşmak istemesiyle alakalı olarak görmekte ve varlığın özünün bu yönelim ile anlaşılacağı kanaatindedir.¹²⁵

İbn-i Arabi hem fıkıh kurallarından ve hem de dil kaidelerinden yararlanarak kadının önemini, değerini belirtme yoluna koyularak kadının ve erkeğin eşit olduğunu bazen erkeğin bazen de kadının bazı konularda daha ileride olduğunu savunmuştur. Fıkıhî kurala göre biri erkeğe, diğeri kadına ait iki cenazenin cenaze namazının kılınması durumunda kadının cenazesi kible tarafına erkeğin cenazesinin ise cemaate yakın bir yere konması gerektiği fıkıh kuralından hareketle sebebini şöyle izah eder: “Zira kadında yaratma eylemi (bebek yapma fiili) gerçekleşir. Bu yüzden yaratana o daha yakındır. Erkeklerde yaratma eylemi bir kere gerçekleşti: Adem’den Havva yaratıldı. Buna karşılık erkeklerde yaratma mahalli olmaları sürekli dir.” Kadının imameti konusu tartışılan bir mevzu olarak günümüze kadar süregelmiştir. Kadının imametini caiz gören İslam düşünürlerimiz olduğu gibi caiz olmadığını savunanlar da vardır ve caiz olmadığını düşünenler daha çoğunluktadır. Caiz olduğunu savunan nadir düşünürlerden biri ise İbn-i Arabi’dir. Kadının imam olup cemaate namaz kıldırabileceğini savunmuştur. Peygamberlik mevzusunda da kadının peygamber olup olamayacağı sorununun cevabına Eş’ariler olumlu bakmışlardır. Hz. Meryem’i ve Asiye’yi ise peygamber olarak kabul etmişlerdir. İbn-i Arabi de bu konuda peygamberliği, imamet ve önderlik olarak değerlendirmektedir. Asıl olanın kadının imam olması gerektiğini belirterek aksini iddia edenin delil getirmesi gerektiğini söylemiştir. Arapça dil bilgisi kaidesinde şöyle bir kural vardır: bir kelimedede ne kadar harf ve ses varsa anlamı o kadar fazladır. İbn-i Arabi, müenneslik alameti olan tâ-i merbuta, elif-i maksûra ve elif-i memdûde harflerinin müzekkerlerinde bulunmadığını vurgulayarak kadının lehinde bir fazlalığın, faziletin, üstünlüğün ve anlam fazlalığının olduğunu söylemiştir. Dil kaideleri açısından kadının bir derece erkekten üstün

---

¹²⁵ Sadık Yalsızuçanlar, “İnsiyatik Gelenek İçerisinde Samiha Ayverdi”, *Kadın ve Tasavvuf*, İstanbul 2008, s. 191.

olduğunu söyleyen İbn-i Arabi, “Kadınlara karşı erkeklerin bir derece üstünlüğü vardır” mealindeki ayet ile denkliğin sağlandığını ifade etmektedir.¹²⁶

1.4.1. İbn-i Arabi'nin Manevi Gelişiminde Kadının Rolü

İbn Arabî, insanları kadın ve erkek oluşuna göre değil Allah'la olan ilişki ve yakınlığını dikkate alarak değerlendiren büyük bir sûfidir.¹²⁷ Bu büyük sûfinin hayatını incelediğimizde tasavvufla hemhal olmasında ve manevi gelişiminde kadının önemli etkilerini görmekteyiz. Mürşitlerinin arasında senelerce hizmetini yaptığı Kurtubalı olan Fatma Bint el-Müsenna bunlardan biridir.¹²⁸ İbn Arabî, Fâtıma Bint İbn el-Müsennâ'nın birçok kerametine vâkîf olduğunu ve tasavvufi hallerinin çok yüce olduğunu söylemiştir.¹²⁹ Fâtıma Bint İbn el- Müsennâ için İbn-i Arabi “Bu Hanım doksan yaşında olduğu halde yüzü o kadar güzel ve o kadar şirin idi ki bakmaktan haya ederdim. Görenler onu on dört yaşında zannederdi” demiştir.¹³⁰ İbn-i Arabi bu hanım sûfiye “ana” diye hitapta bulunduğunu, Fâtıma Bint İbn el- Müsennâ da ona “evladım” şeklinde hitap ettiğini görmekteyiz.¹³¹ Alemde tasarruf eden ve keramet sahibi olan bu hanım sûfi, bunu samimiyetle okuduğu Fatiha süresiyle yaptığını şu cümleleri ile anlamaktayız: “Fatiha'yı bildiği halde sıkıntı çekenlere şaşarım. Muradlarının hasıl olması için neden Fatiha okumazlar? Fatiha onu samimiyetle okuyana hizmet eder.”¹³² Fâtıma Bint İbn el- Müsennâ, Fatiha süresi ile kerametler meydana getirir ve Fatiha'nın kendisine hizmet ettiğini ise saklamamıştır hatta İbn-i Arabi'nin aktarımıyla bunu herkesin bildiğini sandığını görmekteyiz. İbn-i Arabi'nin mürşitlerinden bir diğeri Şems Ümmü'l-Fukarâ'dır.¹³³ Yaşı sekseni aşkın bu hanım sûfi ile İşbiliye'de karşılaşmıştır.¹³⁴ İsmi anlamından cömert biri ve muhtaçların yardımcısı olduğunu çıkarmamız mümkündür. İbn-i Arabi, bu hanımın nefis kontrolünü sağlaması hususunda çok iyi olduğunu onun kadar bu konuda iyi olanı görmediğini dile getirerek

---

¹²⁶ Uludağ, a.g.e., s. 79-82

¹²⁷ Hülya Küçük, “Anne Nûr El-Ensâriyye'den Âlime-İ Hicaz Fahru'n-Nisâ Bint Rüstem'e: Muhyiddin İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 23, 2009, s. 217.

¹²⁸ Uludağ, a.g.e., s. 76.

¹²⁹ Küçük, 2009, a.g.m., s. 209.

¹³⁰ Uludağ, a.g.e., s. 76.

¹³¹ Küçük, 2009, a.g.m., s. 205.

¹³² Uludağ, a.g.e., s. 76.

¹³³ Küçük, 2009, a.g.m., s. 207-217.

¹³⁴ Schimmel, a.g.e., s. 48.

hayranlığını ifade etmektedir. Şems Ümmü'l-Fukarâ, halini gizlemesini bilen, temyiz kuvveti yüksek, temiz kalpli ve himmeti yüce olan bir hanımdır. Ayrıca İbn-i Arabi, Fâtıma Bint İbn el- Müsennâ gibi bu hanım sûfinin de başkalarının düşüncelerini okumak ve keşfen bildirdiği şeylerin gerçekleşmesi gibi birçok kerametine şahit olmuştur. Fahrü'n-Nisâ Bint Rüstem, Ümmü'z-Zehrâ, Sittü Gâzâle/Gülbahar, Nizâm veya Aynu's-Şems ve'l-Bahâ', Kâsım ed-Devle'nin Cârîyesi, Zeyneb el-'Aliyye ve Fâtıma Bint el-Tâc gibi tasavvufî halleriyle, ilmiyle ön plana çıkan kadınlar, İbn-i Arabi'nin manevi gelişiminde ve ilminin ziyadeleşmesi noktasında katkıları olan hanımlardır.¹³⁵ Bunlarla beraber İbn-i Arabi'nin hırka giydirdiği on beş kişiden on dördü kadın olan müridi/ öğrencisi bulunmaktadır. Hayatı boyunca irşat meclisine kadınların da katılması için teşvik etmiş ve derslerini kadınların da dinlemesine müsaade etmiştir.¹³⁶

1.5. Mevlana'nın Kadına Bakışı

Mevlâna, Horasan'ın Belh şehrinde doğmuş ve Konya'ya gelip burada yaşamıştır.¹³⁷ Mevlâna, ilmi, manevi şahsiyeti, tasavvufî düşüncesi, edebi kişiliği ve asırlardır okunan eserleriyle etkisi hala devam eden kültürümüzün mayasını oluşturan temel taşlarımızdan biridir.¹³⁸ Özellikle insanlık bilimi alanında kendine özgü bakış açısıyla düşünceleriyle ön plana çıkmıştır.¹³⁹ Mevlana'nın hitap ettiği kitle bütün bir insanlıktır ve şahsiyet eğitimi eserlerindeki temel vurgulardandır.¹⁴⁰

Mevlana'nın kadın hakkındaki görüşlerine baktığımızda paradoksal bir söyleme sahip olduğunu görmekteyiz. Bazı sözlerinde kadını övmekte bazı sözlerinde ise yermektedir.¹⁴¹ Örneğin Mevlâna, “Arşta oturup duruyordum. Anamın şehveti “inin” emriyle beni buraya attı. O tam yücelikten bir kocakarının hilesiyle rahim zindanına

---

¹³⁵Küçük, 2009, a.g.m., s. 207-217.

¹³⁶ Schimmel, a.g.e., s. 49.

¹³⁷ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 29, Ankara 2004, s. 441.

¹³⁸ Kadir Özköse, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin Düşüncesinde Kadın”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XI, sayı: 1, 2007, s. 52.

¹³⁹ Mehdî Firdevsi-i Meşhedî, “Mevlânâ'nın Düşüncesinde Kadın”, (çev. Hasan Almaz), *Nüşa: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt. VI, Sayı. 20, 2006, s.54.

¹⁴⁰ Özköse, 2007, a.g.m., s. 51-52.

¹⁴¹ Yılmaz, a.g.m., s. 54.

düştüm. Ruhu, ta arştan bu yurda getirdi. Hasılı kadınların hilesi pek büyük! İnişim, önce de kadın yüzünden, sonradan da kadın yüzünden. Ruhtum, nasıl oldu da bedene büründüm?”¹⁴² sözüyle kadını yerdüğünü “Kadın, Hak nurudur, sevgili değil... Saki yaratıcıdır, yaratılmış değil!”¹⁴³sözüyle de kadını övmekte olduğunu görüyoruz. Mevlâna, eserlerinde kadını hem öven ve hem de yeren ifadelere sıklıkla yer vermiştir. Bu durum ise Mevlana’nın kadına bakış açısını anlamamızı güçleştirmektedir. Bundan dolayı bu paradoksal gözükten söylemlerin arka planını iyi bilmek gerekmektedir.¹⁴⁴ Mevlana’nın eserlerinde (kadın konusunda) arka planı net görmemizi engelleyen unsurların bazıları şunlardır:

1. Mevlana’nın cinsiyeti sadece biyolojik bir mesele olarak ele almaması. Zira Mevlâna, aynı zamanda cinsiyeti makrokosmoz ve mikrokozmosun iki farklı tezahürü olarak ele almıştır.¹⁴⁵
2. Hikâye ve misallerin sadece görünür boyutu ile hüküm vermenin yanlışlığı. Çünkü böyle bir tutum isabetli ve doğru hüküm vermenin önünü tıkayacaktır.¹⁴⁶
3. Dişiliği birçok yerde “ego” ve “dünyevileşme” ile ilişki kurarak aktarması. Erkeklerde olumsuz sıfat olarak “eşek erkekliği” olumlu olarak “akıl erkekliği” ifadesini kullanmıştır.¹⁴⁷
4. Hikâye, Mevlâna için söyleyeceklerinin iletmesini sağlayan bir bahane, bir araç olması. Zira Mevlâna için asıl amaç hikâyeden çıkan ahlaki ve irfanî sonuçtur.¹⁴⁸
5. “Nefs” kelimesinin Arapçada dişil olması. Bu da nefsin hilelerini anlatmak isteyenlerin kadın benzetmesi ile aktarımına sebep olmuştur.¹⁴⁹
6. Sembolik dilin kullanılması. Sembol dilinde aynı unsur bazen birbirinden farklı sıfatları temsil edebilir. Bu sebeple sembolik ifadelerin olduğu anlatımlarda sembolden çok manaya öncelik verilmelidir. Misal olarak Mevlâna bir hikâyede

---

¹⁴² Mevlâna, *Mesnevi*, çev. Veled Çelebi, Doğan Kitap, 2007 İstanbul, s. 735.

¹⁴³ Mevlâna, a.g.e., s. 111.

¹⁴⁴ Yılmaz, a.g.m., s. 54

¹⁴⁵ Şamil Öçal, “Kadim Yunan Düşüncesinde ve Mevlâna’da Cinsiyet Algısı ve Kadın”, *Mevlâna Araştırmaları 4*, Ankara 2012, s. 27.

¹⁴⁶ Meşhedi, a.g.m., s. 53-64

¹⁴⁷ Öçal, a.g.m., s. 23.

¹⁴⁸ Meşhedi, a.g.m., s. 57.

¹⁴⁹ Yılmaz, a.g.m., s. 55.

tilkiyi akıllılık, ibret almanın sembolü olarak kullanırken başka bir hikâyede de hilekâr, aldatan olarak kullanmıştır.¹⁵⁰

Mevlana'nın kadına bakışındaki karışıklığın sebebini ele alan Abdalbaki Gölpınarlı "Onun kadınları erkeklerden aşağı gören Ortodoks düşüncesi ancak bir gelenekten, herkesin söylediği sözü tekrar etmekten ibarettir" demektedir.¹⁵¹ Demirci ise bu tutumu realist oluşuna bağlayarak "Evet, kadın şeytan değildir, ama o, bir melek de değildir. Her insan gibi olumlu ve olumsuz özelliklere sahiptir; kişi bazında da bazen iyi bazen kötü davranışlar sergileyebilirler. Ne ki Mevlâna'da kadınla ilgili olumlu unsurların daha çok öne çıktığı görülür" ifadelerini kullanmaktadır.¹⁵² Mevlâna, "Kadın-erkek farkı bu dünyada vardır. Ruhlar aleminde şekil olmadığından aralarında bir ayırım yoktur"¹⁵³ diyerek daha çok eserlerinde kadın ve erkeğin zaaflarına değinen Mevlâna, bu zaafların nasıl aşılip erkek ve kadınlıkla alakası olmayan ruhun sırrına erişilebileceğini göstermektedir. Bu sebeple erkeğin bir zaafı olan kadına karşı nasıl tedbir alınacağını da misaller yoluyla erkeğin kavraması için aktarırken bazen de bu esnada kadınlara zaaf noktalarını haberdar edip bunu aşması gerektiğinin işaretleri verilmektedir.

Mevlana'nın kadına bakış açısı ağırlıklı olarak olumlu olduğu söylenebilir. Özellikle bu olumlu bakışı Mevlana'nın kadına karşı tutumuna, davranışlarına ve hayatına baktığımızda daha net görülmektedir. Mevlâna'nın torunları olan Mutahhara Hatun'a "Abide", Şeref Hatun'a ise "Arife" şeklinde hitap etmesi, her cuma günü kadınlara sohbette bulunması, gelini olan Fatma Hatunla kardeşi Hediye Hatun için "Bunlardan ilki sağ, ikincisi sol gözümdür" ve anneleri Latife Hatun için ise "Şu bizim Latife Hatun'un zâtı, Hakk'ın suret bağlamış bir latifesidir"¹⁵⁴ şeklinde iltifat etmesi, "zamanının Rabiası" diye anılan Fahrunnisa'yı hacca gitmesi için teşvik etmesi,¹⁵⁵ iyi-kötü diye ayırmadan her kadına ulaşması¹⁵⁶ gibi Mevlana'nın hayatından aktarılan

---

¹⁵⁰ Meşhedî, a.g.m., s. 59.

¹⁵¹ Yılmaz, a.g.m., s. 55.

¹⁵² Mehmet Demirci, "Mevlana'nın Kadına Bakışı", *Kadın ve Tasavvuf*, 2008, s. 121.

¹⁵³ Celaleddin b. Çelebi, "Hz. Mevlânâ'nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış", *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi*, Konya 1990, s. 105.

¹⁵⁴ Özköse, 2007, a.g.m., s. 62.

¹⁵⁵ Küçük, 2007a, a.g.m., s. 70.

¹⁵⁶ Çelebi, a.g.m., s. 105.

bazı olaylar Mevlana'nın kadına verdiği değere güzel örneklikler sunmaktadır. Ayrıca Mevlâna'nın bir gün bir genel evin önünden geçerken içeriden birinin koşup Mevlana'ya saygılarını ifade edip ağlayıp yakarması sonucu Mevlâna, o kadına ve oradaki kadınlara iltifatta bulunmuş ve bunu işiten devrin büyüklerinden biri Mevlana'yı bu konuda eleştirmiştir. Bunun üzerine de Mevlâna "Bu kadın olduğu gibi hareket ediyor ve olduğu gibi, ikiyüzlülük göstermeden görünüyor. Eğer sen de erkeksen, onun gibi ol. İçin dışın bir olması için ikiyüzlülüğü ve iki renkliliği bırak. Eğer için dışın bir olmazsa işin batıldır, boştur" deyip kadının duruşunu, samimiyetini savunmuştur. Daha sonra da bu kadın tövbe edip emrinde çalışanları serbest bırakarak malını fakirlere dağıtıp Mevlana'ya mürit olmuştur¹⁵⁷ bunun gibi anekdotlar da Mevlana'nın kadına bakışını yansıtmaktadır.

1.5.1. Mevlevilikte Kadının Rolü

Mevlana'nın açtığı yolu takip ederek oluşan Mevleviliği, sadece bir tarikat kolu olarak adlandırmak ve görmek yanlış olacaktır. Çünkü fikri, mimari, musiki alanlarda önemli izler bırakmış ve halk üzerinde etkili olmuş geleneksel bir yaşam tarzına dönmüştür.¹⁵⁸ Mevlevilikte kadının rolünü anlamamız için ise Mevlana'dan da önceye gidip Mevlâna gibi evrensel bir sesin yetişmesine katkısı olan babaannesinden bahsedilmelidir. Mevlana'nın babası Bahaeddin-i Veled, erken yaşlarında babasını kaybetmiştir. Bunun üzerine Bahaeddin-i Veled'in annesi bir gün elinden tutarak babasının kütüphanesinin önüne getirip "Beni babana bu eserler yüzünden verdiler. O, bu eserleri okumakla dünya ve ma'na ilimlerini öğrenmiş, İslam alemindeki müstesna yerini almıştır" demiştir. Bu olay Bahaeddin-i Veled'in "Sultan-ül Ülema" diye adlandırmasına sebep olan ilk kıvılcımı yakmıştır. Yine Mevlana'nın yetişmesine babası ve babasının çevresinin etkisi olduğu kadar annesi "Maderi Mevlâna!" Mü'mine Hatun'un da etkisi olmuştur.¹⁵⁹

Mevlana'nın kadınlarla ilgilenmesi, davet edildiği toplantılara katılması ve cuma günleri kadınlara has sohbet anlatması Mevleviliğin kadınlar arasında hızla

---

¹⁵⁷ Özköse, 2007,a.g.m., s. 62.

¹⁵⁸ Çevirme, a.g.m., s. 42.

¹⁵⁹ Çelebi, a.g.m., s. 105.

yayılmaya ön ayak olmuş¹⁶⁰ ve Mevleviliğin ilk dönemlerinden itibaren kadının Mevlevilikte özel bir yerinin olmasını sağlamıştır. Hatta bazı tarikatlarda kadının ermiş olacağı mevzusuna tamamıyla olumlu bakarken kadının erdirmesi konusuna ise olumsuz görmelerine rağmen Mevlevilik ise resmi olarak kadınların şeyh olarak atandığı bir tarikat olmuştur. Erkeklerin şeyh olduğu dönemlerde erkekler nasıl bu durumdan faydalanmışlarsa kadınların şeyh olduğu dönemlerde de kadınlar bu nimetten fazlasıyla faydalanmışlardır.¹⁶¹ Mevlana'nın torunları olan Mutahhara Hatun ve Şeref Hatun'a Rum ülkelerindeki kadınlarının birçoğu mürid olmuşlardır. Mevleviliğin Sultan Veled'in oğlundan devam eden koluna "Çelebiler" denmektedir kızı Mutahhara Hatun'dan devam eden koluna ise "İnas Çelebileri" denmekte ve Mevlevilerin çoğunun İnas Çelebilerden geldiği söylenmektedir. Çelebiler kolundan da birçok kadın şeyhlik yapmıştır. Bunlardan biri de annesi Kamile Hanım gibi Kütahya Mevlevihane'si şeyliği ve mesnevihanlığı yapan Fatma Hanım'dır. Dervişlerinin bütün ihtiyaçlarına koşması hasebiyle "Ümmü'l-Fukara" olarak anılmıştır.¹⁶² Ayrıca Fatma Hanım, çok iyi bir yazma kabiliyeti bulunuyordu. İlim öğretmekte, öğrenmekte ve öğrendikleri ile amel eden biriydi. "İkinci Rabia" olarak da anılmıştır.¹⁶³ Konya'nın ileri gelen hanımları ise Mevleviliğin başından beri büyük ilgi göstererek dergahların ihtiyaçlarını giderme konusunda katkıda bulunmuşlardır.¹⁶⁴ Aynı zamanda Mevleviliğin içinde şiirleri ile ün yapan birçok kadın şairin de bulunduğu bilinmektedir.¹⁶⁵ 17. yy. kadar Mevlevilikte kadınlar aktif roller üstlenmiş, köylere kadar yayılmış ve kadınlar sema meclisleri düzenleyip sema ederlerdi. Fakat bu yıldan sonra kadının serbest oluşu kısıtlamıştır. Kadın artık sadece murid olabilirken şu son yıllarda Şefik Can Dede'nin halifesi olan H. Nur Artıran Hanımefendi hizmeti devralarak unutulmuş bu geleneğe tekrardan hayat verilmiştir.¹⁶⁶

---

¹⁶⁰ Nasrullah İmâmî, "Mevlânâ'ya Göre Kadın", (Çev: İpek Şengül), *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi = A Journal of Oriental Studies*, Sayı. 22, 2020, s. 54.

¹⁶¹ Hülya Küçük, "Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler", *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 20, 2007b, s. 69-77.

¹⁶² Özköse, 2007, a.g.m., s. 65-66.

¹⁶³ Küçük, a.g.m. 2007b, s. 76.

¹⁶⁴ Özköse, 2007, a.g.m., s. 65.

¹⁶⁵ Çevirme, a.g.m., s. 42.

¹⁶⁶ Küçük, a.g.m. 2007b, s. 69-77.

1.6. Ken'an Rifâi'nin Kadına Bakışı

Ken'an Rifâi 1867 yılında Selanik'de dünyaya gelmiştir. Babası Filibeli Hacı Hasan Beyefendi, annesi Hatice Canan Hanımefendidir. Manevi eğitimini ilk annesinden alır ve annesi aracılığıyla da yine annesinin müürşidi olan Şeyh Ethem Efendi ile tanışır. Şeyh Ethem Efendinin manevi terbiyesine teslim edilir ve manevi şahsiyetinin oluşması annesi ve müürşidinin destekleriyle oluşmaya başlar.

Çocukluk yıllarının denk geldiği dönem, Osmanlı devletinde savaş kayıplarının giderilmesi için çözüm aranılan ve bu çözümlerden biri olan batılılaşma hareketinin yaşanmaya başladığı Tazminat dönemidir. Azınlıkların isyanlarının arttığı bu dönemde Balkanlardaki huzursuzlukların artmasıyla İstanbul'a ailesiyle birlikte göç etmiş ve eğitimini Galatasaray Sultani' sinde tamamlamıştır. Kenan Rifâi zeki, akıllı, terbiyeli kişiliği olmasına rağmen aynı zamanda da yaramaz bir çocuk olmuştur. Hocaları tarafından sevilen, takdir edilen biri ve Fransızca'yı da çok kısa bir zamanda öğrenmiştir. Galatasaray'dan mezun olduktan sonra Hukuk Fakültesi'ne girmiştir. Bir süre sonra eğitim kadrosu arasındaki ilk görev yeri Balıkesir olmuştur. Balıkesir'de görev yaptığı esnada Muktezâ-yı Hayat adlı eserini yazar ve Cemille Flammarion'un Dünyanın İnkılâbı adlı eseri de Türkçeye kazandırır. Balıkesir'den Adana'ya, Adana'dan Manastır'a atamaları gerçekleşir. Manastır'da ise Maarif müdürlüğü görevindedir. Manastır'dan taltif ile Üsküb'e Kosova Vilayeti Maarif müdürlüğüne getirilir. Üsküb'den Trabzon'a oradan da İstanbul Nümune-i Terakki Müdürlüğüne tayin edilir. Burada görev yaparken aldığı bir manevi işaret sebebi ile Medine'ye tayinini ister. Burada İdadi-i Hamidi müdürlüğü görevine getirilir. Yine Medine'de Şeyh Hamza Rifâi tarafından kendisine, "Oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin?" diyerek icâzet ve hilâfet verilir. Medine'de Türkçe-Arapça, Arapça-Türkçe şeklinde bir kılavuz sözlük hazırlar ve burada yine bestesi, güftesi kendisine ait olan ilahiler üzerinde çalışır. Derken İstanbul Erkek Mektebi Fransızca hocalığına ve iki ayrı göreve daha getirildikten sonra tekrar Medine'yi ziyaret eder. Döndüğünde ise Fener Rum Lisesi'nde öğretmenliğe devam eder. Çok başarılı bir öğrenci, öğretici ve idareci olan Ken'an Rifâi, İstanbul'da kendi imkanlarıyla konağının bahçesine Ümmü Ken'an dergahını inşa ettirir. Burada mesnevi dersleri, sohbetler ve zikir ayinleri icra edilir. Tekkelerin kapatılmasıyla da inşa ettirdiği bu

tekkedeki faaliyetlere son verir. Soyadı kanununun çıkmasından sonra Büyükaksoy soyadını alan Kenan Rifâî 7 Temmuz 1950 tarihinde vefat eder. Merkez Efendi Camii avlusunda şadırvanla kabristan duvarı arasındaki hazîreye defnedilmiştir.

Ken'an Rifâî, XX. yüzyılın ilk yarısında yaşayan sûfîler arasında önemli bir yeri vardır. O tasavvufî görüşlerini tevhid, güzel ahlâk, aşk ve irfan etrafında örmüştür. Ve yeniliklere açık ve yaşadığı çağın gereklerini önceden görebilen bir kişiliğe sahiptir. Kendi yazdığı beste ve güftelerden oluşan ilahilerini Medine'de kitap dağıtım töreninde öğrencilerine okutması, piyano çalması, bilimsel gelişmeleri, teknik buluşları, felsefi ve estetik akımları yakından takip etmesi bu öngörüsüne ve yenilikçi yapısına olan işaretlerdendir. Değişen dünya şartlarının manasını ve özünü kavrayarak; eline geçtiği her aracı, amacı doğrultusunda hizmet için kullanmaktan kendini geri tutmamıştır. Öğrenmeyi de öğretmeyi de çok seven Ken'an Rifai, öğrenme ve öğretme konusunda da sevdiklerine şu uyarıyı yapmaktadır: "Bildığınızı kendinize saklamayın, öğretmek cihetiyle kıskanç, öğrenmek cihetiyle ihmalkâr olmayın. Bildiğini kendine saklayan kimse beşeriyet için bir ayıp teşkil eder, öğrenin ve öğretin." Öğretme konusunda da iki hassas esas üzerinde durup öğretmeyi tercih etmiştir: "Bizzat yaşayarak öğretmek ve severek öğretmek." Bu iki esası yerine getirdiğini de öğrencilerine hitaben yaptığı konuşmasından anlamaktayız. Bu hitabında gıybet etmediğini, yalan söylemediğini, kalp kırmadığını kin tutmadığını, kibir ve haset etmediğini dile getirerek eğer bunları yapıyorsa kendilerinin de yapabileceğini dile getirmektedir. Hocaları olarak kendisini kabul eden öğrencilerinin de bu hasletlere sahip olması bunun bir manevi hak olarak kabul etmeleri gerektiğini ifade etmektedir. Bu ifadeler ise Ken'an Rifai'nin yaşayarak öğrettiğinin en güzel göstergesi niteliğindedir.

Eserleri

1. Muktezâ-yı Hayat: Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırladığı fen ve tabiat bilgisi kitabı mahiyetinde bir eserdir.

2. Rehber-i Sâlikîn : Tarikat usul ve âdâbına dair bir risâledir.

3. Tuhfe-i Ken'an: 340 kadar hadisin ve İmam Bûsiri'nin Kaşîdetü'l-bürde'sinin yine nazmen tercümesidir. Ayrıca müellifin bazı ilâhilerini ihtiva etmektedir.

4. Ahmed er-Rifâi : Ahmed Rifâi ve tarikatı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir.

5. İlâhiyyât-ı Ken'an: İlâhilerini ve şiirlerini ihtiva eden bir eserdir. Manzumelerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır.

6. Şerhli Meşnevî-i: Mevlânâ'nın Meşnevî'sinin I. cildinin şerhi olan eser, dergâhtaki mesnevi derslerinde Ziya Cemal Büyükkaksoy, Semiha Cemal ve Samiha Ayverdi gibi talebelerinin tuttuğu notların daha sonra bir heyet tarafından karşılaştırılarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş, derleme bu heyette bulunan Nihad Sâmi Banarlı'nın kalemıyla günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır.

7. Sohbetler: Kenan Rifâi'nin damadı Ziya Cemal Büyükkaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden "Selâmlık Notları" başlığıyla tuttuğu notlar ve Ziya Cemal Bey'in kız kardeşi Semiha Cemal ile Samiha Ayverdi'nin aile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir.

Kadına Bakışı

Ken'an Rifâi'nin kadına bakış açısını ifade eden sözlerine, eylemlerine ve hayat görüşlerine bakmadan önce kendisi hakkında yazılmış birincil kaynaklara baktığımızda bunların başında *gelen Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* eseri Ken'an Rifâi'nin öğrencisi olan dört kadın tarafından yazıldığını görmekteyiz. Bu eserde dört kadın yazar, hocalarına dair görüşlere, hatıralara ve hocalarının sohbetlerinden yaptıkları derlemelere yer vermişlerdir. Öğrencileri tarafından yayınlanan bu ilk, birincil kaynak bile bizlere Ken'an Rifâi'nin kadına bakış açısına ve kadına verdiği değere dair önemli ipuçları sunmaktadır.¹⁶⁷

Ken'an Rifâi'nin kadına verdiği değerinin ilk nüvelerini incelediğimizde annesiyle arasında olan kuvvetli bağ sayesinde kadına bakış açısının ilk tohumlarının atıldığını

¹⁶⁷ Cangüzel Güner Zülfikar, "Çağdaş Mutasavvıf Ken'ân (Rifâi) Büyükkaksoy'un Kadın Anlayışı ve Samiha Ayverdi", *Kadın ve Tasavvuf*, İstanbul 2008, s. 157.

görmekteyiz. Nitekim bir sözünde annesine duyduğu iştihakı ve bu kuvvetli bağı şöyle aktarıyor: “Çocukluğumdan beri işte yegâne sevdiğim bir annem vardı. Ben ona aşkıttım. Sokakta bir şey görsem hemen ona götürmek isterdim, hafta tatillerimi ona kavuşmak için yana yakıla beklerdim.”¹⁶⁸ Kadınlar hakkında olumsuz bir söz işittiğinde ya da bir durum ile karşılaştığında ise söylediği şu söz onun sabitelerindedir: “Dokunmayın benim kadınlarım, beni bir kadın dünyaya getirdi, ben onlara söz söyletmem.”¹⁶⁹ Annesine duyduğu hürmet ve sevgiyi onun nezdindeki kadınlara oradan da insanlığa aksettirdiğini ifadelerinden ve yaşayışından anlamaktayız.

İnsanlık tarihi boyunca kadına hak ettiği değerin verilmediğine ya gereğinden fazla değer verilip ihtiraslara, kanlı maceralara konu edinildiğine ya da insan olarak dahi adlandırılmadığına işaret eden Ken’an Rifâi, kadının hak ettiği değeri İslam ile bulduğuna değinir. Kadının hakiki değerini İslam’ın verdiğini söyleyen Ken’an Rifâi ayrıca zamanla kadına verilen bu mevkiinin bazı menfaatler doğrultusunda tahrif edildiğini belirtir ve bu tahrife rağmen İslam’ın kadına verdiği değerin inkârı olunamayan bir gerçeklik olduğuna değinir. Çünkü en büyük delil olarak Kur’an’ı Kerim’in durduğunu ifade etmektedir. Ve orada hitapların “müminin ve müminat, sâlihın ve sâlihat” diye birbirinden ayrı olmadan peş peşe yapıldığını vurgulamıştır. Ayrıca İslamiyet’in ilk zamanlarında kadının içtimai hayatın her alanında erkekle beraber yer aldığını hatta gazâlara bile fiilen iştirak ettiklerini bilmekteyiz ve Ken’an Rifâi de kadın hakkındaki görüşlerine baktığımızda bu veriler etrafında kadına olan bakış açısını bizlere aktardığına şahit olmaktayız. Ken’an Rifâi, kadının hak ettiği mevkiinin İslamiyet ile bulunduğunu hadis verilerinden yararlanarak da ifade etmektedir. “Bana dünyanızdan kadınlar ve güzel kokular sevdirdildi ve nûr-ı didem salâttır” ve “kadın erkeğin yarısıdır” hadisleriyle kadının kesin bir biçimde içtimai hayattaki yerinin tayin edildiğini belirtir. İslamiyet’in kadına verdiği değerin nereden geldiğini soran Ken’an Rifâi, yine aynı sorunun cevabı olarak kadının Hakk’ın yaratıcı kuvvetini taşımasına ve hayat akışının devamında esas rolü oynamasından kaynaklandığını ifade eder. İslam’ın kadını bir süs bir lüks aracı olarak görmediğini, iş ve hayat arkadaşı

---

¹⁶⁸ Samiha Ayverdi, *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017, s. 230.

¹⁶⁹ Ayverdi, 2017. a.g.e., s. 236.

olarak nitelendirdiğini ve bu nitelendirmeyi yaparken kadının yaratıcı kudretinin bir müşahedesini olduğunun üzerinde durduğunu ifade eden Ken'an Rifâi, Kur'an'ın, sünnetin ışığında ve Mevlâna ve İbni Arabî'nin görüşlerine de yer vererek bu düşüncelerini kanıtlayıp pekiştirmektedir.¹⁷⁰

Ken'an Rifâi'nin hayatına baktığımızda kadınların kendi tahsillerini tamamlamaları üzerinde hususiyetle durduğunu görmekteyiz. Ken'an Rifâi, "İlim Çin'de bile olsa alınız!" veya "Beşikten mezara kadar ilim tahsil ediniz!" hadisleri yahut Hz. Ali'nin "Bana bir harf öğretenin kölesi olurum!" sözlerinin kadın erkek herkese hitap ettiğinin üzerinde durmuştur. Ayrıca kadının sosyal hayatta fazla yer almadığı bir dönemde öğrencilerinin sosyal hayatta aktif roller üstlendiğini görmekteyiz.¹⁷¹

Ken'an Rifâi, sohbetlerinde ve günlük hayatında kadının ve erkeğin insan olmak yolunda üzerindeki sorumluluğun eşit olduğunu sıklıkla vurgulamıştır. Bunu ifade etmekle kalmayıp ayrıca kadınların sosyal hayatta Kur'an'daki hitaba uygun eşitlikte sorumluluk alması için de gayret etmiştir. Toplumun ihtiyaçları doğrultusunda çalışma hayatında etkin rol üstlenen birçok kadının eğitimine de destek olmuştur. Bu gayretinin neticesi olarak farklı kültür ve alt yapılardan oluşan eğitimli, birden fazla dil bilen kadın öğrencisi olmuştur. Bunlar arasında Samiha Cemal, Samiha Ayverdi, Safiye Erol, Sofî Huri, Nezihe Araz, Meşkure Sargut ve Müjgan Cumbur bulunmaktadır ve hepsinin ortak özelliği de yazar olmalarıdır.¹⁷²

Ken'an Rifâi'nin "Seni kendim için, beni aleme söyleyip bildirmen için seçip aldım" dediği öğrencisi Samiha Ayverdi'nin yaptığı sosyal faaliyetleri ve çalışmalarını ele aldığımızda Ken'an Rifâi'nin kadına bakışı ve kadının toplumdaki işlevi bakımından telakkisini bizlere doğru bir biçimde yansıtacaktır. Samiha Ayverdi, hocasının kendisine verdiği ilham ve teşvik ile henüz çevre bilincinin, hava kirliliğinin gündemde olmadığı zamanlarda bile bu konuların üzerine titizlikle eğilmiştir. Tek başına pes etmeden Fatih, Fevzi Paşa Caddesinde kesilen ağaçların yerine kendi

---

¹⁷⁰ Ayverdi, 2017. a.g.e., s. 236-238.

¹⁷¹ Zülfikar, a.g.e. s. 159.

¹⁷² Zülfikar, a.g.e. s. 163.

cebinden ödeyip aldığı fidanları ekmiş ve sulama işlemi için ise yakın çevredeki esnaflarla temasa geçmiş, tek başına bir sivil hareket başlatmıştır. Ayverdi'nin sadece eserler yazıp köşesine çekilen bir yazar olmadığını, hatta bu duruma aksi bir tavır yaşayışıyla sergilemiştir. Hocamın yaşayarak bana öğrettiği ahlakın icabı budur diyerek, çabalayıp gayret etmiştir. Ülke için, İslam alemi için, dünya ve insanlık için gerekli gördüğü konular üzerinde yetkili siyasi kadrolara, bürokrasideki ileri gelenlere, köşe yazarlarına, dikkatini çekmek istediği herkese o konu üzerine mektuplar yazmış ve bu mektuplarının da gerekli takibini yapmıştır. Bir günlük gazeteyi takibin herkesin yapması gereken normal bir hal olduğunu etrafına telkin etmiştir. Dikkatini çeken haberlerin aslını araştırıp gerekli tedbirleri almaktan da geri durmamıştır. Hicri 1400 yılına girerken bütün İslam aleminin ileri gelenlerine mektuplar hazırlar ve kitap yazarak *Kölelikten Efendiliğe* diye seslenmiştir. Hocası gibi yenilikçidir ve değişen şartlara karşı kendini sürekli diri tutarak gereklerini yapmıştır. Ayverdi, ağabeyi Ekrem Ayverdi ve İlhan Ayverdi ile Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfını kurmuşlardır. Yine Ayverdi, 1966'da merkezi Ankara'da olmak üzere Türk Kadınları Kültür Derneğini kurmuştur. Bu hizmetleri sebebiyle Ayverdi, "Vakıf Sultan", "Vakıf Ana" ve "Vatan Annesi" gibi hitaplarla anılmıştır.¹⁷³ Samiha Ayverdi'nin yaptığı bu çalışmalara baktığımızda hocasının kadına yüklediği misyonun taşıyıcısı ve yansıtıcı olduğunu görmekteyiz.

---

¹⁷³ Zülfikar, a.g.e. s. 163-168.

İKİNCİ BÖLÜM

SAMIHA AYVERDİ’NİN HAYATI VE TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ

Samihya Ayverdi, en büyük hünerin iyi bir insan olmak olduğunu şu şekilde ifade etmiştir: “Hayatta gaye ne muharrirlik ne sanatkarlık ne alimlik, ne kaşifliktir. En büyük hüner iyi insan olabilmektir”¹⁷⁴ Samihya Ayverdi, ömrü boyunca iyi bir insan olabilmek için gayret etmiştir. Bu uğurda aktif bir cemiyet hayatı yaşamış, aksiyoner ve birleştirici mizacıyla bazı sosyal ve kültürel kurumların oluşmasını teşvik etmiş ve birçoğunun üyesi olarak hizmette bulunmuştur. Bunlar arasında “İstanbul Fetih Cemiyeti”, “İstanbul Enstitüsü”, “Yahya Kemal Enstitüsü”, “Türk Ev Kadınları Kültür Derneği” ve “Kubbealtı Akademisi” sayılabilir. Bu kuruluşlarda konferanslar vermiş, sohbet toplantılarına katılmış, özellikle millî kültür ve sanatların yeni nesillere aktarılmasında önemli katkıları olmuş, mûsiki, hat ve tezhip kurslarının açılmasını sağlamıştır. Dinî hayatla ilgili uygulamaların unutulmaması ve günlük yaşayışa geçirilmesi, bunlar arasında çocuk iftarları, isim koyma, âmin alayı, dinî nikâh gibi merasimlerin kendi çevresinden başlayarak yaygınlaştırılmasını teşvik etmiştir.

Kendisine gelen bütün mektupları cevapladığı bilinen Samihya Ayverdi’nin siyaset, eğitim, kültür, dil konusu ve toplum ahlâkı gibi Türkiye’nin birçok meselesine dair dönemin başbakanları ile bakanlarına, parti ve belediye başkanlarına yazdığı mektuplar bu konulardaki hassasiyetini göstermektedir.¹⁷⁵

Samihya Ayverdi kuvvetli bir hafızaya sahiptir. Bu özelliği ele aldığı eserlerinin büyük çoğunluğunda bariz bir biçimde görülmektedir. İyi bir gözlem yeteneğine sahip olan Ayverdi, bir buçuk yaşından başlayarak anılarını safha safha bizlere eserleri aracılığıyla paylaşmaktadır. Ayrıca çocuk yaşlarda selamlık sohbetlerine katılan Ayverdi hem bu meclislerde dinledikleri ile hem de evlerini ziyaret eden büyüklerinden dinlediği anlatılar yoluyla, elde ettiği tarihsel verileri derleyerek Osmanlı’nın kırım noktasının nereden başladığını fark etmiştir. Ayverdi yaşadığı

¹⁷⁴ Samihya Ayverdi, *O da Bana Kalsın*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2014a, s.79-80.

¹⁷⁵ Zeynep Uluant, "AYVERDİ, Samihya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2016, s.150-151.

dönem itibariyle bir toplumun dönüşümünü görmüş ve nereye doğru bir evrilişe geçeceğini de öngörmüştür.

Annesi aracılığıyla tanıdığı Kenan Rıfai, Ayverdi'nin hayatında bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Tasavvufi kişiliğinin oluşmasını sağlayan Kenan Rıfai aynı zamanda da Ayverdi'yi yazı yazmaya teşvik etmiştir. Daha sonraları Ayverdi, gayreti, yapısı, birikimi ve yaşayışıyla Kenan Rıfai'nin en önde gelen talebesi olmuştur.

Biz bu çalışmamızda geçmiş ve günümüz arasında süregelen tasavvufi düşüncenin seyrini ve bu seyirde yapılagelen hizmetleri anlamak ve adlandırabilmek gayesindeyiz. Bu gayeyi yerine getirebilmek adına bu bölümde iki dünyaya (Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi) şahitlik eden ve tasavvufi çizginin kırılma anlarının yaşandığı bir dönemi ve bu döneme en iyi şahitlik yapıp ayrıntılarıyla hafızasına sonra da eserlerine kaydeden değerli bir şahsiyet olan Samiha Ayverdi Hanımefendi'yi yakından tanıyıp maksadımıza ulaşma gayretinde olacağız.

2.1. HAYATI

2.1.1. Çocukluğu

Samiha Ayverdi, 25 Kasım 1905 ramazan ayının Kadir Gecesi'nde "İstanbul'un o zamanlar milli ve mahalli adetlerin canlı olarak yaşandığı semtlerinden biri olan Şahzadebaşı'nda" doğmuştur. Babası piyade kaymakamı Yarbay İsmail Hakkı Bey'dir. Babasının şeceresi Orta Asya'dan Anadolu'ya geçen Ramazan Beyzâdelere kadar uzanmaktadır. Annesi Fatma Meliha Hanım'dır. Fatma Meliha Hanım'ın soy kütüğü ise, bugün Budin'de metfun olan Bektaşî dervişi "Gül Baba" ahfadındandır. Gül Baba, aslen Merzifonlu olup XVI. asırda yaşamış ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Budin fethine iştirak etmiştir. Budin seferinde şehit düşen Gül Baba, Budin'e defnedilmiştir.¹⁷⁶ Fatma Meliha Hanım ve İsmail Hakkı Bey'in Samiha Ayverdi dışında 1899 yılında doğan mimar ve sanat tarihçisi olan Ekrem Hakkı Ayverdi haricinde başka çocukları bulunmamaktadır.

---

¹⁷⁶ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.79-80.

Ayverdi'nin daha sonraları kaleme alacağı ve hatıra türündeki eserlerinden olan *İbrahim Efendi Konağı* otobiyografik eserinin kahramanı olan İbrahim Efendi, II. Abdülhamid'in Meclis-i Mâliyye reisidir ve Ayverdi'nin büyük dedesi Hilmi Bey'in ağabeyidir.¹⁷⁷ Sâmîha Ayverdi'nin büyükannesi Hâlet Hanımefendi, bilgi ve görgü, sosyal seviye, açısından İstanbul'un en güzide ailelerinden birine mensuptur. Dürüst, imanlı, hamiyetli ve ahlaklı olan büyük annesinin yanında çocukluk yılları geçen Ayverdi, aile muhitinde, gittiği veya kendilerini ziyarete gelen akraba, eş dost meclislerinde tanıdığı İstanbul medeniyetini en ince hususlarına kadar dikkat eder ve daha sonraları bu medeniyeti, büyük bir sadakat ve titizlikle eserlerine ilmek ilmek işler. Ayverdi, erken yaşlardan itibaren büyük annesinin anlattıklarıyla ve kitaplardan öğrendikleriyle yüksek bir tarih şuûruna sahip bir genç kız olarak yetiştirilir.¹⁷⁸

Samiha Ayverdi'nin hayata geldiği, çocukluğunu ve gençliğini kapsayan yıllar Osmanlı'nın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kritik dönemlerini içermektedir. Bu dönemlerde yaşananlar Ayverdi'nin hayata bakış açısını da etkileyecektir. 1905 yılında dünyaya gelen Ayverdi, 1908 yılında II. Meşrutiyeti, ardından 1911-1912 yıllarında Trablusgarp Savaşını, 1912-1913 yıllarında Balkan Savaşlarını, 1914-1918 yıllarında Birinci Dünya Savaşını, Kurtuluş Savaşını ise 1919-1922 yıllarında yaşamıştır.¹⁷⁹ Büyük annesinin dilinden dinlediği ve görmüş kadar bildiği 93 Harbi'ne artık bizzat şahit olduğu ve yaşadığı yeni harpler ilave olmuştur. Ayverdi, bu dönemlerde birer hikâye olarak dinlediği düşman süngülerini artık bir hakikat olarak yaşamıştır.¹⁸⁰

Samiha Ayverdi'nin hayatında ilke edindiği dava “İla-yı Kelimetullah” davasıdır. Bu davanın ilk tohumlarını çocuklu yaşlarda sütten kesilme acılarının yeni yeni bittiği bir dönemde atıldığı söylenebilir. Askerlik hizmeti bittikten sonra evlerinde aşçılık yapan Süleyman Ağa'nın dizinde oturup onun babasından, dedesinden öğrendiği hamasi menkıbeleri özellikle Seyyid Battal Gazi hikayelerini bu dönemlerde

---

¹⁷⁷ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

¹⁷⁸ Funda Çapan Özdemir, *Sâmîha Ayverdi'nin Eserlerinde Mazi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir 2014, s.28-30.

¹⁷⁹ Çapan Özdemir, a.g.e., s. 31.

¹⁸⁰ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.79-80.

dinlerdi. Yarı anlar yarı anlamaz dinlediği bu menkıbeler zihin dünyasını etkilemiş mi bilinmez fakat bu menkıbelerden ziyade Ayverdi'nin zihnine kazanmış bir cümle mevcuttur. O da Süleyman Ağa'nın her kahramanlık masalını bitirdikten sonra söylediği şu sözdür: “Ben de onlar gibi ya gazi olsam ya şehit!” Bir genç adamın yüreğini tutuşturan bu özlemin sebebi üzerinde sonraları çok düşünen Ayverdi, nedeninin “İla-yı Kelimetullah” aşkı olduğunu fark etmiştir.¹⁸¹ Sadece Süleyman Ağa'dan değil eve gelen her yaşlıdan gaza ve cenk anlatılarını fırsat buldukça dinlemiştir. Çocukken dinlediği bu anlatılar sayesinde Ayverdi'de vatan sevgisinin tohumları ekilmiştir. Yirmi iki yaşında tanışacağı ve bir ömür boyunca bağlılığı devam edecek olan manevi üstadı olan Kenan Rifai ile de bu sevgi kemal bulacaktır.¹⁸²

Samiha Ayverdi, büyük aile tipi bir evde ve bir sevgi çemberi içinde büyür. Özellikle dürüstlüğü ve helal lokma kazanma gibi meziyetlerle hatırladığı babasının kendine olan düşkünlüğü karşısında küçük Ayverdi, şımarmamak için dualar eder. Büyük aile tipi bir evde yaşaması aile bağlarını kuvvetlendirmekte, ziyaretçilerini ve yaptıkları akraba ziyaretlerini de arttırmıştır. Ayverdi'nin bu ziyaretler esnasında kendini huzurlu ve mutlu hissettiği evlerden biri, büyük annesinin erkek kardeşi olan Cemal Bey'in evidir. Zira bu evde Cemal Bey'in kızı olan Semiha ile hayat boyu sürecek olan bir dostluğun tomurcuğu bulunmaktadır.¹⁸³

Çocuklukları beraber geçen ve öğrenmeye olan tutkularıyla bilinen Samiha Ayverdi ve Semiha Cemal, yaşadıkları zaman ve ortam sebebiyle iki farklı dünyanın yaşamına şahit olmuşlardır. Her iki dünyanın da nimetlerinden faydalanan bu iki dost, bir karar vermeleri gerekmektedir. Bu karar aşamasında bir bocalama süreci yaşayacaklardır. Bu iki dünyayı dikkatli bir biçimde inceleyip bu iki farklı yaşam üzerine saatlerce süren konuşmalar yapıp kararlarını aynı çizgi doğrultusunda vereceklerdi.¹⁸⁴

---

¹⁸¹Samiha Ayverdi, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017a, s. 17.

¹⁸² Ayverdi, 2017a. a.g.e., s. 53.

¹⁸³ Çapan Özdemir, a.g.e., s. 30-34.

¹⁸⁴ Ayverdi, 2017a. a.g.e., s. 141. Bkz. “İki Dünya Arasında Maneviyat Arayışı”

2.1.2. Eğitim Hayatı

Samaha Ayverdi, tasavvur ve tahayyül gücünü bir buçuk yaşına kadar götürebilmektedir. Bunu: “Bir buçuk yaşından beri hayatımı safha safha hatırlarım. Kendime gelmeye başladığım zaman da dünyanın sırrını düşünmeye başladım. Satih üstü kıymetlerle aram hiçbir zaman iyi gitmedi. Düşünmek ihtiyacı en büyük zevk oldu bana...”¹⁸⁵ sözleriyle ifade etmektedir. Ayverdi, bir buçuk yaşından itibaren uyutulamayan fakat ağlamayan dinleyen ve düşünen bir çocuk olmuştur. Hafızasını, o sırlı hazinesini, annesi ve dadısının ninnileri harekete geçirmiştir. Daha sonraları da çevresinden kapabildiklerini depolamaya başlamıştır.¹⁸⁶ Hayatının ilerleyen noktalarında ele alacağı eserlerinde bu derin hafızaya sahip olmasının izlerine rastlamaktayız. Bu eserlerden biri olan *Bir Dünyadan Bir Dünyaya* adlı kitabında çocukluk anılarına, çocukluk anılarının kimliği ve kişiliğinin üzerindeki etkilerine geniş yer vermektedir. Ayrıca bu eser eğitim hayatında aile faktörünün ve yaşanan dönemin insanın gelişimine katkısının önemine dair izlere rastlanmaktadır.

Ayverdi'nin düşünce dünyasını geliştiren ilk akisler dadısının söylediği ninnileri manalandırmaya çalışmakla gerçekleşmiştir. Bu ilk kıvılcımın üzerine Ayverdi'nin İbrahim Efendi'nin konağındaki hayat, babasının selamlık sohbetleri ve harem sohbetleri gibi etkenler öğrenme iştiağını alevlendirmiş; kişiliğinin ve düşünce dünyasının oluşumunda derin izler bırakmıştır. Ayrıca Samiha Ayverdi'nin öğrenme merakı, gelişiminin üzerindeki etkisi altı çizilmesi gereken unsurlardan biri olduğu söylenebilir. Bunu ise kullandığı şu ifadelerinden anlayabiliriz: “...küçük merakların benim için pek eğlenceli tarafı yoktu. Ya bir şeye hayret etmeli veya sevmeli yahut da bir şey öğrenmeli idim.”¹⁸⁷

Eğitim hayatının ilk ve en verimli nüveleri aile hayatında atılır. Mektep sıralarına oturulmadan ailesinin mukaddes terbiyesinden geçmiş çocuk bahtiyardır. Bu açıdan Ayverdi'nin verimli bir eğitim hayatının olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim

---

¹⁸⁵ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.79-80.

¹⁸⁶ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s. 9-10.

¹⁸⁷ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s. 22.

Ayverdi'nin karakter gelişiminde bilgi ve görgü bakımından İstanbul aristokrasisinin en güzide ailelerinden birine mensup olan büyükannesi Hâlet Hanımefendinin katkısı büyük olacaktır.¹⁸⁸Büyük annesinden ayrıca eski İstanbul'un kültür ve medeniyet anlayışını alır.¹⁸⁹ Yine bir anne ve babadan helal ile haramı ve komşuluğun öneminin öğrenilmesi gibi değerler bir çocuğun gelişimine katkı sunan en güzel armağanlardandır.¹⁹⁰ Bu açıdan da Ayverdi, armağanı bol bir çocukluk yaşamıştır.

Samihâ Ayverdi, eski büyük aile tipinin halayıklı, dadılı ve çeşit çeşit meyveleri olan bahçeli ev yapısını teneffüs ederek büyür.¹⁹¹Evlerine gelip giden yaşlılardan, misafirlerden gaza ve cenk hikayeleri, 93 harbi anlatılarını dinleyerek ve bilmeceler öğrenerek geniş bir şifahi kültüre sahip olmuştur. Üç dört yaşlarından itibaren katıldığı babasının selamlık odaları sohbetleri ise tarihi bilgisine ve aktüaliteyi anlamasına katkıda bulunmuştur. Zira bu selamlık odaları bir çeşit akademi yuvası halindeydi. Bu selamlık odalarında gerçekleşen toplantılarda fikir, cemiyet, sanat ve siyaset alanlarında birçok konu ele alınırdı. Dönemin önde gelen isimleri Ziya Paşa, Hilmi Paşa, Cevdet Paşa, Ahmet İzzet Paşa, Ressam Ali Rıza Bey gibi kişilerin konuşmalarını dinleyerek büyür. Bu selamlık odaları sohbetleri öğrenmeye meraklı tabiatını besler ve kuvvetli hafızasında yer edinen eserlerine malzeme olur.¹⁹²

Resmi anlamda eğitim hayatına ise beş yaşında mahalle mektebine başlayarak adım atar. 1921 yılında ise Süleymaniye İnas Nümune okulunu bitirdikten sonra eğitim hayatını hususi olarak devam ettirir.¹⁹³ Bu hususi eğitimi esnasında Fransızca, tarih, tasavvuf, felsefe ve edebiyat öğrenir. Zengin bir kütüphanenin elinin altında olması karakterinin ve düşünce dünyasının beslenmesinde büyük etkisi olmuştur. Daha on iki yaşındayken Kısâs-ı Enbiyâ ve Servet-i Fünun ciltleri de olmak üzere babasının

---

¹⁸⁸ Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

¹⁸⁹ Çapan Özdemir, a.g.e., s. 34.

¹⁹⁰ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s. 113-114.

¹⁹¹ Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

¹⁹² Ayverdi, 2017a, a.g.e., s. 58.

¹⁹³ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.79-80.

kütüphanesinde okuyacak eser bırakmamıştır.¹⁹⁴ Samiha Ayverdi'nin asıl rûhî ve fikri gelişmesi ise Ümm-i Ken'an Dergahı'nın Şeyhi Kenan Rif'âî'ye intisap ettikten sonra gerçekleşmiştir. Bu süreçten sonra daha çok İslâmî kaynaklara eğilmiştir. Doğu edebiyatını araştırmıştır. Bu edebiyatın önemli isimlerinden olan Mevlânâ, Muhiddin-i Arâbî, Sâdi, Hâfız-ı Şîrâzî ise çok önem verdiği ve etkisinde kaldığı isimler olduğu söylenebilir.¹⁹⁵

2.1.3. Maneviyat Arayışı

Samiha Ayverdi *Bir Dünyadan Bir Dünyaya* adlı eserini bir üniversite talebesinin mezuniyet tezi olarak 'Ayverdi'nin eserlerini' ele alması ve Ayverdi'ye çocukluğu ile ilgili sorular sorması hasebiyle Ayverdi, bu eserini kaleme alma kararı almıştır. Ayverdi bu eserini kaleme alma nedenini ise Annemarie Schimmel'e gönderdiği bir mektubunda da şöyle açıklamaktadır: “Bu kitabı yazmayı hiç düşünmemiştim fakat bir üniversite talebesi mezuniyet tezi olarak bizim kitaplarımızı almış. Gelip gelip benden çocukluk hatıralarımı sordu. Fakat işi o kadar kurcaladı ki nihayet, “Dur hele bari yazayım da oradan öğren! Dedim ve işte *Bir Dünyadan Bir Dünyaya* kitabı böylece meydana çıktı.”¹⁹⁶

Ayverdi, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya* adlı eserinde annesinin ve babasının yaşam tarzını ayrı iki dünya olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda bu eseri, Osmanlı'dan Cumhuriyete geçiş ile ilgili önemli tarihi, kültürel, sosyal ve siyasi veriler de içermektedir. Her ne kadar andığımız bu eserde bir dünyadan bir dünyaya tabirini annesinin ve babasının hayatlarını ayrı birer dünya olarak değerlendirmiş olsa da bu iki dünyayı Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri olarak da okuyabilmekteyiz. Çünkü bu eserde Osmanlı'dan Cumhuriyet rejimine geçişin yoğun izlerine rastlamaktayız. Nitekim eserin genel muhtevası; Trablusgarp, Balkan savaşları ve Birinci Cihan Harbi dönemlerini içermektedir. Bu dönemler aynı zamanda Ayverdi'nin çocukluk dönemlerine denk gelmektedir. Dolayısıyla babasının selamlık sohbetlere iştirak eden

¹⁹⁴ Kubbealti, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

¹⁹⁵ *Sâmiha Ayverdi - Hayatı, Fikirleri, Eserleri*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <http://www.samihaayverdi.org/index.php/hayati-fikirleri-eserleri>.

¹⁹⁶ Samiha Ayverdi, *Mektuplar-2*, Kubbealti Neşriyat, İstanbul 2020. s.183.

Ayverdi ülke sorunlarının, ciddi konuların, konuşulduğu bir ortamda büyüdüğünü görmekteyiz. Konuşulan konuların bütününi takip etmekte zorlanmış olsa dahi babasının dostlarının oluşturduğu bu meclis Ayverdi için bir “cazibe merkezini” oluşturmaktadır. Ayverdi bu selamlık odalarının işlevlerini ise aktarırken şöyle bir tanımlama yapmaktadır: “O devirde de ‘selamlık odaları’ bir nevi akademi taslağı sayılsa reva idi. Bu küçük ve hususi toplantılar, sanat, fikir, cemiyet ve siyaset sohbetlerine açık merkezciiklerdi.”¹⁹⁷

Annesinin ve babasının çevreleri arasındaki farklılığı erken yaşlarda fark eden Ayverdi, bu iki çevreyi mütemadiyen kıyaslamıştır. İyi bir tahlil yeteneğine sahip olan Ayverdi, selamlık odalarının o gösterişli, kendisini içine çeken yapısından sıyrılarak şu analizi yapmaktadır: “Aşikâr ki selamlık odasını idare eden ruhta, görünüşteki tumturaklığa rağmen bir boşluk, bir eksiklik ve zaman zaman hissedilen bir boğuculuk vardı. İçindekilerin sanki tek kanatları sakatlanmıştı. Onun için de düştükleri yerde çırpınıyor ve bir türlü uçamıyorlardı.”¹⁹⁸ Kaybolan veya kaybolmakta olan öteki kanadı arayan Ayverdi bu kaybolunanı bulmak için anne çevresini gözlemlemektedir. Dayılarını gözlemleyen Ayverdi onları başka bir dünyanın adamları olarak tanımlamaktadır: “Selamlığa pek geçmeyen dayılarım, başka bir dünyanın adamlarına benziyorlardı. Babamın birçok arkadaşında hissettiğim Tanzimat mantığı, mesela annemin kardeşi olan Doktor Server Hilmi Bey’de sezilmiyordu. Bir münevverler tarikatı olarak kütleyi sarmış bulunan maddecilik illetine karşı o, zırlı ve muhafazalı idi. Bu yüzden de dayım, halktan kopmuş münevver değil, aydın halk adamı idi.”¹⁹⁹

Küçük yaşından itibaren iki dünyayı kıyaslayan Ayverdi artık yavaş yavaş bir karar aşamasına ve yol kavşağına geldiğini hissetmektedir. Bunları ise şöyle ifade etmektedir: “Az çok idrak ve muhakememin canlanır olduğu günden bu yana iki ayrı dünyanın tarafsız müşahidi olarak, gah babamın gah anamın inançlarının sesini dinlemiştım.”²⁰⁰ Bu karar aşamasında zorlandığını ise şu ifadeleri ile anlamaktayız:

---

¹⁹⁷ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.58.

¹⁹⁸ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.60.

¹⁹⁹ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.61.

²⁰⁰ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.151.

“Bu yol kavşağında, bir kalemde ne selamlık odasının mantalitesine sırt çevirebiliyor, ne de ana soyumu idare eden zihniyete, gözü kapalı evet diyebiliyordum.”²⁰¹ Babasının ve babasıyla aynı fikriyata sahip olan arkadaşlarının milli ve manevi değerlerden hızla uzaklaştığını, münevver olmanın şartını ise maddecilik anlayışına sadakatle eş değer olarak gördüklerini ve batıyı kendileri için ölçü olarak algıladıklarını fark eden Ayverdi aynı zamanda da bu düşünceleri eleştirmektedir. Ayverdi için selamlık odasının o sırlı tarafı artık kalmamıştı. Milli olmaktan çıkan bu aydın kesim yabancı bir kültürün etkisi altına girmiş ve bir kukla görevi görmekteydi. Bu münevver kesimde ne mazisine olan hürmet ne de kendisine olan güven vardı. Ayverdi, bu münevverlerin bir gaflet halinde olduklarını şu şekilde dile getirmektedir: “Bu, mazisine hürmeti kadar kendine olan güvenini de kaybediş, içtimai ve tarihi bir cehalet ve gaflet idi. Münevveri cahil olan bir millete ise, beka ve devam nasıl düşünülebilirdi?”²⁰²

Bir bocalama sürecinden geçen Ayverdi için cazibe merkezi olan selamlık odasının artık esrarlı bir yapısı kalmaz zira acıklı bir tablo meydana çıkmıştır. Ayverdi bu iki dünya arasındaki arayışının neticesinde ise yaşamın madde tarafında değil mana tarafında karar kılmıştır. Çünkü maddenin yıkılmaya yatkın bir tarafının olduğunu mananın ise sağlam kökler üzerine inşa edildiğinin farkına varır ve mana dünyasına doğru ilk adımlarını atarak bu alanda önemli eserlerin ortaya çıkmasının temelini de atmış olacaktır.²⁰³

2.1.4. Gençlik Yılları

Samiha Ayverdi, mütevazi bir kişiliğe sahiptir. Bu mütevazi kişiliği; mavi gözlerinin ifadesinden, yüzünün temiz çizgilerinden ve sade giyinişinin insanın üzerinde bıraktığı saf bir kız hissiyatından anlaşılmaktadır. Bununla beraber Ayverdi ile konuşan bir kişi bu mütevazi kişiliğinin ardında gizlenen mana ateşinin ne kadar kendisinde derinleştirdiğini, fikren ve ruhen nasıl olgun bir kişiliğin karşısında olduğunu fark edebiliyordu. Ayverdi, eğlenceli vakitler geçirmek yerine kendi iç

---

²⁰¹ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.152.

²⁰² Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.162.

²⁰³ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.161.

alemine eğilmeyi tercih eden bir yapıya sahiptir. İç Alemi zenginleştirecek sanatlarla da meşgul olmuştur. Keman çalmak hayatının belirli kesiminde üzerine eğildiği alanlardan biri olmuştur. Ve klasik Türk musikisi ile halk musikisi en çok zevk alarak dinlediği güzelliklerin başında yer almaktadır. Ney ve tambur taksimi ise iç dünyasını aydınlatan en büyük zevklerinin zirvesinde bulunmaktadır. Samiha Ayverdi her ne kadar iç alemi ile baş başa kalmayı seven bir insan olsa da çok yoğun bir hayatının olduğu bilinmektedir. Annemarie Schimmel ile olan mektuplarında en çok yakındığı konulardan biri vaktinin yoğunluğudur. Hatta kitap yazmaya dahi yeterince zaman ayıramadığını bu mektuplardan anlıyoruz. Bu yoğun hayatından dolayı edebi kıymeti olan piyes ve filmleri sevmesine rağmen sinema ve tiyatroya çok nadiren gitmiştir. Seyahat ise zaruri ihtiyaçları dışında yapmaya fırsatı olmamıştır.²⁰⁴

Ayverdi'nin yoğun bir hayatı olmasına rağmen kendisine gönderilen hiçbir mektubu cevapsız bırakmamıştır. Hatta çeşitli kurum ve şahıslara gönderdiği mektuplar ciltler oluşturacak eser niteliğindedir. Nitekim Samiha Ayverdi'nin mektupları bir seri şeklinde de günümüzde Kubbealtı Yayınları tarafından çıkarılmaktadır.²⁰⁵ Yaklaşık 5000 mektup yazdığı bilinen Ayverdi'nin bu kadar fazla mektubunun bulunmasının nedenlerinin başında ise mektuba olan bakış açısına dayanmaktadır. Nitekim Ayverdi'ye göre "Bir mektuba cevap vermemek, selam verenin selamını almamak gibidir." Kendinden ve şahsi meselelerinden bahsetmeyi sevmeyen, insan ve toplum sorunlarına eğilen bir yapıya sahip olduğu için kendisi hakkında bilmediğimiz birçok hususu bu mektuplar aracılığıyla öğrenme fırsatı yakalamaktayız.

Ayverdi, aksiyoner bir mizaca sahiptir.²⁰⁶ Tarihi geleneklerimizi canlı tutmak, zamanın şartlarına ve ihtiyacına bağlı olarak da birçok yeni uygulamaların oluşumuna katkı sunmak ve rehberlik ile irşat faaliyetlerinde bulunmak gibi çeşitli alanlarda çalışmalar yapmıştır.²⁰⁷

---

²⁰⁴ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.20-30.

²⁰⁵ Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

²⁰⁶ Bkz. "Ayverdi'nin Aksiyoner ve Birleştirici Mizacı".

²⁰⁷ Mehmet Demirci, *Vatan Ana Samiha Ayverdi Misyonu ve Tasavvuf Anlayışı*, Nefes Yayınları, İstanbul 2018, s.39.

Samaha Ayverdi on altı yaşlarındaiken bir kaymakamla evlilik yapmış fakat bu evliliği kısa sürmüştür. Bu evliliğinden Nadide adlı bir kız çocuğu dünyaya getirir. Ruhen ve fikren anlaşılamadığı eşinden ayrıldıktan sonra hiç bahsini açmayacak, kendini çocuğuna ve yazmaya adayacaktır.²⁰⁸ Ayrıca ilerleyen zamanlarda büyükanne olacak olan Samaha Ayverdi torunlarının kişiliğinin oluşumu ve eğitimiyle ilgili konuların üzerinde de hassasiyetle duracaktır.

Samaha Ayverdi'nin yazı hayatına geçişi ise çok yakın dostu olan ayrıca Cumhuriyet döneminin ilk kadın felsefecilerinden olan Semaha Cemal'i 1936 yılında kaybettikten sonra gerçekleşmiştir.²⁰⁹ Beraber büyüüp beraber bir arayış evresi geçiren bu iki dost yine beraber olgunlaşacakları Ümm-i Ken'an Dergahı'na gönüllerini bağlamışlardı. Kenan Rıfai'nin en değerli talebeleri olan bu iki dosttan Semaha Cemal'in erken denilebilecek bir yaşta vefatının ardında Hocasının "Onun yerine artık sen yazacaksın" sözüyle yazı hayatına 1938'de otuz iki yaşındaiken *Aşk Budur* adlı eseri ile giriş yapar. Daha sonra da tasavvufu, manevi aşkı konu edinen eserleri peş peşe yayınlanır.²¹⁰ Ayverdi'nin bereketli bir yazı hayatı olmuştur. Döneminin birçok önemli şahsiyetinin de dikkatini üslubuyla, ele aldığı konularla dikkatini çekmiştir.

2.1.5. Yazarlığı

Samaha Ayverdi, fikir, edebiyat alanlarında dikkate şayan kişiliği ile önde olan şahsiyetlerden biridir. Edebiyatımıza, hikâye, roman, deneme, mensur şiir, hatırate, monografi ve bilimsel araştırmalara kadar pek çok türde kırktan fazla eser kazandıran velut bir müelliflerdendir. Seksen sekiz yıllık hayatında bu değerli müellif, her eserinde tasavvufun ekseninde bir kültürü anlatmaya gayret etmiştir.²¹¹ Bu edebi kişiliğinin oluşum sürecini şöyle aktarmaktadır: "Edebiyata ben başlamadım;

---

²⁰⁸ Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

²⁰⁹ Fulya Bayraktar, "Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Kadın Felsefecisi: Samaha Cemal Hanım", *Felsefe Dünyası*, Cilt. 2, Sayı. 52, Ankara 2010, s. 116.

²¹⁰ Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

²¹¹ Yurtseven, P. Sâmiha Ayverdi'nin Romanlarında Şiirlerin Yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46), 118-135.

yaşadığımı idrak ettiğim andan beri bu ihtizazı duygu ve düşünce sınırlarının içinde buldum.”²¹²

Ayverdi şatafattan uzak bir gaye uğruna eserlerini titizlikle kaleme almak için hayatı boyunca gayret etmiştir. Yıkılan bir dünyanın izlerini, kapanan tekkeleri ve tasavvufi hayatı yeni nesle ulaştırmak, tarih bilincinin oluşmasını sağlamak ve gelecek neslin köklerinden haberdar bir biçimde yaşamasını, beslenmesi böylelikle yeni şeyler söyleme fırsatını yakalamalarını istemiştir. Bunları yaparken de reklamdaki uzak, kendini gösterme gayreti gütmeyen ve yorulmak bilmeyen bir çaba ile yol almıştır. Onun bu yapısıyla ilgili Şehbal Aygen, *Her Hafta* adlı dergiye röportaj vermesi için Ayverdi’yi evinde ziyaret ettikten sonra gösteriştan uzak yapısına dair şu notları iletiyor: “Bir romancımız var. Adı Samiha Ayverdi. Fakat reklamdaki, gösteriştan, şatafattan ödü kopuyor.”²¹³ Ve eserlerinin satışta piyasada olan birçok eserden daha kıymetli olduğunu dile getirerek bu eserlerin şatafatlı reklamlarla piyasaya sürülmesine rağmen Ayverdi’nin fazla tanınmayışının nedenini onunla karşılaştıktan sonra anlar ve bu durumu şöyle ifade eder: “Reklam ve gururdan nefret etmesi aynı zamanda yaratılış itibarıyla inzivayı sevip, sessiz ve kendi iç âlemine çekilip yaşaması buna başlıca amil olmuştur.” Bu durumu Ayverdi ile paylaşıp sebebini sorduğunda aldığı cevap şu şekilde olmuştur: “Ben bu işe, işin acemisi olarak başladım, acemisi kaldım. Bir eser sadece müsvedde halinde benimdir. İntişar sahasına çıktıktan sonraki seyri ile alakalanmıyorum. Çünkü bu benim fonksiyonum dâhilinde değil.”²¹⁴

Samiha Ayverdi, yaşantı olarak mütevazı bir hayat sürdürdüğü gibi bu özelliği edebi kimliğine de sirayet etmiştir. Nitekim Samiha Ayverdi’nin eserlerini kaleme aldığı ortam mütevazı kişiliği hakkında bize bilgi vermektedir. Zira Ayverdi, 1939’dan 1959’a kadar yazdığı eserlerini olumsuz koşullarda ele almıştır. Bu durumdan da hiçbir şekilde bahsetmemiş ve şikayetçi olmamıştır. Belkıs Dengiz’e yazdığı mektupta eserlerini kaleme aldığı yer hakkında şu ifadeleri, “Benim öz kızım, has yavrum, resmin, o gün bugün penceremin içinde durmakta. ‘Neden masanın değil de

---

²¹² Ayverdi, 2014, a.g.e., s.48-49.

²¹³ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.27.

²¹⁴ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.28.

pencerenin' diyebilirsin. Odam o kadar küçüktür ki masa sığmaz. Yatağımdan gayrı, ancak namaz kılacak daracık bir yer vardır. Yazılarımı dahi, bir tabureye oturarak yatağımın üstünde yazarım. Onun için pencerenin içi, kalemler, kalemtraşlarla doludur. İşte resmin onların arasından bakmakta” kullanmıştır. Ayverdi elli beş yaşına geldikten sonra ancak kendine ait çalışma odası ve masası olacaktır.²¹⁵ Aynı zamanda Ayverdi kurşun kalemlerle eserlerini yazmıştır ve bu kalemlerini tutamayacağı raddeye kadar kullanmıştır. Ve kalan son küçük parçaları ise atmamış, saklamıştır. Bu özelliği de aynı zamanda Ayverdi'nin kaleme verdiği hürmetin bir dayanağı olduğu gibi ahlaki yüceliğini de göstermektedir.

Samihâ Ayverdi'nin eserlerine bakıldığı vakit sanat için kaygılanan biri olmadığı edebiyatı bir araç olarak kullandığı görülecektir. Nitekim tek bir tür üzerinde durmaması ve yazdığı her bir eserin bir gaye doğrultusunda ele alması bu durumu bariz bir biçimde gösterecektir. İnsanı merkeze alan bir anlayışla eserlerini ele almıştır. Tekkelerin kapatıldığı bir dönemde eserleri bir manevi kapı ve irşat metodu olarak kullanmıştır. Toplumdan koparılan tasavvufu, eserleri yoluyla diri tutup yeni nesle aktarmıştır. Ayverdi, sadece tasavvufu değil aynı zamanda tarihi, kültürü, sanatı da günümüze aktarma görevini üslenmiştir.

Ayverdi'nin dünyaya geldiği döneme, yaşadığı çevreye, tanıklık ettiği meselelere, üzerinde etki uyandıran şahsiyetlere ve yapısına baktığımızda bütün bunların Ayverdi'yi Ayverdi yapan unsurlar olduğuna şahit olmaktayız. Nitekim Osmanlı'nın başkentinde bir kırılma döneminde dünyaya gelmesi, Kenan Rıfai ile olan münasebeti, tekke ve zaviyelerin kapatıldığı bir sürece tanıklık etmesi tasavvufi yönünü etkilemekle beraber yazıyı ele alış biçimini, yazılarındaki amacı, ele aldığı konuları etkilemiştir. Bu durumlar da Ayverdi'nin yazarlığı üzerinde büyük bir önem arz etmektedir.

Yazı yazmak, gündelik kaygılarımızın arasında dağılıp gitmiş olan dikkatimizi tekrardan geri çağırma, yüreğimizi dinginliğe davet etme, varoluşun anlamı üzerinde

---

²¹⁵ Zeynep Uluant, “Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları”, *Türk Dili*, 2020, s.108-112.

düşünme ve hissetme sürecidir.²¹⁶ Bu süreci Ayverdi “İç âlemimdeki mücadeleleri tatmin için” diyerek açıklamaktadır.²¹⁷ Bu başlığın alt başlığı altında Ayverdi’nin yazarlığını anlamak ve anlamlandırmak için görev bilinci ve muhtevaları açısından yazarlığını ele alıp yazarlığındaki amacı, gayeyi ve ele aldığı konuları ele alarak Ayverdi’yi yakından tanıma hedefini gütmekteyiz.

Görev Bilinci Olarak Yazarlığı

Edebiyat varoluşun en güzel bir biçimde ifade etme, varoluşu anlama ve anlatma biçimidir. Yazı ise yeryüzüne güzel bir mesaj kökleri sağlam bir umut bırakma isteğidir.²¹⁸ Her yazarın varoluş biçimini ifade ediş tarzı, yazma süreci ve gayesi farklı bir biçimde tezahür etmektedir. Ayverdi ise bu durumu “Bu zeminden istifade ederek beşeriyete edebiyat penceresinden küçük bir ses duyurmak” sözleriyle ifade etmektedir.²¹⁹

Bir müellif her şeyden evvel davasını ve imanını, “bir sahne vaazı gibi umumi efkârın karşısına koymakla mükellef”²²⁰ olması gerektiğini savunan Ayverdi yazı yazma eylemini, haz alma, zevk duyma gibi duygulardan ziyade görev bilinci olarak görmektedir. Bunu ise şu cümlelerinden anlamaktayız: “Duygu, düşünce ve prensiplerimi aksettiren bir yazı yazmak, böylece de iyi, doğru, güzel ve hakikat bildiklerimi okuyucularıma aksettirmek, şahsen haz duyduğum bir vasıta olmaktan ziyade, bir vazifenin yerine getirilmesidir.”²²¹ Okuyucuya yaranma gibi bir kaygısının olmadığını şöyle izah etmektedir: “Etik ve estetik bir çerçeve içinde çalışırken, okuyucuya yaranmayı değil duygu ve prensiplerime sadık kalmayı düşünürüm.”²²² Ayverdi aynı zamanda yazı yazmak için yazı yazmayan, kolay, çabuk yazan ve yazı yazmayı bir ihtiyaç olarak gören bir yazardır. “Yazmak ihtiyacı takaza ettiği zaman, bu ibram ile yazarım. Fakat yazmak için, yazmak istediğimi bilmiyorum.

---

²¹⁶ Vefa Taşdelen, “Yazmak Eylemi:Varoluşun Kendine Dönüşü”, *Hece Dergisi*, 2004, Sayı: 90-92, s.312-324.

²¹⁷ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.29.

²¹⁸ Taşdelen, 2004, a.g.m. s.312-324.

²¹⁹ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.29.

²²⁰ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.51.

²²¹ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.68.

²²² Ayverdi, 2014, a.g.e., s.69.

Senede bir kitap yazdığımı göre, herhalde kolay ve çabuk yazıyorum. Başlayınca kolay bırakmıyorum.”²²³ Ayverdi’nin bu kadar kolay ve çabuk yazmasını çok okuma yapmasını ve nerdeyse her alana dair birikime sahip olmasını sebep olarak gösterebiliriz. Yazı hayatına otuz yaşında başlayan Ayverdi’nin hem tarihsel tanıklığı hem de her gün ve her gece okuyan biri olduğunu da düşünürsek bu birikiminin katkısı ile eserlerini hızlı yazmaktadır.

Muhteva Açısından Yazarlığı

Ayverdi’nin eserlerinde işlediği konulara baktığımızda insanla insan ve insanla Allah münasebetlerini ele alarak İslam tasavvufunu modernize hale getirip, bugün için tamamen yeni, ruhani bir çığır açmış sanatkar olarak karşımıza çıkmaktadır.²²⁴ Eserlerinde izlediği yolu ise Selahaddin Güngör, *İstanbul Ekspres* adlı gazetede Samiha Ayverdi ile yaptığı bir röportajda öğreniyoruz. Bu röportajda Selahaddin Güngör, Ayverdi’nin eserlerinde günlük meseleler ile okuyucularını oyalamayan bir yazar olduğunu olayların iç yüzünün perdesini ara sıra aralayıp ruh aleminden sahneler sunduğunu vurgulayarak şu ifadeyi kullanır: “Sizin yazılarınızda alışamadığımız, daha doğrusu alışıp da sonradan unuttuğumuz bir “iç âleme dalışın” esrarlı füsunu var. Bilmem ki, nasıl anlatayım? Sizin yazılarınıza bağlanmak, biraz da o büyük varlığa bağlanışın ifadesi oluyor...”²²⁵

Samiha Ayverdi’nin yazılarında olduğu gibi roman ve hikâyelerinde de anlatım tekniğini mesele yapmadığı, buna karşılık kendi dünya görüşünü telkin ettiği görülür. Bu bakımdan tezli roman kategorisine giren hemen bütün romanlarında tasavvufa açılan platonik bir aşkı ve kahramanların iç dünyasını aydınlatan irşad edici bir dost bulunur. Hâtıra türü eserlerinde de Osmanlıların son dönem sosyal hayatını, zengin sınıfın asaletini, zarafetini, dostluğa ve sohbeta açık mizacını, çevrelerindeki insanlara karşı sevgi ve merhamet duygularını, bu arada İstanbul’un güzelliklerini dile getirir. Bununla beraber roman ve hâtıra türü eserleri açık şekilde birbirinden ayrılmaz. Roman ve hikâyelerine kendi hayat tecrübeleri ve gözlemleri girdiği gibi hâtıralarında

---

²²³ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.18.

²²⁴ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.28.

²²⁵ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.36.

da edebî üslûp ve kurgu dikkati çeker. Fikir yazılarında İslâm anlayışının taassupla dar ve katı kalıplara hapsedilmesine karşı çıkan Samiha Ayverdi bu konuda tasavvufî hayatın önemini vurgular. Osmanlı Devleti'nin var oluşunun ve medeniyetinin sırrını da İslâmiyet'in ve Türklüğün mükemmel bir terkibi olarak görür.²²⁶

Edebi kişiliği ve yazı hayatını bölümünü nihayetlendirirken Samiha Ayverdi'nin yazıya, edebiyata ve hayata bakışını özetleyen şu sözü: “Bence, hayatta gaye ne muharrirlik ne sanatkarlık ne alimlik, ne kaşifliktir. En büyük hüner iyi insan olabilmektir.”²²⁷ Ve şu sözü ile bitirmek yerinde olacaktır: “Bazen insanın ömründe söylediği tek cümle bir deve yükü kitaptan daha değerlidir.”²²⁸

2.1.6. Yaşadığı Dönemde Tasavvuf ve Tarikatların Durumu

Samiha Ayverdi, 1905-1993 yılları arasında yaşamıştır. Yaşadığı bu yıllar tasavvuf tarihi açısından bazı ilkleri ve yenilikleri bünyesinde barındırmaktadır. Ayverdi'nin henüz küçük bir çocuk olduğu 1908 yılında ikinci meşrutiyetin ilanıya Osmanlı, bütün kurumlarını gözden geçirmiştir ve bu kurumlar tartışılmaya açılmıştır. Tekkelerin varlığı da bu dönemde tartışılan konular arasında bulunmaktadır. Osmanlı, tekkeler ile beraberliğine devam edebilir mi? Dervişler topluma, Osmanlıya bir şey sunabilir mi? Bu ve buna benzer sorulara, 1909-1919 yılları arasında çıkan dergi ve gazetelerde cevap aranmıştır. Bu gazete ve dergilerde ise cevabın hemen hemen hiç değişmediğine şahit olunmaktadır. Bu yayınlarda tekkelerin kapatılmaması gerektiğinin fakat ıslahının gerekliliği üzerinde durulmuştur.²²⁹

II. Meşrutiyete kadar Osmanlı'da tekkelerin kapatılması, tarikatların yasaklanması fikri ise hiç telaffuz edilmemiştir. II. Meşrutiyetten sonra ise batılılaşmanın ve muasır bir toplum olmanın önündeki engellerden biri olarak

---

²²⁶ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²²⁷ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.33.

²²⁸ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.168.

²²⁹ Mustafa Kara, “Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Tasavvufî Hayat”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul 2015, s. 342-353.

dervişleri ve tekkeleri gören Abdullah Cevdet ve arkadaşları tarafından yayınlanan *İçtihad* dergisinde tekkelerin kapanması gerektiği fikri dillendirilmiştir.²³⁰

1920 ve 1925 yılları arasında ise mecliste tasavvuf, tekke ve tarikatlar aleyhinde kayda değer bir tartışma bulunmamıştır. Hatta 1924 yılında kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'na cami ve mescitlerin yanında tekke ve zaviyelerinde yönetimi verilmiştir. 1925 yılının aralık ayına gelindiğinde ise tasavvufi kurumların dönüm noktası yaşanmıştır. Yüzyıllardır Anadolu topraklarının mayasını oluşturan tasavvufi kurumlar, 1925 şubat ayında gerçekleşen Şeyh Said hareketinin sorumlularından biri olarak görülüp kapatılmıştır.²³¹ Bu yılda tekkeler, türbeler kapatıldı, derviş kıyafetlerinin giyilmesi engellendi ve şeyh, derviş, mürit, halife, çelebi, dede, baba gibi terimlerin kullanılması yasaklandı. 1925 yılında alınan bu karara karşı dervişlerin tavrı ise üç grup altında toplanabilir. Bunlar:

1. Sukut edip gizli yaşayıp kendisiyle baş başa kalmayı tercih edenler.
2. Bu müdahaleyi yersiz görüp açıktan bu geleneği sürdürenler.
3. Müdahaleyi haklı görüp sırr-ı kader gözüyle bakanlar.²³²

Şeyh Said olayının sorumlusu olarak tekkeyi ve tekke ehlini gören yöneticiler 23 Aralık 1930 yılında gerçekleşen Menemen Olayının sorumlusu olarak da bu grubu görmüştür. Şeyh Said ve Menemen Olaylarından sonra göz hapsinde tutulan, hapsolan ve idam edilen insanlar olmuştur. Bu olaylardan sonra tekkesiz tasavvuf dönemine geçilmiştir. Bu süreçte dervişler tasavvufu, suya sabuna dokunmadan yaşama aktarma gayretinde olmuşlardır. Bilindiği üzere tasavvufi hayatın, kültürün üç önemli saç ayağı bulunmaktadır. Bunlar; tasavvufi şahsiyetler, tasavvufi eserler, tasavvufi kurumlardır. Tekkelerin kapatılmasıyla bu saç ayaklarından biri zarar görmüştür. Diğer ayaklarda da buna bağlı olarak zorlanmalar yaşayarak olumsuz etkilenmiştir. 1930'lu yıllardan sonra ise dar çerçevede olsa gönül sohbetleri devam etmiştir. Tasavvufi eğitim ise basılan eserler üzerinden dar kanallı da olsa devam etmiştir.²³³

---

²³⁰ Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002, s. 53.

²³¹ Kara, a.g.m., s. 342-353.

²³² Kara 2002, a.g.e., s. 17.

²³³ Kara, a.g.m., s. 342-353.

Samihya Ayverdi'nin üstadı olan Ken'an Rifâi ise Ocak 1926 tarihine kadar Ümmü Kenan Dergahının şeyhliğini yapmıştır. Aynı zamanda da Cumhuriyet döneminin dikkat çeken eğitimci bir mutasavvıftır. Tekkelerin kapatılmasından sonra her işi Hak'tan bilmek gerektiğine inandığından bu durumu hoş karşılayan Ken'an Rifâi, taç ve hırkayı çıkararak sadece ailesinin, akrabalarının ve çok yakınlarının devam ettiği bir sohbet çevresinde bildiklerini aktarmaya devam etmiştir. Samihya Ayverdi, aile muhitinden tanıdığı Ken'an Rifâi'nin sohbet meclisinde ilk gençlik yıllarından itibaren bulunmuştur. Tasavvufi birikimini bu yolla elde etmiştir.²³⁴ Elde ettiği bu tasavvufi muhtevayı eserlerine aktaran Ayverdi, tasavvufun yaşadığı kurak mevsimde insanlara farklı bir soluk sunmuştur. Romanlarında tasavvufi hayatın içeriden tarifini yapan Ayverdi, aynı zamanda Ken'an Rifâi'nin vefatından sonra Safiye Erol, Sofi Huri, Nezihe Araz'la beraber çıkardıkları *Kenan Rifâi ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık* eseriyle Kenan Rifâi'nin dost sohbet meclisini diğer insanların da istifadesini sağlamıştır.²³⁵

Samihya Ayverdi, dergahların kapalı olduğu dönemde tasavvufu muhtevayı eserlerinde işleyerek yaşatmıştır. Ayverdi, 1948'e kadar tekkelerin kapatılması konusunda Ken'an Rifâi ile aynı çizgide olmuştur. "Ülümre itaat" edilmesi gerektiğini düşünmüş ve Hakk'ın bir tecellisi olarak görmüştür. Hayatının ilerleyen dönemlerinde ise dergahların olumlu işlevleri üzerinde durarak "Rahmet Kapısı" olduğunu, dinin ihlaslı ve adil ruhunu koruyup dinin şekil olarak kalmasını engelleyen kale vazifesi gördüğünü, taassubu önlediğini ve içtimai yönlerine dikkat çeker. Bin yıllık bu sosyal yapının kapısına kilit vurmakla ne kazandığımızı ve açılan bu boşluğu ne ile doldurduğumuzu sorar. Manevi deşarj, enerji deposu ve nefes aldırtacak kurumlar olarak tekkeleri gören Ayverdi bunların kapatılmasıyla insanların beşerî ve hayvani yönünün iştahını kabartacak tatmin verici yollar aradığının altını çizer.²³⁶

---

²³⁴ Demirci, 2018, a.g.e., s. 54-67.

²³⁵ Kara, a.g.m., s. 342-353.

²³⁶ Demirci, a.g.e., s. 54, 83-89.

2.1.7. Vefatı ve Vasiyeti

Samiha Ayverdi bereketli seksen yedi yıllık bir ömür sürdürdükten sonra 22 Mart 1993 yılında vefat etmiştir. Bir ramazan ayının Kadir Gecesinde doğan Ayverdi yine aynı şekilde ramazan ayının Kadir Gecesinde dünyaya gözünü yummuştur. Ramazan Bayramının birinci günü ise Merkez Efendi Kabristanı'nda mürşidi Ken'an Rifâî'nin ayak ucuna defnedilir.²³⁷

Samiha Ayverdi'nin vasiyetinden alınan yazı; ahlak ilkelerini, derin anlamları ve hikmeti içermektedir. Bu da Ayverdi'nin olgun bir şahsiyete sahip olduğunu göstermektedir. Vasiyetinden alınan yazı;

“Ölçün doğruluk olsun, aleyhinde dahi olsa doğruyu söylemekten çekinme. Haksız olduğun bir mes'e lede haklı olduğuna kendini inandırmaya çalışma. İnsanların kusurlarını gözünde büyütme. Arkadaş, dost, meslektaş ve yakınlarının kabahatlerini değil, meziyetlerini görmeye çalış. Kusurlarını ararsan, onlar da sende arar ve senin bulduğundan fazlasını bulurlar. Arabulucu ol, arabozucu olma. İyilik yapmak için fırsat gözle. Bulamazsan icâd et. Zirâ kula hizmet, Hakk'a hürmet ve ibâdetdir. Kendinden evvel başkalarını düşünmek seviyesine ermeni çok isterim. Bu olmazsa kendin kadar; bu da olmazsa kendine yakın düşünmek de bir nimettir. Kararlarında aceleci olma. Hükümlerini teennî ve basiretle vermek bahtiyarlıktır. Gayeli ve kararlı adam ol. Gel-geç tabiatlıların ideallerine eriştikleri görülmemiştir. Onun için azimli ve sebatkâr ol ki, tuttuğunu koparasın. Herhangi bir mes'e leyi huşûnetle değil sükûnet ve hoşlukla halletmeyi âdet et. Onun için Resûlullah Efendimiz: “Allah, güzeldir, güzeli sever” buyurmuşlardır. Sâkin, mülâyim ve hesâplı konuş. Ağır, kırıcı ve geri dönülmez sözden çekin. Vekârlı ve haysiyetli ol, fakat alıngan olma. Öfke gelir göz karartır Öfke gider, yüz kızartır” diyen, ne doğru söylemiştir. Onun için, sonradan pişmanlık verecek sözden ve hareketten şiddetle kaçın. Büyüğe, küçüğe saygılı ol. Hürmet et ki hürmet göresin. Lâtifelerin lâtif olsun. Kalb, Allah'ın nazargâhıdır. Kırmaktan şiddetle sakın. Bil ki, para gâye değil vâsıta. Eline bu vâsıta bol bol geçtiği takdirde onu hayırlı işlerde kullan. Sabırlı ve hazımlı ol. Allah şikâyeti sevmez. Dâima şükret, güçlükleri kolayından al, rahat edersin. Evlatlarının bedenleri kadar ruhlarını da besle. Onlar sana Hakk'ın emanetidir. Bu emâneti kurda kuşa kaptırmamaya dikkât et. Anana, babana, kardeşine, hâsılı bütün ailene mûti, sâdık ve yardımcı ol. Cenâb-ı Resulullah: “Cennet anaların ayakları altındadır” buyurmuştur. Cenneti yalnız âhiret âleminde aramak, akıllı insan kârı değildir. Dünyada da cennet vardır. Bu, huzur ve kâlb cennetine

²³⁷ Kubbealti, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

girmeye çalış. Sana korku, ümid veya herhangi bir menfaatle bağlanan dünya dostlarına güvenme. Hak nâmına garazsız, ivazsız dostluğunu arz etmiş olanları ise, kusurları olsa da, bağrına bas, onlardan kopup ayrılma ve kendi kendine; “Benim kusurlarım onlarınkinden çoktur” diyerek hoşgör. İnsanlar, kendi hayatları binâsının mimâridirler. Bu binâyı kurmak husûsunda gösterecekleri ustalık veya acemilik, onları mes’ud veya bedbaht eyler. Gayret et ki, hayâtını kurarken sana saâdet ve huzur getirecek iyilik, güzellik, hak, hakikat ve fazîlet malzemesini kullanmak hünerini gösteresin. Allah yardımcın olsun.”²³⁸

Samiha Ayverdi vasiyetinde ele aldığı değerler aynı zamanda hayata bakış açısını ve görüşlerini özetler niteliktedir. Öğüt niteliğini taşıyan vasiyeti aynı zamanda Samiha Ayverdi’nin ahlaki yönüne ve gönül zenginliğine işaret edici bir nitelik barındırmaktadır. Yazılarını, mektuplarını irşat edici nitelikte yazan Ayverdi vasiyetinin de bu nitelikte olduğu görülmektedir. Bu da bir ömrün iyi bir insan olmaya ve insana hizmete adanmışlığının göstergesidir. Ayrıca vasiyeti Ayverdi’nin tasavvufi birikiminin ve yönünün derinliğini de göstermektedir. Bu vasiyetinde adalet, sıdk, îsar, ahlak, tevazu, gayret, azim, sabır, hürmet, basiret, gıybet, irade, emanet ve hizmet gibi birçok konuya değinmiştir.

2.2. TASAVVUFİ KİŞİLİĞİ

2.2.1. Bağlı Olduğu Tarikat (Rifâiyye)

Rifâiyye’nin kurucusu olan Ahmed er-Rifâî, Bağdat ile Basra arasında kalan Betaih’in Ümmüabide köyünde 512(1118) yılında doğmuştur. Soyu Hz. Hüseyin’e dayanmaktadır.²³⁹ Ahmediyye, Bataihiyye gibi adlarla da anılsa da karışıklığı önlemek için Rifâiyye ismi tercih edilmektedir. Tarikat günümüz Türkiye’inde Rufaiyye şeklinde de kullanılmaktadır. Rifâiyye’nin Hz. Ali’ye ulaşan iki silsilesi bulunmaktadır. Bunun sebebi ise Ahmed er-Rifâî önce Ebü’l-Fazl Ali el-Vasiti’den hilafet aldıktan sonra dayısı Mansur el-Bataihi’den de hilafet almış olmasıdır.²⁴⁰ Hocası Vasiti, Ahmed er-Rifâî’ye hitaben “Herkes üstadıyla ben ise talebem Rifâî ile iftihar ederim” demiştir. Ayrıca Ahmed er-Rifâî’ye “ebü’l-alemeyn” unvanını da

²³⁸Kubbealti, *Sâmiha Ayverdi – Vasiyetinden*, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

²³⁹ Mustafa Tahralı, " Ahmed er-Rifâî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1989, s.127-130.

²⁴⁰ Mustafa Tahralı, " Rifâiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, s.99-103.

vermiştir. Mansur el Bataihi ise “şeyhü’ş-şüyuh” unvanını ve kendisine bağlı bütün tekkelerin şeyliğini Ahmed er-Rifâî’ye teslim etmiştir.²⁴¹

Ahmed er-Rifâî 578(1182) yılında vefat etmiştir. Türbesi ise Bağdat’ın güney bölgesindeki Vâsıt yakınlarında bulunmaktadır. Nesli ise kızları yoluyla devam etmiştir. Ahmed er-Rifâî, âlim, muhaddis, Şâfiî fakihî, müfessir ve sûfî biridir. Tasavvuf ve tarikat anlayışı ise eserlerine ve menkıbelerine bakıldığı vakit Kitap ve Sünnet’e uygunluğu görülecektir. Ve Ahmed er-Rifâî hakkındaki bazı kerametleri mütevâtir haber seviyesine ulaşmasına rağmen kendisi prensip olarak keramete önem vermeyen biridir.²⁴²

Rifâiyye’nin esasları, Ahmed er-Rifâî tarafından belirlenmiştir. Kendi ifadesiyle Rifâiyye tevazu ve alçak gönüllülüğün esas alındığı Kitap ve Sünnet’e dayanan bir tarikattır. Şeyhe intisap, merasimle gerçekleştirilir ve tarikata girenden şeriatın emir ve yasaklarını öğrenip uygulaması sonra da farz ibadetlerle birlikte bolca nafil ibadetlerle meşgul olması beklenir. Rifâilikte müridler zikirlerini yüksek sesle yani cehrî yaparlar. Toplu zikirlerini kuûdî ve kıyâmî olarak yapmaktadırlar. Rifâiyye tarikatının tertip ettiği bazı gün ve gecelerde düzenlediği zikir meclislerinde “burhan” adı verilen bazı kerametlerin ortaya çıktığı bilinmektedir. Bunlar ism-i celâl zikrinin hızlandığı esnada yaşanmaktadır. Bu esnada zikri yöneten şeyh, dervişlerin arasında dolanarak şiş, tığ, kılıç, topuz gibi aletleri seçtiği kişinin karın, gırtlak, yanak, göz çukuru ucu gibi vücudun değişik kısımlarına saplar. Dervişler bu esnada vücutlarına saplanan aleti tutarak zikirlerini sürdürürler. Bununla beraber bazen de şeyh “gül” denilen yassı bir kaşığı ateşte kızıştırarak yalar ya da dervişlerin belden yukarı çıplak bedenlerine değdirilir. Bunların dışında zehir içme, vahşi hayvanlarla oynama, ağızda cam parçalarını çiğneme, ateşe girme gibi uygulamalar da görülmektedir. Bu gösterilerde amaç Allah dilemedikçe yanmanın, kesilmenin zarar görülmenin mümkün olmadığı ve böylelikle inkarcıların doğruya ermesini sağlamaktır.²⁴³

---

²⁴¹ Tahralı, 1989. a.g.m., s.127-130.

²⁴² Tahralı, 1989. a.g.m., s.127-130.

²⁴³ Tahralı, 2008. a.g.m., s.99-103.

Rifâiyye, XII. yüzyılda kurulan tarikatlar arasında oluşumunu tamamlayıp teşkilatlanan ilk tarikattır. Bunun sebebi ise genç yaşta olmasına rağmen dayısı olan Mensûr el-Batâihi'nin kalabalık olan mürid topluluğunun başına Ahmed er-Rifâî'yi şeyh olarak getirmiş olmasıdır. Tarikat; Mısır, Irak, Hicaz, Suriye ve Yemen'de yaygınlık kazanmıştır. Yine tarihi verilerde Osmanlı'nın kuruluş yıllarında Anadolu'da en etkili tarikatlardan biri olduğu kaydedilmektedir. İstanbul'da Rifâiyye, tarikatın varlığı XVIII. yüzyıla denk gelir. Tekkelerin kapatıldığı 1925 yılında ise İstanbul'da kırk Rifâî tekkesinin varlığı kayıt altına alınmıştır. Günümüzde varlığını ise Mısır, Türkiye, Yemen, Irak ve Balkan topraklarında sürdürmektedir.²⁴⁴

2.2.2. Tasavvufi Kişiliğinin Oluşumunda Kenan Rifâî'nin Etkisi

Samiha Ayverdi'de tasavvuf başlığı açıldığında Kenan Rifâî'den bahsedilmemesi Ayverdi'nin tasavvufa bakışını anlamayı sahil çizgide sürdürmemizi engelleyecektir. Çünkü hayatında asıl yetiştirici rolü olan rehber, annesi vasıtasıyla intisap ettiği Hırkaişerif Ümmü Kenan Dergâhı postnişini Kenan Rifâî (Büyükkaksoy)'dir. Kuzeni rûhiyat muallimi ve yazar Samiha Cemal'in genç yaşta ölümü üzerine Kenan Rifâî, "Onun yerine sen yazacaksın" diyerek Samiha Ayverdi'yi yazmaya teşvik etti, böylece dünya görüşünün gelişmesinde ve birçok eserin yazılmasında önemli rol oynayanlardan oldu.²⁴⁵ Bu sebeplerle özellikle Samiha Ayverdi açısından Ken'an Rifâî'yi ele almak gerekmektedir.

Samiha Ayverdi'nin *Dost* adlı eserinin yazılma nedenine baktığımızda Kenan Rifâî'yi tanıtmaya ve görüşlerini okuyucuya ulaştırma gayretinde olduğunu görmekteyiz. Bu gayretini de şöyle ifade etmektedir: "Öyle ki, Kenan Rifâî denen insanlık abidesinin, görüş, düşünüş ve yaşayışından, şu garip dünyanın garip insanları bir ses duysun, gerçeklerle yüz yüze gelsinler diye..."²⁴⁶ Kenan Rifâî'nin halini ise şöyle

---

²⁴⁴ Tahralı, 2008. a.g.m., s.99-103.

²⁴⁵ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²⁴⁶ Samiha Ayverdi, *Dost*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2019. s.10.

tasvir etmektedir: “Hayatı boyunca, alışverişini Hak’la yapmış, hesabını O’na vermiş. O’ndan gayriyi ne görmüş ne de söylemiş.”²⁴⁷

Ayverdi, Kenan Rifâî’nin kişiliği ve yaşayışı hakkında da sahip olduğu birçok nimete rağmen sade, iddiasız ve şatafatsız bir yaşam süren veli bir kul olduğunu dile getirmiştir. Hem maddi hem de manevi olarak kendisine geleni hiçbir şekilde boş çevirmediğini ve almayı veren bir yapısı olduğunu söylemektedir. Ayrıca sahip olduğu merhamet, sabır, tevazuu, vefa, adalet gibi birçok iyilikleri teori olarak değil bizzat yaşayarak öğretme, gösterme yolunu tercih ettiğini ifade etmektedir.

Ayverdi, Kenan Rifâî’nin yeni bir teklif getirmediğini böyle bir şeyin edebe aykırı olduğunu hususiyetle vurgulamaktadır. Hükmü baki olan teklifin 1400 sene evvelinde geldiğini söyleyerek Kenan Rifâî’nin ise bu gelen gerçekliğin, hakikatin canlı bir uygulayıcısı olduğunu ve bu yaşayışını insanlara sunduğunu ifade etmektedir.²⁴⁸

Samihâ Ayverdi *Dost* adlı eseri boyunca Kenan Rifâî’nin hayatını, derlediği notlarını aktarma gayretinde bulunmuştur. Ama bu işte kendini muvaffak görmemektedir. Bunun ise sebebini şöyle aktarmaktadır: “Dost’u anlatmak için anlamak gerek. Amma, anlayanın da anlatabildiği görülmüş müdür? Onun şanına söylenen şu birkaç sahife, ancak bir işaret, bir örnek, bir nişandır. Denizden alınmış bir damla su gibi...”²⁴⁹

Dünyada insanın buhran içinde sayıklamakta olduğunu söyleyen Ayverdi insanın içinde gömüldüğü gafletli rüyadan kimin uyandıracacağı sorusuna ‘dost’ cevabını vermektedir. Ve madde ve mananın arasını bulup tek bir çatı, tek bir kuvvet halinde tutabilen kişinin ancak insanlığa şifa sunabileceğini ifade eder. Böyle bir dostun gönül körlüğü çeken insanoğluna bulduğu her fırsatta seslendiğini, uyardığını ve Ahlak-ı Muhammedi ile insanın dertlerine deva sunduğunu belirtmektedir.²⁵⁰

---

²⁴⁷ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.10.

²⁴⁸ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.165-166.

²⁴⁹ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.167.

²⁵⁰ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.58.

Dost adlı eseri ve Ayverdi'nin üstadını anlatma gayreti ve anlatmaktan aciz olduğu düşüncesi Ayverdi'nin müridine olan saygısını ve sadakatini yansıtmaktadır. Yine aynı zamanda Ken'an Rifâi'nin vefatının ardından Samiha Ayverdi'nin ve üç yakın arkadaşı olan Safiye Erol, Nezihe Araz ve Sofi Huri'yle beraber kaleme aldıkları *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı eseri Ken'an Rifâi'nin Ayverdi üzerinde bıraktığı etkiyi göstermektedir. Ömrünü hocasının gösterdiği yolda geçirmek ve onu insanlığa tanıtmak için gayret etmesi bu etkiyi yansıtmaktadır. Ayrıca kabrinin üstadının ayak ucuna defnedilmesi de tasavvufi ahlakla nasıl donandığını yansıtmaktadır.

Nezihe Araz, Samiha Ayverdi'ye gönderdiği bir mektupta Kenan Rıfai'nin, Ayverdi'yi kadın olmasaydı kendine halife yapmak istediğini dile getirmektedir: "Eğer kadın olmasaydı ben Samiha'yı kendime halife yapardım. Onun mevkii bence bu kadar mühim."²⁵¹ Kenan Rıfai'nin bu sözü hem Ayverdi'ye verdiği değere hem de Ayverdi'nin tasavvufi derinliğine yapılan bir vurgudur.

Samiha Ayverdi'nin tasavvuf anlayışını ve bu anlayışının kişiliğine olan etkisini daha iyi görebilmek amacıyla birkaç başlıkta konuyu detaylandırmaya çalışacağız.

2.2.3. Ayverdi'nin Aksiyoner ve Birleştirici Mizacı

1905 – 1993 yılları arasında yaşayan Ayverdi, bir geçiş dönemi mütefekkeri, müellifi ve mutasavvıfidir. Hem Osmanlı'nın yıkılma döneminde hem de Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşamıştır. Ayverdi, kültürel, sosyal, tarih vb. birçok alanda derin bir birikime sahiptir. Güçlü bir hafızası olan Ayverdi, bir toplumun dönüşümüne dair neredeyse bütün izleri, zihninin kayıt defterine alıp kaydetmiştir. İlerleyen yaşlarda yazı hayatına da girerek bu kayıt altına aldığı birikimlerini yeni nesillere tasavvufi, biyografik, roman vb. eserlerle toplumun kaybettikleri değerleri aktarmaya çalışan aksiyoner bir şahsiyettir.

---

²⁵¹ Samiha Ayverdi, *Mektuplar-5*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2016. s.152.

Faal bir cemiyet hayatı olan Ayverdi, aksiyoner ve birleştirici mizacıyla bazı sosyal ve kültürel kurumların oluşmasını teşvik etmiş ve birçoğunun aktif bir üyesi olarak hizmette bulunmuştur. Bunlar arasında İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul Enstitüsü, Yahya Kemal Enstitüsü, Türk Ev Kadınları Kültür Derneği ve Kubbealtı Akademisi sayılabilir. Bu kuruluşlarda konferanslar vermiş, sohbet toplantılarına katılmış, özellikle millî kültür ve sanatların yeni nesillere aktarılmasında önemli katkıları olan mûsiki, hat ve tezhip kurslarının açılmasını sağlamıştır. Dinî hayatla ilgili uygulamaların unutulmaması ve günlük yaşayışa geçirilmesi, bunlar arasında çocuk iftarları, isim koyma, âmin alayı, dinî nikâh gibi merasimlerin kendi çevresinden başlayarak yaygınlaştırılmasını teşvik etmiştir. Ayrıca kendisine gelen bütün mektupları cevaplandığı bilinen Samiha Ayverdi'nin siyaset, eğitim, kültür, dil konusu ve toplum ahlâkı gibi Türkiye'nin birçok meselesine dair dönemin başbakanları ile bakanlarına, parti ve belediye başkanlarına yazdığı mektuplar bu konudaki hassasiyetini göstermektedir hem de aksiyoner mizacının bir yansımasıdır.²⁵²

2.2.4. Ayverdi'nin Özgürlük ve Maneviyat Düşüncesi

Tasavvufun hürriyet anlayışı; insanı aşağılara çeken esaretinden kurtararak ve yukarılara çekecek huylarla donatıp böylelikle insanlık vasfıyla kaynaştırarak özgür kılmayı amaçlamaktadır.²⁵³ İnsanı aşağıya doğru çeken ise nefsidir, sınırsız arzularıdır. Nefsinin esaretinden kurtulursa asıl hürlüğüne erişmiş insanlık vasfına bürünmüş olacaktır. İnsanı aşağıya çeken huyları, insanın hayvani yönünü oluştururken insanı hürleştirecek olan huyları ise hayvani huyları terk edip melekûti huylarla donanmasıyla olur.

Ayverdi, insanları hür yapacak olanların ise veli kullar olduğunu dile getirmektedir. Zira korkularından, öfkelerinden ve kötü huylarından sıyrılıp insan olmanın özüne ulaşan yüce gönüllü insanlar ancak diğer insanlara yardım edebilir ve hür kılabilir. Ve ancak bu insanlara bakılarak gerçek hürriyetin idrakine varılabilir.

---

²⁵² Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²⁵³ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.13.

Kendi benliğine karşı cehde çıkmış kişi nefsin hilelerini bilir ve nefsini tanımaya başlar. Ve bu cehitten hürleşerek çıkan kişi diğer insanlara geçtiği yolların işaretlerinden, hilelerinden bahsederek hür olma yolunda öncülük eder. Bu açıdan veliler hem özgürdür hem de özgürlük savaşçısıdır.

Ayverdi, tarihi adım adım geriye doğru bir seyre aldığımızda görebileceğimiz iki ihtiyaçtan bahsetmektedir. Bunlar: maneviyat ve kendini arama ihtiyacıdır. Bu iki ihtiyacın sancılarını çekebilen insan aynı zamanda özgürleşme yolundaki ilk adımını atmış olur. İnsanda ezeli olarak görülen bu ihtiyaçların sonucu olarak doğan bir başka ihtiyaç daha vardır o da bir rehber olan ihtiyaçtır. Varlığının hakikatini, hayata gelme, yaşama buluşma amacını bilmeden huzur bulamayacak olan insan, ancak bir rehberin ışığıyla içindeki gizli yönleri görerek içini temizleyip güzel olanla kuşatarak insan olunabileceğini belirtmektedir.²⁵⁴

Samih Ayverdi'nin özgürlük ve maneviyat düşüncesine baktığımızda bu iki düşünce arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu söylenebilir. Nitekim nefis, ruh, maneviyat, ahlak ile ilgili derin birikime sahip olan tasavvufun bir dirilişe geçmesi insanın dirilişi demektir. İnsanın manevi yönünü esir alan kibir, riya, haset gibi birçok olumsuz duygudan kurtulmanın yolu nefis terbiyesinden geçmektedir. Ayverdi hem insanın özgürleşmesinin hem de manevi susuzluğunun gidermesinin yolunu ise tasavvufî eğitime yani bir rehberin tuttuğu ışıkla bir mücadele sürecinden geçmeye bağlamaktadır.

Ayverdi, karşılık beklemeyen ve ücret talep etmeyen uluların, rehberlerin kıyamete kadar geleceğine vurgu yapmaktadır. Bu ulu kişileri görmemizin önündeki engelin ise nefsimizin sınırsız arzularının yol açtığı gaflet perdesi olduğunu ve dünyadan veli kulların eksik olmayacağını uyanışın, kurtuluşun sağlanması için bu merkezin etrafında olunması gerektiğini aktarmaktadır. Arayanın muhakkak bir gün bulacağını ifade etmektedir.²⁵⁵

---

²⁵⁴ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.11.

²⁵⁵ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.13-14.

Özetle insan gaflete dalmakla hikmetle, irfanla ve dağıta dağıta var olanla arasına mesafe koyar. İnsanın gafletten kurtulmasının yeniden özgürleşmesinin ve manevi olanla buluşmasının yolu uyanış, arayış ve bir rehberin ışığına tutunuştur. Rehberlerin dünya hayatından eksilmeyeceğine vurgu yapan Ayverdi, insanın içindeki ihtiyacın farkında olarak bir arayışın içinde olmasını istemektedir. Manen olgunlaşmanın ve hür olmanın yolunun başlangıcı bu ihtiyacın farkında varıp gayret etmeyi bırakmamaktır.

2.2.5. Ayverdi’de Kulluk Bilinci

İnsanoğlunun varlığı kendiliğinden kaynaklanmaz. İnsan mümkün bir varlıktır yani hayata gelişi dahi kendinden kaynaklanmamaktadır. Bu bize aynı zamanda insanın sınırlı bir varlık olduğunu göstermektedir. Sınırlı bir varlığın ise sınırsız bir bilişe sahip olması düşünülemez. İnsan kendi sınırları çerçevesinde hayatı algılar. Bu sebeple insan, hakikati anlama yolunda sınırsız olanla arasında bir bağ kurarak hayatı manalandırması gerekmektedir. Zira yaratılan niçin yaratıldığına dair bilgiyi yani varoluş gayesini Yaratıcısının yardımıyla öğrenebilir ve kâinat ile olan teması bu minvalde olursa hayatın manasını algılayıp görebilir.

Ayverdi, kulun kâinatı anlamasına engel olan husus dar benliğe sahip olması ve bilgisinin sınırlı olmasından kaynaklandığını belirtmektedir. Kişi benliğini esir alan huylardan sıyrıldıkça hayatı anlayışı geniş ölçülere ulaşacaktır. Kâinatı en mükemmel algılamının yolu ise Yaratıcı ile görmektir. Böyle bir görüşe sahip olmayan kişi hem yaratılan ile hem de yaratıcısı ile ilişkisi kesilmiş olduğunun işaretidir. Bu durum da insanı dar, hakikatten kopuk, sorunlu bir algılayışa iter. Kâinatı bir bütün olarak algılayamaz, algılayamadığı için asıl gaye ve manadan da uzaklaşır. Bütünden uzaklaşan kişi gözünü odakladığı çirkinliği kâinatın aslı zanneder. Böylelikle hikmetten, güzellikten uzaklaşır ve bir buhrana duçar olur. Bu buhrandan sıyrılmak isteyen kişi kendisini gerçeklere ulaştıracak yolu aramaktan kendini alıkoyamayacaktır. Derinlerden gelen bu iç çekiş sancıları ise insanı tasavvufa

iletecektir. Ayverdi'ye göre insanı, tasavvufun öncülüğüne ileten sebep işte bu buhrandan sıyrılıp nefes almak istediği bir menfez olmasıdır.²⁵⁶

Tasavvuf ise insanlık tarihi kadar eski bir birlik arayışıdır. Temelleri sevgi, ahlak anlayışına dayalı ilahi yoldur. Her medeniyette farklı şekillerde ortaya çıkan bu anlayış en kemal durağını ise İslamiyet'in bağrında bulmuştur. Ve bu anlayış, yaşadığı topraklarda bazı cemiyetlerin kapılarından içeriye girip bulunduğu yerin, toprağın bir kısmını anlamlandırabilmişken sadece Anadolu toprağında genele intikal etmiştir.²⁵⁷ Genele intikal etmesinin nedeni farklı coğrafyalardan gelen yüce gönüllü insanların hiçbir karşılık, ücret beklemeden bağrında taşıdıkları hakikat pınarlarını aktarma gayretidir. Bu pınarın en büyük kaynağı Kur'an'ı anlama ve sünneti yaşama çabasından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak Ayverdi'nin görüşlerinde yola çıkarak kulluk bilincine bakışı hakkında şu hülâsa da bulunabiliriz: Kulun birincil görevi hayvani duygulardan kendini sıyrarak insani vasıflara bürünmek için gayret etmesi. İkincil görevi ise insani vasıflara sahip olduktan sonra Yaratıcısıyla bağ kurup O'nunla gören, işiten bir kavrayışa, anlayışa, hale geçmek için çabalaması ve bu bağ ile hayatı bütün olarak algılaması, kâinata, insana bu gözle bakmasıdır.

2.2.6. Ayverdi'de Madde-Mana Diyalektiği

Madde ve mana çatışması ezelden beri süregelen bir nirengi noktası olarak karşımızda durmaktadır. Ayverdi bu çatışmayı şu sözleri ile aktarmaktadır: "Dünya dünya olalı, ruhla beden, mana ile madde arasındaki harbin bitmez tükenmez gazileri ve şehitleri vardı."²⁵⁸ Mana ve maddenin dost ve ikiz yaratıldığı kanaatini taşıyan Ayverdi süregelen bu harbin durdurulması ve bu iki dostun arasını açmamak gerektiğini ise şu sözleri ile ifade etmektedir: "Bilmem ki, aslında dost ve ikiz

---

²⁵⁶ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.11-12.

²⁵⁷ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.12.

²⁵⁸ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.168.

yaratılmış, şu birbirini tamamlayıcı madde ile mananın ne diye arasını açar, açar da kimsenin edemeyeceği düşmanlığı kendimize ederiz?”²⁵⁹

Mana ve madde diyalektiğini eserlerinde mütemediyen ele alan Ayverdi, insanın ve medeniyetlerin çöküşünü bu minvalde işlediğini de görmekteyiz. Mevzunun geniş bir muhtevaya sahip olması hasebiyle mana ve madde diyalektiğinin özünü sunma gayretinde olacağız.

Medeniyetlerin Zemininde Mana ve Madde:

Modern zamana baktığımızda garp medeniyetinin dayanağı olan madde zemininin dünyada ziyadesiyle öncelik kazandığını görmekteyiz. Bu sebeple nesnelleşemeyen ve araştırma konusu edilemeyen mevzulara verilen ehemmiyet de gün geçtikçe azalmaktadır. Şark medeniyetleri ise mana ve ruh zeminini yaşam felsefelerinin dayanağı olarak görmektedir. Bu sebeple doğu medeniyetleri nesnelleştirme mevzusuna da mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Samiha Ayverdi ise eserlerinde ne salt madde taraftarlığı ne salt mana taraftarlığında bulunmaktadır. Madde ve mana izdivacının, dostluğunun sağlanması gerektiği görüşünü savunmaktadır.²⁶⁰

Garp ve şark medeniyetlerini karşılaştıran Ayverdi birinin akli temellere diğerinin ise ruhi temellere oturan iki ayrı medeniyet tablosunun sahibi olarak görmektedir. Tarih boyunca ayrı çizgilerde ilerleyen bu iki medeniyetin birbirlerinin fikirlerine karşı ilgisiz olmakla kalmayıp düşman da olduğunu aktarmaktadır. Garbın madde ile olan yakınlığının Rönesans'tan sonra arttığı kanaati taşıyan Ayverdi bu tutumunun garbı inkârcılığa sürüklediğini ve insan merkezli bir yaşamın merkeze alındığını söylemektedir. Ayrıca garbın bu maddeci tavrının insanlığın geleceği için de ümit olmadığını da şöyle ifade etmektedir: “Garbın iliğine işlemiş katı ve maddeci felsefesi ile idare olunan bir dünyadan beşeriyet için nasıl olur da bir istikbal ümit edilebilirdi?”²⁶¹ Ayverdi'nin ise madde zemininin ön planda mana zemininin ise arka

---

²⁵⁹ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.168.

²⁶⁰ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.150.

²⁶¹ Ayverdi, 2019, a.g.e., s.166.

plana itildiği bu son yüzyıllarda bu iki zeminin izdivacını sağlayabilmek maksadıyla mana zeminine hususiyetle vurgu yaptığını görmekteyiz.

Garp ve şark medeniyetlerinin mana ve madde zeminin farklı olduğuna vurgu yapan Ayverdi medeniyetimizin bir şark milleti olduğunu söyler fakat anti materyalist bir yapıya sahip olmadığını da söylemektedir. Yani medeniyetimizin bir ‘denge medeniyeti’ olduğunu şu sözleri ile anlamaktayız: “... Şark milletleri gibi anti materyalist değildirler. Olmadıkları için de medeniyetleri İlahi-beşerî bir sima taşır. Ne sırf maneviyat ile nafakanırlar; ne de yalnız maddeye taparlar.” İslam medeniyetinin doğu medeniyetleri gibi salt manevi unsurlara eğilmediğini ifade eden Ayverdi buna ek olarak bu medeniyetin yetiştirdiği insanlar için şu ifadeyi kullanır: “Kılıç tutan elleri, icabında sanat şaheserleri ortaya koyar. Maddi ve bedeni bünyelerini hazırlayıp terbiye ederken, manevi yapılarını da ıslah etmekten geri kalmazlar.”²⁶²

Ayverdi, Osmanlı'nın çöküş nedenlerinin arasında gördüğü hususlardan biri bu madde ile mana arasındaki dengeyi yitirmiş olmasına bağlamaktadır. Mana ile maddeyi iki ezeli dost olarak gören Ayverdi kurtuluşun bir tarafı yüceltmek diğer tarafı aşağılara itmekle olmayacağını savunmaktadır. Bu konu da hem dengesini yitiren Osmanlı'yı hem de madde ile gurura kapılan batıyı eleştirmektedir.

Tek Kanatlı Kuş Tasavvuru

Madde ile manayı bir kuşun ayrı kanatları olarak tasavvur eden Ayverdi bir kuşun uçabilmesi için iki kanada da ihtiyaç duyduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca bu noktada da kuşun madde kanadında karar kılan batıyı, maddeci felsefeye tutunduğu sürece hem huzur ve asayışı sağlayamayacağı hem de bu zemine bağlılığının onun sonunu hazırlayacağı noktasında eleştirmektedir: “Kuşa tek kanatla uçmak nasıl muhal ise, dünyaya da yalnız madde ile beslenmek maddeye dayanmakla huzur ve asayiş getirmek öylece imkânsızdı.”²⁶³ Batıyı maddeyi önceleme ile eleştiren Ayverdi aynı

---

²⁶² Samiha Ayverdi, *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.5.

²⁶³ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.166.

zamanda sadece mana kanadını önceleyen Şark medeniyetlerini de eleştirmektedir. Kuşun uçabilmesi ve dünyaya huzur ve asayişin gelmesi için hem mana hem de madde kanadını kullanmamız gerektiğini vurgulayan Ayverdi daha çok mana üzerinde hassasiyetle durduğunu görmekteyiz bunun nedeni ise bakışların madde boyutuna takılı olmasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

2.2.7. Eserlerindeki Tasavvufi Tema

Ayverdi'nin eserlerindeki tasavvufi tema, aynı zamanda yaşadığı dönemdeki olaylara getirdiği tasavvufi yorumlardır bu da onun tasavvufi görüşlerini ortaya koymaktadır. Ayverdi, yazı hayatına 1936'da *Büyük Doğu* mecmuasına yazdığı bazı ufak yazılar hariç tutarsak 1938 yılında *Aşk Budur adlı* romanı ile girmiştir. Ne zaman yazmaya başladığını ve yazı hayatına girmesine neden olayı bir röportajında şöyle aktarmaktadır: "Otuz yaşında iken... Bana ilk defa roman arzusunu ilham eden şey nedir bilir misiniz? Bir gün prensip ve duygularıma hiç de uymayan bir kitap okumuştum." Bunun üzerine kitabın adını soran gazeteciye hatırlamadığını dile getirerek şu eklemede bulunmuştur: "Fakat bu kitabı okur okumaz, orada kanaatlerime aykırı gelen şeyleri reddedebilmek için kaleme sarıldığımı gayet iyi hatırlıyorum."²⁶⁴ Ayverdi'nin yazı hayatına ilk adımı, her ne kadar hislerini rencide eden bir aksülamel olarak tecelli etmiş olsa da yazdığı bu ilk eserini yayınlama niyeti taşımamaktadır. Fakat mürşidi Kenan Rifai'nin teşvikleri ile yazı hayatının devamını sağlamıştır.

İlk romanı olan *Aşk Budur*'dan sonra birer yıl arayla *Batmayan Gün*, *Mabette Bir Gece*, *Ateş Ağacı*, *Yaşayan Ölü*, *Son Menzil*, *İnsan ve Şeytan*, *Mesihpaşa İmamı*, *Yolcu Nereye Gidiyorsun* şeklinde devam etmiştir. Yazı hayatının ilk yıllarına roman ile başlayan Ayverdi'yi bir roman yazarı olarak tanımlamak doğru olmayacaktır. Zira Ayverdi'nin eserlerinin önemli bir kısmı roman değildir. Örneğin *Yusufcuk* adlı esri bir mensur şiirdir. *İstanbul Geceleri* adlı kitabı İstanbul'un on beş farklı semtinin tablosunu sunmaktadır. *Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* vicdani, toplumsal ve

---

²⁶⁴ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.35.

İslami bir anlayış platformu sunmaktadır. *İbrahim Efendi Konağı* Osmanlı devletinin çöküş macerasına paralel olarak gerçek bir aile tablosu üzerinden aktarmaktadır. *Boğaziçi'nde Tarih* eserinde Boğaziçi medeniyetinden perdeler sunmaktadır. *Misyonerlik Karşısında Türkiye* hacılarından bahseden karşılıklı yazılmış mektupları içermektedir. *Türk Rus Münasebetleri ve Muharebeleri* üç yüz yıl süren cenk ve zulüm maceralarını kapsamaktadır. *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* adlı eseri de yine bir roman değildir.²⁶⁵

Eserleri:

Roman ve Hikayeleri

1. *Aşk Budur* (1938), İstanbul, s.271.
2. *Batmayan Gün* (1939), İstanbul, s.259.
3. *Mâbette Bir Gece* (1940), İstanbul, s.159.
4. *Ateş Ağacı* (1941), İstanbul, s.160.
5. *Yaşayan Ölü* (1942), İstanbul, s.216.
6. *İnsan ve Şeytan* (1942), İstanbul, s.267.
7. *Son Menzil* (1943), İstanbul, s.208.
8. *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* (1944), İstanbul, s.384.
9. *Mesihpaşa İmamı* (1948), İstanbul, s.168.

Hatıraları

10. *İstanbul Geceleri* (1952), İstanbul, s.204.
11. *İbrahim Efendi Konağı* (1964), İstanbul, s.287.
12. *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya* (1974), Ankara, s.148.
13. *Hâtıralarla Başbaşa* (1977), İstanbul, s.256.
14. *Yeryüzünde Birkaç Adım* (1984), İstanbul, s.304.
15. *Rahmet Kapısı* (1985), İstanbul, s.240.
16. *Ne İdik Ne Olduk* (1986), İstanbul, s.240.
17. *Bağ Bozumu* (1987), İstanbul, s.317.
18. *Hey Gidi Günler Hey* (1988), İstanbul, s.261.

---

²⁶⁵ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.69.

19. *Küplüce'deki Köşk* (1989)
20. *Râtibe* (2002)
21. *İki Âşinâ* (2003)

Mensur Şiir, Tarihi ve Fikri Eserleri

22. *Yusufcuk* (1946)
23. *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (1951, Safiye Erol, Sofi Huri, Nezihe Araz'la birlikte), İstanbul, s.509.
24. *Edebî ve Mânevî Dünyâsı İçinde Fâtih* (1953), İstanbul, s.291.
25. *Boğaziçi'nde Târih* (1966), İstanbul, s.407.
26. *Misyonerlik Karşısında Türkiye* (1969), İstanbul, s.228.
27. *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri* (1970), İstanbul, s.302.
28. *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* (1975), İstanbul, c. I-III, s. 440, 400, 284.
29. *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* (1976), İstanbul, s.416.
30. *Âbide Şahsiyetler* (1976), İstanbul, s.271.
31. *Kölelikten Efendiliğe* (1978), İstanbul, s.80.
32. *Dost* (1980), Ankara, s.160.
33. *Mektuplardan Gelen Ses* (1985), İstanbul, s.103.
34. *Hancı* (1986), İstanbul, s.115.
35. *Ah Tuna Vah Tuna* (1990)
36. *Türkiye'de Ermeni Meselesi* (Neşide Kerem Demir imzasıyla, 1976)
37. *Dile Gelen Taş* (1999), İstanbul, s.200.
38. *Ezelî Dostlar* (2004),
39. *Mülâkatlar* (2005)
40. *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır?* (2006)
41. *Arkamızda Dönen Dolaplar* (2007)
42. *Kaybolan Anahtar* (2008)
43. *Paşa Hanım* (2009)

44. *Ebâbil Kuşları* (2010)²⁶⁶

Ayrıca Samiha Ayverdi'nin bu eserleri dışında yazdığı yaklaşık 5.000 mektubu olduğu da bilinmektedir. Yazdığı bu mektuplar da 2015 yılından itibaren derlenip "Mektuplar" serisi şeklinde basılmaktadır. Bu mektuplaşmaların kapsamı yakın çevresinden başlayıp devrin birçok önemli şahsiyetine ulaşan geniş bir yelpazeden oluşmaktadır.

Tasavvufi Tema

Samiha Ayverdi tasavvufi eğitimini Fatih'te bulunan Ümm-i Ken'an Dergâhı şeyhi olan Kenan Rıfai'den almıştır ve aldığı bu eğitimi 13 Mart 1927 yılında nihayetlendirdi. Şahsi olarak ise aldığı bu eğitimi ve terbiyeyi 1950 yılında Kenan Rıfai'nin vefatı ile tamamlamıştır. Fakat kalan ömrü boyunca aldığı bu terbiye, Ayverdi'nin ruhi ve fikri gelişimine katkı sunmuştur.²⁶⁷ Eserlerinde de aldığı bu terbiye doğrultusunda insan, varlık ve ilahi aşk kavramları üzerinde durmuştur.²⁶⁸ İmanın ve samimiyyetin kalp ile yaşanacağına inanan Ayverdi, eserlerinde kalp terbiyesinin ölçütlerini ortaya koymaktadır. Eserlerinde kâmil bir insan portesi çizer ve bu eserlerindeki karakter tiplerini dıştan çok içe önem veren bir bakış açısıyla ele alır.²⁶⁹

Samiha Ayverdi'nin genel olarak eserleri incelendiğinde ise hâkim olunan ortak temanın iman ve tasavvuf olduğu görülecektir. Tasavvufu konu olarak ele alan diğer kalemlerden Ayverdi'yi ayıran iki husus Hocası Ken'an Rıfai'den bizzat bu tasavvufi terbiyeyi almış olması ve tasavvufu bir aksiyon haline evirmiş olmasıdır. Hocasının 20. yüzyılın anlayışına uygun olarak yaptığı Müslümanlık izahından ve İslam medeniyetinin kaynaklarından beslenmiştir. Ve bu asrın edebi yöntemlerini kullanarak geleneği geleceğe edebi yorumuyla aktarmayı başarmış ve aldığı tasavvufi terbiyeyi ve beslendiği tasavvufi kaynakları eserlerine ilmek ilmek nakşetmiş nadide

---

²⁶⁶ Tuba Özer, *Samiha Ayverdi'nin Beş Eserinde Tasavvuf Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008, s.41-42.

²⁶⁷ Kadir Özköse, "Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Tasavvufi Hayatın Yansımaları", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: I, sayı: 1, s. 3-30.

²⁶⁸ E. Seval Yıldırım, "Samiha Ayverdi'de Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tespitler" *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2005, cilt: XXXIV, sayı: 2, s. 77-84.

²⁶⁹ Özköse, 2013, a.g.m., s.3-30.

mütefekkir ve müelliflerimizdendir.²⁷⁰Eserlerinde Allah, insan ve alem ilişkisine dikkat çekerek dün, bugün ve yarın arasında köprü kurmak için gayret etmiştir. Ayverdi için mühim olan dinin yaşama iç içe geçirilmesidir. Ve eserlerinde de bunu ortaya koymak birincil gayelerinin arasında olduğu söylenebilir.²⁷¹

Ayverdi için tasavvuf kuru bir teori değil bilakis bir aksiyon, bir yaşam ve bir hayat tarzıdır. Bu sebeple de Ayverdi'ye göre dinin hayata aktarılmasının yolu tasavvuftur. Eserlerinde ön plana çıkan husus kuvvetli bir iman ve bu imanı besleyen tasavvuf olduğu görülmektedir.²⁷² Ayverdi ele aldığı bu eserlerinde tasavvufi yaşantıya sahip bireyleri ön plana çıkararak onların yaşantılarını, ahlaklarını ve düşüncelerini öne çıkarma yolunu tercih eder.²⁷³ Öz itibarıyla Ayverdi'nin ele aldığı eserlere ve konu edindiği olaylara, fikirlere bakıldığı vakit yazı yazmak, Ayverdi için bir heves olmadığı bir misyon olduğu ve inandıkları adına yaşamış biri olduğu görülecektir. Ayrıca kaleme aldığı bu eserlerle cumhuriyet döneminin güçlü şahsiyetlerinden olduğu söylenmelidir.

2.2.7.1. Roman ve Hikâyelerindeki Tasavvufi Tema

Samih Ayverdi yazı hayatına 1938 yılında yazdığı *Aşk Budur* romanıyla otuz üç yaşında adım atmıştır. Yazı hayatına geç girmesine rağmen bereketli bir yazı hayatı olmuştur. *Aşk Budur* eserinde bazı mutasavvıf karakterleri ele alarak ruhun olgunlaşma basamaklarını ve bocalamalarını ele almaktadır.²⁷⁴ *Aşk Budur* romanından sonra bir hikâye, yedi tane roman yazmıştır. Bunlar: *Batmayan Gün* (1939), *Mâbette Bir Gece* (1940), *Ateş Ağacı* (1941), *Yaşayan Ölü* (1942), *İnsan ve Şeytan* (1942), *Son Menzil* (1943), *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* (1944)'dur. *Mesihpaşa İmamı* (1948). Yazdığı son roman 1948 yılında yazdığı *Mesihpaşa İmamı*'dır.²⁷⁵

---

²⁷⁰ Yıldırım, a.g.m., s. 77-84

²⁷¹ Özköse, 2013, a.g.m., s.3-30.

²⁷² Yıldırım, a.g.m., s. 77-84

²⁷³ Özköse, 2013, a.g.m., s.3-30.

²⁷⁴ Yıldırım, a.g.m., s. 77-84

²⁷⁵ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

Samiha Ayverdi, hikâye ve romanlarında kaleme aldığı konular çoğunlukla insan, varlık, insanın insanla, insanın Allah ile olan ilişkisidir. Bunu yaparken de tasavvuf şuuruyla donanmış karakterler ve yeni bir doğuşla inşa edilmiş insan tipini modeller. Bu durum ayrıca romanlarının tezli roman olduğunun göstergesidir.²⁷⁶ Eserlerindeki kahramanlar ise genellikle içimizden birileridir. Mekân olarak da daha çok İstanbul, Bursa ve Konya'yı kullanmıştır. Romanlarında kendisine, toplumuna ve kültürüne yabancılaşmış kişilikler ile değerlerine bağlı olan kişilikler karşılaştırır.²⁷⁷ *Batmayan Gün* adlı eseri üzerinden bu karakterleri ele alacak olursak romanın ana karakteri olan Aliye, arayış içerisinde olan ve hayatın manasını kavramaya çalışan kişidir. Annesi Fikriye Hanım karakteri ise şatafatın, dünyaya düşkünlüğün, günlük zevklerin ardından koşan tipi temsil etmektedir. Vefat eden dedesi İrfan Paşa'nın notları ise bu manevi arayışında Aliye'ye yol gösteren işaretler hükmündedir. Kerim Bey karakteri üzerinden ise asıl olanın mana ve hakikat olduğunu bu iki asla ulaşmanın yolunun da ilahi aşk ile olacağı işlenmiştir. *Aşk Budur* adlı eserinden misal verecek olursak Cemil eserin ana karakteri ve anlam arayışı içerisinde bulunan tiptir. İstanbul ve Bursa romanın mekanıdır. Uşak Salih karakteri Anadolu irfanını temsil eder. Vali Rasim Bey ve İzzet Efendi ile olan konuşmalar esnasında da Ayverdi, hayatın manasına dair mesajlar okuyucuya iletmektedir. Cemil'in Juliette olan aşkı ise onu ilahi aşka götürecektir.²⁷⁸

Samiha Ayverdi tasavvufun teorik boyutundan ziyade pratik boyutuna ehemmiyet vermektedir. Bunun için de yazı hayatına 1938 yılında roman ve hikâye ile başlayarak 1950 yılına kadar ağırlıklı olarak bu tür üzerinde durmuş ve yaşadığı deruni dünyayı bu tür üzerinden aktarma yolunu tercih etmiştir.²⁷⁹ Böyle bir yolu tercih ederek eserlerinde insanın hayatına yön veren değerlerin öğrenimini sadece ilimle değil aynı zamanda irfanla da öğrenilebileceğini savunur. Maddi imkana sahip olmanın ruh dinginliğini sağlayamadığını, insanın iç huzurunu elde etmesinin yolu olarak nefsin üstesinden gelmek olduğunun üzerinde durarak hakikat, mana ve anlam

---

²⁷⁶ Yıldırım, a.g.m., s. 77-84

²⁷⁷ Demirci, a.g.e., s.100.

²⁷⁸ Hüseyin Algur, "Sâmiha Ayverdi Romanlarının Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi" *Marife*, Sayı.19, 2019, s.188-190.

²⁷⁹ Yıldırım, a.g.m., s. 77-84

arayışını ilahi aşk çerçevesiyle eserlerinde işler.²⁸⁰ Yine Ayverdi'nin romanlarında tasavvuf kültürü ve ruhu mühim yer edinmektedir. Tasavvufi düşünceyi, ilahi aşkı, olgun insanı, nefis terbiyesini ve güzel ahlakı sıklıkla anlatır, tanıtır.²⁸¹ Samiha Ayverdi'nin yazdığı bu eserler için Refi Cevat Ulunay, Necip Fazıl Kısakürek ve Adile Ayda gibi yazarlar övücü yazılar da yazmıştır.²⁸²

2.2.7.2. Hâtıralarındaki Tasavvufi Tema

Samiha Ayverdi, bilindiği üzere Osmanlı'nın son dönemlerinde (d.1905) ve Cumhuriyet döneminde (ö.1993) yaşamıştır. Hatıra türü eserlerinde şahit olduğu bu son dönemin sosyal hayatını, zarafetini, zengin sınıfın asaletini ve İstanbul'un güzellikleri gibi birçok konuyu ele alır. Ayverdi'nin hatıra türündeki eserlerini romanlarından açık bir biçimde ayırmak zordur. Zira hatıralarında kurgu ve edebi üslup dikkat çektiği gibi romanlarına da hayat tecrübelerini ve gözlemlerini işlemiştir. Ayverdi'nin hatıra türünde ele aldığı bu eserleri: *İstanbul Geceleri* (1952), *İbrahim Efendi Konağı* (1964), *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya* (1974), *Hâtıralarla Başbaşa* (1977), *Yeryüzünde Birkaç Adım* (1984), *Rahmet Kapısı* (1985), *Ne İdik Ne Olduk* (1986), *Bağ Bozumu* (1987), *Hey Gidi Günler Hey* (1988), *Küplüce'deki Köşk* (1989), *Râtibe* (2002), *İki Âşinâ* (2003).²⁸³

Ayverdi'nin hatıra türündeki eserlerinden olan *İbrahim Efendi Konağı* otobiyografik eser olma özelliği taşır. Bu eserin kahramanı olan İbrahim Efendi, II. Abdülhamid'in Meclis-i Mâliyye reisidir ve Ayverdi'nin büyük dedesi Hilmi Bey'in ağabeyidir.²⁸⁴ Bu eserinde Ayverdi'nin gençlik yıllarında dayısı Dr. Server Hilmi Bey vasıtasıyla tanıştığı Ken'an Rifâi'nin madde ve manayı bütünleyen tasavvufi anlayışına dikkat çeker. Maddenin sert, katı ve bir darbe ile yıkılabilecek tabiatını özelde İbrahim Efendi'nin konağı üzerinden genelde ise Osmanlı devleti

---

²⁸⁰ Algur, a.g.m., s.189-191.

²⁸¹ Demirci, a.g.e., s.100.

²⁸² Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²⁸³ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²⁸⁴ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

üzerinden anlatılmaktadır.²⁸⁵ *Rahmet Kapısı* adlı eserinde de Ken'an Rifâi'den ve onun bakış açısından, hatıralarından ve onunla ilgili hatıralardan bahsetmektedir. Bu esrinde kastedilen *Rahmet Kapısı* ise Ken'an Rifâi'nin dergahıdır.²⁸⁶

Samiha Ayverdi, yaşadığı zamanı ve geçmişi detaylarıyla işleyebilen başarılı bir mutasavvıf, edebiyatçı ve kültür insanıdır. Bu sebeple onun için kullanılan tabirlerden biri de “milli hafıza”dır. Ayverdi için hatıra anlatmak gelecekle ilişkilidir. Çünkü geçmişle ilgili verileri bir yığın olarak bizlere sunmaz onları işleyerek günün ve geleceğin ihtiyaçları bağlamında sunar. Kadim bir kültürün yok olmamasına ve maddi-manevi değerlerin yeni nesle ulaşmasında katkıda bulunur. Ayverdi, mazi ile bağ kurarak hatıralara inşa edici bir işlevsel rol yükler. Mazi ise Ayverdi için tecrübeli, akıl danışılacak en doğru sözlü bir dosttur.²⁸⁷

2.2.7.3. Tarihî ve Fikrî Eserlerindeki Tasavvufi Tema

Samiha Ayverdi'nin roman, hikâye, hatıra türünün yanında deneme, mensur şiir, fikri, içtimai ve tarihi birçok eseri bulunmaktadır. Bunlar: *Yusufçuk* (1946), *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (1951, Safiye Erol, Sofi Huri, Nezihe Araz'la birlikte), *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih* (1953), *Boğaziçi'nde Tarih* (1966), *Misyonerlik Karşısında Türkiye* (1969), *Türk-Rus Münâsebetleri ve Muhârebeleri* (1970), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* (1975), *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız* (1976), *Âbide Şahsiyetler* (1976), *Kölelikten Efendiliğe* (1978), *Dost* (1980), *Mektuplardan Gelen Ses* (1985), *Hancı* (1986), *Ah Tuna Vah Tuna* (1990), *Türkiye'de Ermeni Meselesi* (Neşide Kerem Demir imzasıyla, 1976), *Dile Gelen Taş* (1999), *Ezelî Dostlar* (2004), *Mülâkatlar* (2005), *Dünden Bugüne Ne Kalmıştır?* (2006), *Arkamızda Dönen Dolaplar* (2007), *Kaybolan Anahtar* (2008), *Paşa Hanım* (2009), *Ebâbil Kuşları* (2010). Mensur şiir tarzındaki ilk yazısı olan “Emanet” 28 Haziran 1946 tarihli Büyük Doğu'da çıkmıştır. Daha sonra

²⁸⁵ Tuğçe Meç, “Sâmiha Ayverdi'nin İbrahim Efendi Konağı Eserini Tarihî Roman Olarak Okumak” *Mecmua*, Sayı. 7, 2019, s. 34-43.

²⁸⁶ Demirci, a.g.e., s.150.

²⁸⁷ Demirci, a.g.e., s.147-149.

Türk Yurdu, Türk Kadını, Anıt, Tercüman, Havadis, Resimli İstanbul Haftası, Türk Edebiyatı, Kubbealtı Akademi Mecmuası gibi gazete ve dergilerde ölümüne kadar yazıları yayımlanmıştır.²⁸⁸

Samihâ Ayverdi'nin eserleri arasında olan *Yusufçuk* adlı eserini diğer kitaplarından ayıran farklı bir yeri, önemi ve değeri vardır. *Yusufçuk*, modern edebiyatımızda dili ve dünyası bakımından diğer eserlerden ayrılır ve bu özellikleri onu kendi alanında biricik yapar. İlk basımı 1946 yılında yapılmış *Yusufçuk*, 'mesel' olarak adlandırabileceğimiz kısa öyküler yer almaktadır. Tasavvufî zevkle kaleme alınmış, mecaz ve mazmun dünyasıyla, diliyle, kurgusuyla sufîyâne denilebilecek bir meseller, metinler toplamından oluşmaktadır. Kitaba ilk mesel olarak 'Oku' hitabıyla karşı karşıya olduğunu ifade ederek başlamakta ve kitaptaki meseller boyunca da yazar, kâinat kitabının sayfalarını okumaktadır. Ayrıca Ayverdi, bu eserinde kâinat kitabının okunabilmesi için öncelikle insanın kendi kitabını okunması gerektiğini hatırlatılır. Bu da 'kendini bilen Rabbini bilir' hakikatine bizi götürmektedir. Netice olarak *Yusufçuk* eseri, tekke ve tasavvuf edebiyatı geleneğinin modern zamandaki devamı niteliğinde olduğu için bu edebi geleneğin içinden okunması ve yorumlanması gerekmektedir.²⁸⁹

Ken'an Rifâî'nin vefatının ardından kaleme alınan *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı eseri ise Ken'an Rifâî'nin dost meclisinde bulunan Samihâ Ayverdi ve üç yakın arkadaşı olan Safiye Erol, Nezihe Araz ve Sofî Huri'yle beraber çıkarmıştır.²⁹⁰ İlk baskısı 1951 yılında yapılan bu eser biyografi özelliği taşımaktadır. Kitabın girişinde bu eseri kaleme almalarının nedenini şöyle aktarmaktadır:

"Niçin mi? Şunun için ki, kulaçlamakla sonsuzluğuna erilemeyecek olan bu derinden derin alabildiğine samimi, insan, ömrü boyunca hakikatin ayak izlerini takip etmiş, almadan vermiş, yorulmadan öğretmiş, usanmadan söylemiş, bilmiş, bildirmiş, mekân hissi, zaman endişesi ve beşeriyet engelleri tanımadan, her nefesinden burcu burcu tütmüş olan güzellik ve olgunluk havasını kayıtsız şartsız etrafına dağıtmıştır. İşte bizim semtimize de esmiş olan bu

---

²⁸⁸ Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²⁸⁹ Yalsızuçanlar, a.g.m., s. 200-201.

²⁹⁰ Kara, a.g.m., s. 342-353.

havayı, yalnız kendimizde saklamaya hakkımız olmadığı için, onun çeşni ve hususiyetlerinden tadabildiğimiz bir zerreyi olsun dile getirmek ve yine onun bir emaneti olarak insanlık alemine tevdi etmek borcunu duyuyoruz. Hiç değilse kendisine bağırılan sese cevap veren dağlar kadar... (...) Evet, dağlar bile kendisine bağırılan sese cevap verirken, biz ki bunca hitabını karşılamış bulunuyoruz, nasıl olur da susabiliriz?”²⁹¹

2.2.7.4. Mektuplarındaki Tasavvufi Tema

Samih Ayverdi'nin yazı hayatında mektuplar önemli bir yer tutmaktadır. Zira Ayverdi'nin kendisine gelen bütün mektupları cevaplandırdığı bilinmektedir. Cevaplandırdığı bu mektuplar eğitim, kültür, siyaset, dil konusu, tasavvuf ve toplum ahlâkı gibi birçok muhtevaya sahiptir.²⁹² Samiha Ayverdi daha hayattayken yazdığı mektuplardan küçük bir bölümü *Mektuplardan Gelen Ses* adlı başlığıyla kitaplaştırmıştır. *Misyonerlik Karşısında Türkiye* adlı eseri ve *Yaşayan Ölü* romanı da mektuplardan meydana gelmiştir.²⁹³

Ayverdi'nin mektuplaşmaları, Türkiye'nin birçok meselesine dair aile fertleri ve yakın çevresini; edebiyat, sanat, ilim ve siyaset dünyasından önemli kişileri içermektedir. Bu mektupları yaklaşık 5000 adettir ve bazıları eski Türkçe ile yazılmıştır. Bu mektuplar, 2015 yılından itibaren arşivden alınarak “Mektuplar” serisi oluşturulmaktadır. Basılan mektuplaşmaları arasında Annemarie Schimmel, Belkıs Dengiz, Nâzik Erik, İlhan Ayverdi, Kemal Yurdakul Aren, Vehbi Güneri (2 cilt), Özcan Ergiydiren, Sofi Huri- Safiye Erol- Nezihe Araz, İnci Ayan Birol ve İlim Fikir ve Sanat Adamları bulunmaktadır.²⁹⁴

Mektuplar, şahsi meselelerini anlatmayı sevmeyen Ayverdi'yi yakından tanımamızı sağlayan en güzel eserleridir. Mektuba cevap vermeyi selam verenin selamını almak olarak gören Ayverdi aynı zamanda mektupları cevaplandırmayı bir ibadet gibi görüp titizlikle kaleme almaktadır. Ayverdi'nin mektupları nitelik bakımından yol gösterici, şevk ve cesaret verici ve oldurucudur. Ayverdi'nin

---

²⁹¹ Ayverdi, 2017a. a.g.e., s. 11-13.

²⁹² Uluant, 2016, a.g.m., s.150-151.

²⁹³ Zeynep Uluant, “Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları”, *Türk Dili*, 2020, s.108-112.

²⁹⁴ Kubbealtı, “Samiha Ayverdi Arşivi” (Erişim 30 Ocak 2022).

mektuplarının önemli yönü: irşat edici bir araç olarak kullanmasıdır. Mektuplar, romanlarında fikren yaratıp yetiştirdiği kişileri pratikte de yapma fırsatı vermiştir.²⁹⁵

2.2.8. Samiha Ayverdi ve Annemarie Schimmel'in Dostluğu

Samiha Ayverdi ve Annemarie Schimmel dostluğu 1953 yılının aralık ayında başlar ve 1993 yılına, Samiha Ayverdi'nin vefatına, kadar sürmektedir. Ayrı kıtalarda kurulan ve kırk yılı aşan bu dostluk daha çok mektuplar üzerinden samimiyet dolu bağlılığını devam ettirmiştir. Rikkatli birer arşivci olma özelliğine sahip bu iki dostun mektuplarının neredeyse tamamı günümüze ulaşmıştır. Bu mektuplarla manevi bir eğitim ve bağ kurulduğuna şahit olmaktayız. Muhteva olarak mektuplarında tasavvuf ağırlıklı olmak üzere Doğu ve Batı tarihi, dinler tarihi, Osmanlı, görülen rüyalar ve gündelik meselelerden oluşmaktadır.²⁹⁶

Tasavvufta manevi bir eğitim ve irşat metodu olarak kullanılan mektupların bu iki dostun arasına zaman ve mekân ötesi kuvvetli bir manevi bağ ördüğü görülmektedir. Bu mektupların ilk aşamasında Annemarie Schimmel'in bir derviş olma arzusu ve Ayverdi'nin yol göstermesi ağırlıklı olarak işlenmiştir. Ve ruhani bir düzlemde muhabbetleri iptida edildiği görülmektedir. Bu muhabbet mektuplaşmalarında da açık bir şekilde görülmektedir. Schimmel'in "Manevi planda sizinle konuştum.", "Ben de durmadan hayalen sizinle konuşur, sizinle susuyordum.", "Akşamları yatarken uzun uzadıya sizinle hep konuşurum. O saatlerde hayallerimde söylediklerimi yazabilsem!", "Herhalde siz de fikir ve duygularımı duymuşsunuz. Allah'a şükür ki hisler için mekân ve zaman hudutları yoktur!" vb. ifadeler sıklıkla kullanılmaktadır. Ayverdi'nin ise "Zaten hissen ve hayalen size öyle çok hitap ederim ki...", "O Cemile²⁹⁷ Hatun ki mekân ölçüsünde bizden uzak olmasına rağmen, hissen ve manen ne kadar içimde ve bizimle ne derece iştirak halinde.", "Fakat buna zahiren muvaffak olamıyorsam da hissen ve hayalen hep sizinle alışverişteyim." şeklindeki hitaplara mütemadiyen karşılaşılmaktadır. Dostluklarının temelini ise mektuplarının

---

²⁹⁵ Uluant, 2020, a.g.m., s.108-112.

²⁹⁶ Samiha Ayverdi, *Mektuplar-2*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2020. s.9-32.

²⁹⁷ Annemarie Schimmel, Türkiye'de yazdığı yazılarında ve arkadaş çevresinde çoğunlukla Cemile Kıratlı ismini kullanmıştır. Ayverdi ile olan mektuplarında da Cemile ismini tercih etmiştir.

da yer yer içeriğini oluşturan ilahi anlam yüklenilen bir gece ile başladığı söylenebilir. Bu geceyi Schimmel şu şekilde aktarmaktadır: “Onun insanoğlunun ruhani çaba ve sorumluluklarından bahsettiği bir anda, gökyüzü birdenbire bulutlarla kaplandı. Titreşen kuşlar gibi dağılmadan önce, batmakta olan güneş onları pembe ve kırmızıya boyadı.”²⁹⁸

Mektuplarda Annemarie Schimmel’in bir arayış içerisinde olduğu ve bir derviş gibi kâmil olmaya doğru yolculuk yapma isteği ve Ayverdi’nin derin bir sevgi ve hürmetle bu yolculuğunda yanında olduğu görülmektedir. Bu mektuplar dikkatli bir şekilde incelendiği vakit ise tek yönlü bir akıştan ziyade çift yönlü bir bağ, alışveriş olduğu görülecektir. Schimmel bu arayışını ve Ayverdi’nin bu arayış esnasındaki yol göstericiliğini mektubunda şöyle ifade etmektedir: “Fakat insan bazen yolunu şaşırıp yanına lazım olanı muhtelif yerlerde muhtelif köşelerde arayıp bulamaz. Ben de senelerce bir hayli uğraştım. Sonra yine sayenizde kaybettiğim yola kavuştum.” Schimmel’in derviş olma ve ahlaki olgunluğa ulaşma isteğini mektubunda şu şekilde ifade etmiştir: “Maalesef mükemmel bir derviş değilim. Bazen çok sert hükümler veriyorum, bazen kıskanıyorum, bazen... Ah Samiha ablacığım, ne zaman istediğiniz gibi mütevazı, merhametli, şefkatli olacağım?” Ayverdi ise bu hitaba karşılık olarak şu cevabı vermektedir: “Benim derviş Cemileciğim, geçen mektubunuzda kendinize bir hayli iftiralarda bulunuyorsunuz. Müsamaha, sabır, tevazu bizim Almanya’da çarpan kalbimizin içinde bol bol, boy boy mevcut. Biz ne kadar derviş isek o da öyledir.” Ayverdi bu ifadeleri kullandıktan sonra şu sözlerle de aradaki mesafeyi yakınlaştırır: “Yekpare bir ruh, bir iman sahibi olanlar, cismen ne kadar dağınık bir kesret manzarası da arz etseler yine de vahdetlerine hanel gelmez ve hangi şartlar altında olursa olsun bunlar birbirlerini tanır, severler, anlaşır.”²⁹⁹

Mektuplaşmalarında yaptıkları çalışmalar, meşgul oldukları eserler ve gördükleri rüyalar dahil olmak üzere pek çok konu işlenmiştir. Bu mektuplar Osmanlıca kaleme alınmıştır. Osmanlı ve Osmanlı’nın eserleri ortak ilgi alanlarını oluşturmaktadır. Bu mektuplarda Ayverdi; bazen sıcak bir dost, bazen bir abla, bazen

---

²⁹⁸ Ayverdi, 2020, a.g.e., s.10-82.

²⁹⁹ Ayverdi, 2020, a.g.e., s.10-82.

de bir rehberdir. Schimmel hayranlığını beslediği Osmanlı'yı, aradığı maneviyatı ve güzel insanları Ayverdi'de ve çevresinde bulmuştur. Schimmel aynı zamanda bir Mevlâna aşığıdır. Ayverdi ise Schimmel'in bu sevgisini destekleyip bu sevginin gelişimine katkı sunmuştur. Bu konuda da şu ifadeler yer vermektedir: “Sizi memleketimizin bağrında uyandırılmış bir çerağ beşeriyete ışık saçıcı bir Mevlevi çerağı olarak düşünmek ve görmekle ne derin bir bahtiyarlık hissettiğimi anlatamam. Dileğim bu şevkin gün günden parlaması ziyade olmasıdır.” Schimmel'in mektuplarında ise Mevlâna sevgisinin rüyalarını bile süslediğini görüyoruz. Rüyasında Konya'ya yolculuk yaptığını ve Mevlana'nın türbesini ziyarette bulunduğunu aktarmaktadır.³⁰⁰ Bu mektuplar günümüz dünyasına sunulan manevi eğitimde mektubun önemine dair güzel bir model sunmaktadır.

2.2.9. Eserlerinde Psikolojik ve Sosyolojik Tahliller

Psikolojik Tahliller

Samihâ Ayverdi kuvvetli bir anısal hafızaya sahiptir. Bu özelliğini ele aldığı eserlerinin büyük çoğunluğunda bariz bir biçimde görmekteyiz. Ayrıca iyi bir gözlem yeteneğine sahip olan Ayverdi, bir buçuk yaşından başlayarak anılarını safha safha bizlere eserleri aracılığıyla paylaşmaktadır. Çocukluk hatıralarına da bazı eserlerinde yer yer değinmesi ve *Bir Dünyadan Bir Dünyaya* adlı eserinin ise genel muhtevası çocukluk anılarından, gözlemlerinden oluşması çocuk psikoloji, bir çocuğun hayata bakışını ve dünyasını anlamamızı sağlamaktadır. Bu eserinde Ayverdi, bir buçuk yaşında uyutulurken dinlediği ninnilerin gerçekliğini somut olarak algıladığını görmekteyiz. Çünkü “Kov bostancı danayı, yemesin lahanayı...” denildiğinde bostancının, danayı nasıl kovduğunu düşünmekteydi. Bu durumu şu sözleri ile aktarmaktadır: “Ninnilerin zihin dünyamda oynaşan akislerinin gerçekliğine inanıyordum. Zira inanmamak diye bir şüpheyi tanımıyordum. Hele insanlara inanmamak, sözlerini ihtiyatla dinlemek faciasının dünyada hüküm sürdüğünü hiç mi hiç bilmiyordum.”³⁰¹

---

³⁰⁰ Ayverdi, 2020, a.g.e., s.10-82.

³⁰¹ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.11.

Ayverdi, süttten kesilme hadisesini hayatının ilk acısı olarak tanımlamaktadır. Bu olaya ait anılarına da eserinde uzunca değinmektedir. Bir çocuğun psikolojik dünyasını anlamamızı sağlayan önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkan süttten kesilme hadisesini de ayrıntılarıyla hatırlayan Ayverdi, bizlerle paylaşmaktadır. Bir çocuğun ciddi anlamda ilk acısı sayılabilecek süttten kesileme acısını yaşadığı bir anda ev ahalisi bir oyalama tekniği olarak Hanife Hanım'ı yardıma çağırması Hanife Hanım da def çalıp "Hadi kuzum akşam olunca... Telli de mumlar yanınca..." şeklinde bir türkü söylemeye başlamıştır. Bunun üzerine Ayverdi'nin çok sevdiği Hanife Hanım gözünden düşer ve duygularını ağlayarak ifade etmek zorunda kalır. Bu surumu ise kendi dilinden şöyle aktarmaktadır: "Nasıl olurdu? Kendi buzağısının süttünü düşünürken neden benim süttten kesilme acıma şenlik yapıyor, adeta esatiri bir kurban ayini kutlar gibi türküler, dümbeleklerle gözümü boyamak istiyor?"³⁰² Ayverdi'nin aktardığı bu anı çocukların dünyasını anlamaya yönelik önemli bir veri olarak karşımızda durmaktadır.

Ayverdi, küçük yaşın itibaren çevresinin fotoğrafını çekmesi, dilediklerini zihnine kaydetmesi tarihsel, kültürel, sosyolojik ve psikolojik olarak eserlerinin geniş bir muhtevaya sahip olmasını sağlamıştır. Bu muhtevayı ise günümüze önemli bir kaynak olarak sunmaktadır. Ayrıca kendi çocukluk anılarından oluşan hatıralarını bizlerle paylaştığı gibi torunu için kaleme aldığı *Sinan'ın Günlüğü* eserinde de torununun çocukluk anılarını paylaşmaktadır. Bu eserde çocuk gelişimi, çocuk eğitimi, çocuk psikolojisi, çocuk büyütmenin zorlukları ve zevkli yönlerini anlatmaktadır. Sadece bunlar değil, 1950 yılının başlarında köklü bir İstanbul ailesinin günlük hayatı, aile ortamından çizgiler, bu ailenin evlerine gelip gidenler, sanat ve fikir adamları, bu evdeki kültür ve irfan toplantılarına dair önemli notlar da mevcuttur. Torunu Sinan için kaleme aldığı günlüklerden meydana gelen bu eser daha sonra yayın hayatımıza kazandırılıyor. Sinan Uluant, kitabın başına yazdığı takdimde anneannesinin bu günlüklerinden bahsetmektedir. Bu günlükler küçük banka ajandalarından oluşan üç farklı deftere yazılmış ve kaleme aldığı ilk iki günlük 1951 ve 1952 yıllarını kapsamaktadır. Uluant, bu iki defterin içeriği ile ilgili şu bilgileri aktarıyor: "Kuşun

---

³⁰² Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.15.

kalemle yazılmış. Söylediğim ilk kelimeler, saçım, ilk dişim, emeklemem, yürümem gibi bir bebeğin veya küçük bir çocuğun yapacağı davranışlar not edilmiş.” Bu defterlerden ilkini evlerine giren bir hırsız tarafından kaçırılan eşyalar arasında olduğunu belirten Uluant, diğerlerinin elinde bulunduğunu en geniş kapsamlı defterin ise üçüncü defter olduğunu belirtmektedir. Üçüncü defter ise dolma kalem ile yazılıp 1953 ve1961 yıllarını kapsamaktadır. Uluant’ın babasının vefatı ile bu günlükler sonlanmaktadır.³⁰³ İyi bir gözlem yeteneğine ve rikkatli bir yapıya sahip olan Ayverdi’nin bu eserinde de özellikle çocuk psikolojisi ve çocuk eğitime yönelik önemli verileri içerdiğini de görmekteyiz. Ayrıca sonradan kitaplaşacak olan mektuplarında da torunu Sinan’ın gelişimine ve torununun eğitim sürecine değinen mektuplarına da rastlamaktayız.

Samih Ayverdi’nin anılarının yer aldığı eserlerine baktığımızda; daha okul öncesi yaşından itibaren hem gözlem hem de iyi bir psikolojik analiz yeteneğine sahip olduğunu görmekteyiz. Erken yaşlarda dinlediği 93 Muharebesi ile ilgili anılarını aktarırken kişilerin duygu durumlarına da değinmektedir. İşgalin, muharebenin evlerinde sürekli tekrarlanan kötü haberler olduğunu büyükannesinin ve onun yaşlılarının bu muharebeyi anlatırken yüz ifadelerinden olayın ciddiyetinin küçük yaşlarda anlamaktadır. Bu ifadeleri ise şöyle aktarmaktadır: “...renkli ve ışıklı yüzleri kararır, yağmur boşalacağı zaman birden nefesi kesilircesine sakinleşen hava gibi, bu canlı çehrelerde de onları dinleyenlerde de ses seda kesilir, yalnız kulakların ve büyüyen gözlerin o iç sezici tecessüsü kalırdı.”³⁰⁴ Trablusgarp işgali haberini alan annesinin de içinde bulunduğu duygu durumunu ise şöyle aktarmaktadır: “Annemin yüzünden bir elem dalgası gelip geçti. Sanki bu mağlup etmeyi değil, mağlup olmayı peşin kabul etmişliğin ızdıraplı ifadesiydi. Fakat ses çıkarmadı.”³⁰⁵ Dayısının dadısı olan Fatma Hanım'dan bahsederken uzun uzun analizlerde bulunmaktadır. Fatma Hanım’ın kendine çok düşkün bir eşi, bol parası olmasına rağmen çok alıngan bir yapıya sahip olan, basit sebepleri bile güçmüş gibi algılayan, hayatı kendine zorlaştıran ve adeta bu durumdan zevk alan bir tarafı bulunmaktadır. Bu sebeple de Ayverdi,

---

³⁰³ Mehmet Nuri Yardım, “Sinan’ın Günlüğü” *Somuncu Baba Dergisi*, Sayı. 179, İstanbul 2015, s.80.

³⁰⁴ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.47.

³⁰⁵ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.46.

Fatma Hanım'ın bir besin, bir nafaka ihtiyacı gibi sürekli ıstırap aradığını dile getirmektedir. Bunu aradığı içinde mütemadiyen bulduğunu bu sebeple de elinin değdiği her meseleyi çözülmesini güçleştirmekte, kördüğüm haline evirmekte ve artık ne kendi halledebilmekte ne de başkasının halletmesine gönlü mutmain olmaktadır. Fatma Hanım'ın başlıca zevklerinin arasında belki de kendini acınır görmek veya acıyacak birilerini bulmak vardır. İçindeki teselli belki de kötü bir bahta sahip olmak ya da böyle olduğuna sanmak şeklindedir. "Belki saygılı oluşu kadar alıngan da oluşu yüzünden, aksiliklerin, hoşnutsuzlukların kasidesini söyler gibi, küskün ve şikâyetçi olmaktan onu kimse kurtaramamıştı." Kimi zaman bu kasvetli ve gamlı yapısını terk ettiği nadir anlar olur, neşeli insanlara özenir onlar gibi olmak ister, etrafındaki insanlar neşeli olabileceğini dile getir Fatma Hanım'ı biraz da olsa ferahlatırlar fakat Fatma Hanım'ın ışığı geçirmez yüreği tekrar eski karanlık yapısına bürürdü. Bu durumu Ayverdi şöyle açıklamaktadır: "Sanki duygu ve düşüncelerinin kapısını zorlayan kimselerin bu telkinlerini kabul edecek olsa, şahsiyetine ihanet Ayverdi eserlerinde tarihsel, kültürel, sosyal, siyasi konulara değinirken aynı zamanda da psikolojik analizlere yer vermektedir. Bu analizleri yapabilmesinde görsel ve anısal hafızasından ve gözlem yeteneğinden yararlanmaktadır. Olayları zihninde tutarken bir yandan da olaylar karşısında insanların tepkisinin fotoğrafını çeken Ayverdi ilerleyen yaşlarında eserler kaleme almaya başlayacağı vakit bu fotoğraflardan yararlanacaktır. Tabi bu anılarını korumasını sağlayan etkenlerden biri olarak çevresinde yaşanan bu anıların bahsinin ara ara açılmasıdır. Nitekim Ayverdi'nin de bu konuda şöyle bir ifadesine rastlamaktayız: "Şayet büyüklerimin nakilleri olmamış olsaydı, belki de zihnimin ufkunda belirmiş bulunan o ilk hayallerin mekânını tespit etsem de zamanını tayin eyleyemezdim."³⁰⁶

Ayverdi'nin eserlerinde yaptığı psikolojik tahliller hem muhtevası bakımından geniş bir alanı oluşturacağından hem de amacımızın dışına çıkmamak adına biz bu bölüme burada son vermek durumundayız zira bu konuyla alakalı başlı başına ayrı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

---

³⁰⁶ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.9.

Sosyolojik Tahliller

1905-1993 yılları arasında yaşayan Ayverdi'nin çocukluk ve gençlik yılları Osmanlı'dan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş dönemini içermektedir. Çocukluğu hem selamlık odasında yapılan siyasi, sosyal ve kültürel konuşmaları dinlemekle hem de büyüklerinden dinlediği hikâyeler, hadiseler, tanıklıklar ile geçen Ayverdi'nin tarihsel, sosyal olaylara vukufiyeti arttığı gibi vatan sevgisi ziyadeleşmiş, medeniyet algısı da gelişmiştir. Bilhassa Ayverdi'nin büyüklerinden dinlediği hikâyeler yaşamında mühim yer tuttuğunu görmekteyiz. Bu hikâyelerin kişiliğinin üzerindeki etkisi de yadsınamaz düzeydedir. Aile büyüklerinden cenk, gaza hikâyelerini dinleyerek büyüyen Ayverdi'ye vatan sevgisinin ilk tohumları bu şekilde atılmakta ve bu hikâyeler köklü bir medeniyet ile ilk temaslarını oluşturmaktadır. Bu hikâyeleri sevdiğini de şu cümlelerinden anlamaktayız: “Eve gelip giden yaşlılardan gaza ve cenk hikâyeleri dinliyor, hele sıra o “Yekdür Allah” narasına gelince, zevkten mi, saygıdan veya huşudan mı, bilmediğim bir ürperti ile titriyordum.”³⁰⁷ Hem selamlık sohbetlerine katılan hem de büyüklerinden dinlediği anlatılar yoluyla elde ettiği tarihsel verilerle Ayverdi Osmanlı'nın kırılma noktasının nereden başladığını görmüş ve bir toplumun hem dönüşümünü yaşamış hem de nereye doğru bir evrilişe geçeceğini de öngörmüştür.

Tanzimat'tan başlayan bir çöküşü ve kendi medeniyetinden hızla koparılan bir halkın varlığına şahit olan Ayverdi bu bağın kopmaması adına gayret verdiğine şahit olmaktayız. Bu çöküşü, batılılaşmanın etkisi altında yüce değerlerin yerle bir edilişi olarak tarif ederken kopuşu ise giden değerlerin yerlerinin boş kalışı ve sahte değerler ile dolduruluşu şeklinde ifade etmektedir. Ayverdi'ye göre medeniyet değiştirme düşüncesinin, eyleminin ince hesaplarla ilmi, felsefi ve basirete dayalı bir zeminde yapılmadığı müddetçe acı sonuçlar doğuracağı ve vahim bir cesaretle kalacağı muhakkaktır. Tanzimat'tan itibaren günümüze kadar süren yenilik adı altında yapılan

---

³⁰⁷ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.53.

batılılaşma hareketinin iflas olması bu acının ve yersiz cesaretin sonucu olduğu görülmektedir.³⁰⁸

Eserlerinde, acı diye nitelendirdiği bu neticelerin olmaması adına adeta bir medeniyetin hafızası olma ve bu hafızayı gelecek nesille aktarma görevini üstlenmiş bir Ayverdi ile karşılaşmaktayız. Toplum köklerinden haberdar etmek isteyen Ayverdi eserlerinde tarihsel olaylara değindiği gibi sosyal ve kültürel bir mirasa da genişçe yer vermektedir.

Ayverdi, şahit olduğu kültürü, sosyal çevreyi aktardığı gibi şahit olunan yani büyüklerinden dinlediği olayları da aktarmaktadır. Hem Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul'a dair anlatılar hem de bir medeniyetin dününü, bugününü ve evirileceği yarınlara dair mevzulara genişçe yer vermektedir.

Eserlerinde tarihsel, kültürel, sosyal içerikler geniş yer tutan Ayverdi'nin eserlerinden derlediğimiz bazı toplumsal, kültürel mevzular ise şöyledir:

1. Eserlerinde İstanbul'daki yalı kiralama kültüründen yer yer bahsetmektedir. Yaz aylarını geçirmek maksadıyla tutulan bu yalılar eserlerinde bhusus olayların tarihini, mekânını belirlemede de kullanmaktadır.

2. Ayverdi aşçıları olan Süleyman Ağa'nın dizinde oturup onun, dedesinden, babasından duyduğu hamasi menkıbeleri, bilhassa Seyyid Battal Gazi'den hatırında kalan hikâyeleri dinlemektedir. Süleyman Ağa, bu kahramanlık hikâyeleri her bitirdiğinde "Ben de onlar gibi ya gazi olsam ya şehit!" demektedir.³⁰⁹ Ayverdi, dizinde masallar dinlediği Süleyman Ağa'nın ise Birinci Dünya Savaşında Filistin Cephesinde şehit olduğunu eserleri vasıtasıyla aktarmaktadır.

3. Büyük babasını onunla oynadığı oyunlarla ve işkembe fener ile camiden dönüşleriyle hatırladığını söylemektedir.³¹⁰

4. İstanbul'da geniş bahçeli evlerin mevcudiyetini ve yaygınlığını da eserlerinde görmekteyiz. Eski evlerin bol odalara sahip olduğunu küçük ya da büyük

---

³⁰⁸ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.113-114.

³⁰⁹ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.17.

³¹⁰ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.32.

muhakkak bir bahçeye sahip olduğunu bu bahçede çeşitli meyve ağaçlarının ve çiçeklerinin bulunduğu ayrıntılar arasındadır.³¹¹

5. Bir sabah uyandığında “31 Mart” suçlularını idama götürdüklerini ise babasının “Asmaya götürüyorlar” sözünü işitmesi ile bu tarihsel olay zihnine yerleşmektedir.³¹²

6. Osmanlı padişahlarından V. Mehmet Reşat’ın kılıç kuşanma alayını da eserleri vasıtasıyla aktarmaktadır.³¹³

7. Hatıralarını aktardığı bazı tarihlerde henüz arabaların İstanbul’a gelmediğini ve ulaşımın hangi vasıtalar ile sağlandığını görmekteyiz: “Her sabah kendisini Kısıklı’dan Üsküdar’a götüren, akşamları da getiren bir merkebi vardı.”³¹⁴

8. Büyük annesinden dinlediği 93 Harbi faciaları ve İstanbul halkının bu faciadan gelen ailelere nasıl kol kanat açtıklarını da görmekteyiz.³¹⁵

9. Selamlık odalarının yapısından bahsedip bu odalarda yapılan sanat, fikir, cemiyet ve siyaset sohbetleri küçük bir akademi odasını andırdığını aktarmaktadır.³¹⁶

10. Balkan savaşları sırasında Şehzade Camii doldurup taşıran Rumeli muhacirlerinden bahsetmektedir.³¹⁷ Nitekim bu olaylara şahitliği, *Mesihpaşa İmanı* adlı romanına da yansımaktadır. Bu romanda Mesihpaşa imamı olan Halis Bey’in bir Balkan muhaciri olan Hediye’ye olan sevdasının nasıl ilahi aşka dönüştüğünü ele almaktadır.

11. Ayverdi’nin annesi dokuz ay boyunca bir mazereti yüzünden şeyhini ziyarete gidememektedir. Bu sebepten Ayverdi’nin annesine olan sadakatiyle bilinen annesinin dadısı olan Cananiyar Kalfa da ziyarete gitmemiştir. Şeyhi Cananiyar Kalfa’ya neden gelmediğini sorunca “Çocuğum gelmedi onun için Efendim” şeklinde cevap verir ve Şeyhi tekrardan “Peki ama çocuğun cehenneme gitse, sen de mi

---

³¹¹ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.33.

³¹² Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.38.

³¹³ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.40.

³¹⁴ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.43.

³¹⁵ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.47.

³¹⁶ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.58.

³¹⁷ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.75.

gideceksin?” şeklinde sorunca Cananiyar Kalfa, “Vallahi giderim Efendim.”³¹⁸ demiştir.

Aktarmaya çalıştığımız olaylar bir toplumun sosyal ve kültürel etkisine yönelik izlerden birkaçını oluşturmaktadır. Ayverdi'nin eserlerinde bilhassa bir toplumun dönüşümüne dair siyasi, sosyal, kültürel izler geniş bir muhtevaya sahiptir. Bu dönüşümü anlamak için Ayverdi'nin eserleri hem psikolojik hem de sosyal-kültürel bir tahlile ele alınması gerekmektedir.

2.2.10. Dilin Önemine Yaptığı Vurgular

Edebiyatın iki temel direği olarak dini ve dili gören Ayverdi, dil üzerinde hususiyetle durup bu alanda gayretlerini hayatı boyunca sürdürecektir. Zira milli değerleri ve dili suikasta uğrayan bir milletin belini doğrultmasını bir mucize olarak görmektedir. Bir milletin yenilebileceğine, toprak kaybedebileceğine vurgu yaparak böyle bir milletin tekrardan toparlanmasının, kayıplarını gidermesinin kolay olduğunu fakat benliğini, değerlerini, dilini kaybeden milletin doğrulmasının güç olduğunu dile getirmektedir.³¹⁹ Bu nedenle Ayverdi, hem eserlerinde kullandığı dile önem verip hem de bu alana yönelik ciddi adımlar atan aksiyoner bir şahsiyettir.

Ayverdi'nin dil bahsinde ehemmiyete aldığı sorunların başında dili yabancı kelimelerden arındırma adına yaşanan bir “dili kısırlaştırma politikasını” görmekteyiz. Türkiye’de birçok alanda ciddi bir gelişmenin olmamasını dile uygulanan bu arındırma çalışmaları sonucunda kaybettiğimiz kavramlara bağlamakta: “Bugün Türkiye’de bir sanat patlaması yoktur ve beklenemez, zira Türk dili kalmamıştır. Fertler, kelimelerle düşünür ve söyler. Kelime dağarcığımız ise suikaste uğramış, yırtılmış ve içindekiler dökülüp kaybolmuştur. Böyle didik didik olmuş bir dilden nasıl sanat beklenebilir?”³²⁰ Samiha Ayverdi'nin dil ve kültür alanında verdiği gayretlerinin en önemli sonuçlarından biri 1970 yılında kurulan Kubbealtı Cemiyeti’ni görmekteyiz. Bu vakfın faaliyetleri ile ilgili genel muhtevasını Annemarie Schimmel’le de

---

³¹⁸ Ayverdi, 2017a, a.g.e., s.96.

³¹⁹ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.108.

³²⁰ Ayverdi, 2014, a.g.e., s.113.

paylaştığını yazdığı mektupta da görmekteyiz. Bu mektubunda Kubbealtı Vakfının yaptığı tezhip ve minyatür çalışmalarından, klasik Türk musikisi atölyesinden, haftada iki gün yapılan tarih, edebiyat, iktisat ve sanat tarihi seminerlerinden ve uydurma Türkçeciliğe karşı dil akademisi faaliyetlerinden bahsetmektedir. Ayrıca bu mektubunda on dördüncü yüzyıldan günümüze kadar kelimelerin aldığı anlamları örnekler üzerinden anlatan bir lügat ve gramer çalışmasının yanında dergi faaliyeti içerisinde bulunacaklarını da aktarmaktadır.³²¹

Kubbealtı akademik seminerlerinin açılış konuşmasında ise bu cemiyetin gayesini şöyle aktarmaktadır: “Memleket hizmetinden gayri hiçbir iddia ve talebi olmayan Kubbealtı Cemiyeti, akademik seminerleri ile, gençliğe, ancak ilim ve san’at değerleriyle yüz yüze gelecekleri bir merkez hazırlamak gayesini gütmektedir.”³²²

Ayverdi’nin Dinamik Tarih Anlayışı

Ayverdi’nin eserlerine baktığımızda dinamik bir tarih anlayışıyla karşılaşmaktayız. Ayverdi ne salt maziye yaşatma taraftarlığı yapmaktadır ne de maziden kopuk bir gelecek inşasından bahsetmektedir. Maziye olduğu gibi yaşatmayı bir ölüden hayat beklemek gibi olmayacak iş, geçmişi yok etmeye çalışmakta bir diriyi mezara atmak olarak görmektedir. Bu durum ise Ayverdi’nin şu sözleriyle özetlenebilir: “Biz geçmişimizin yuvarlana yuvarlana bugüne gelen halitasıyız.”³²³

Ayverdi’nin Eğitim ve Kültür Davası

En büyük sermaye olarak insanı gören Ayverdi insanın selamet sahiline erişebilmesi için merkeze teknik, ticari, zirai yatırımların değil insanın alınması gerektiğini savunmaktadır. Boş bırakılan, kültüründen, geleneğinden, dilinden, dininden koparılan insanın beşerî ve hayvani bir yapıya eğrileceğini düşünen Ayverdi bu yöneline engel olmak maksadıyla eğitim davasına ve kültür meselelerine öncelik verilmesi gerektiği fikrini taşımaktadır. *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*

³²¹ Samiha Ayverdi, *Mektuplar-2*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2020, s.176.

³²² Samiha Ayverdi, *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976, s.187.

³²³ Ayverdi, 2014, a.g.e. s.31.

adlı eserinde hem kültür ve eğitim sorununa değinmiş hem de yapılabilecekler ile ilgili çözüm yolları sunmuştur. Ayverdi Türkiye de bir eğitim, kültür sorunu olduğunu şu sözleri ile aktarmaktadır: “Ne acıdır ki, bir eğitim çatısının altına masum ve tertemiz giren nice Türk çocuğu, diplomalarının sayısı çoğaldıkça, milli ve dört başı mamur bir kültür kazanmadıktan başka, mevcut ve şifahi değerlerinden fire vere vere gönlü kararmış, gözü dönmüş olarak, memleketin huzur, asayiş ve emniyetini tehdit eden bir zorba olarak söz sahibi oluyor.”³²⁴

Bir medeniyeti zirveden aşağıya inmesinin sebebini bulmak için “Yok olan ne?” sorusuna cevap olarak Ayverdi, muhabbet ve şefkate dayalı bir yardımlaşma ve hayat düsturunun ve insanları birbirine bağlayan güçlü bağların yok olduğunu söylemektedir. Ve devam etmektedir: “Bir müşterek yenilmezlik inancı, destanlaşmış bir fütihat alışkanlığı vardı, yok oldu...”³²⁵ Bir medeniyeti zirveye taşıyan onu biz yapan değerlerini yitiren insanın aynı zamanda insanlığını yitirdiği söylemektedir zira bu medeniyeti oluşturan mihenk taşlarından biri insana verdiği değerdir.

Eğitim meselesinin bir ölüm kalım meselesi olarak gören Ayverdi bunun için de sunduğu bazı çözüm yollarını aktarma gayretinde olacağız.

Bunlar:

1. Her şeyden evvel mutlaka bir eğitim felsefemiz olması lazımdır. Ta ki çocuklarımızı yönetmemiz gereken hedef ve prensipler bilinmeli.³²⁶
2. İş, mektep adedini artırmakta, kalitesiz fakat yağın bir okuma-yazma yarışında değil, açılan ve açılacak olan mekteplerin çocuğa vereceği milli ve manevi ruhtadır.³²⁷
3. Fazileti ile, celadeti, bilgisi ve imanı ile ağır basacak bir öğreticiler ve idareciler kadrosunu temin eylemek ve kendini devlete adayacak insan tipini bulmak.³²⁸

---

³²⁴ Ayverdi, 1976, a.g.e. s.8.

³²⁵ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.4-5.

³²⁶ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.11.

³²⁷ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.11.

³²⁸ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.17.

4. İstikbal adına maruz kalınan en ciddi tehlikeyi dil olarak gören Ayverdi budanmış mazisinden koparılmış bir dil ile gençliğin yetiştirilemeyeceği fikrindedir. Bunun için de dil akademisinin kurulması ve Türkçeyi her türlü aşırılıktan tabii mecrasına sokulması gerekir.³²⁹

5. Yıkılan dini müesseseler yerine, günün şartlarına uygun olanlarını açıp münevver ve idealist din adamı yetiştirmek.³³⁰

6. Yut dışına gönderilecek öğrencilerin yabancı memleketin örf, adet, ilim ve sanat mahsulleri karşısında sarsılmayacak kadar sağlam, şuurlu ve disiplinli insan göndermeye dikkat etmek ve bir takip mekanizmasını kurmak.³³¹

7. İhtisas için gönderilen öğrencilerin memleketin ihtiyacı olan mevzular üzerinde çalışmalarını sağlamak.³³²

Medeniyeti zengin bir hazine olarak gören Ayverdi'nin sıklıkla vurguladığı misallerden biri hazinesi içinde açlık çekerek can veren adamın durumudur. Yapılması gerekenin kaybolan anahtarı bulup sermaye ve imkânlardan istifade edecek fikir ve ruh istikrarına kavuşmak olduğunu söylemektedir.³³³

---

³²⁹ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.21.

³³⁰ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.24.

³³¹ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.30.

³³² Ayverdi, 1976, a.g.e., s.30.

³³³ Ayverdi, 1976, a.g.e., s.323.

SONUÇ

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz ki, tasavvuf tarihine bakıldığında büyük sùfileri irşad eden, ermiş, salih ve kamile kadınların sayısı azımsanmayacak kadar çoktur ve tanınmış birçok sùfi, mürşitlerinin kadın olduğunu övgüyle dile getirerek sùfi kadınların şahsiyet eğitimi ve manevi alanlarındaki rollerinin önemine işaret etmişlerdir. Ayrıca tasavvuf tarihinin başlangıcını ve seyrini etkileyen en önemli şahsiyetlerinden birinin bir kadın olduğu gerçeği kadının tasavvuf tarihinin tayin edici karakteri olabileceğini ve seyir değiştirici roller üstlenebileceğini göstermektedir. Mutasavvıf kadınlar, kişinin Rabbi ile baş başa kalmanın bir insanın yaşayacağı en güzel mutluluk olduğunu ve Allah'tan ne gelirse gelsin gelene sabretmeyi ve şükretmeyi öğretirken aynı zamanda da kişinin yüksek hedeflerden haberdar olmasını sağlamışlardır. Yine mutasavvıf kadınlar, çağdaşları tarafından hürmet görmüş bazen de bir otorite haline gelmişlerdir.

Bir anne olarak mutasavvıf kadının rolü ise bilhassa sùfi biyografileri okunduğu vakit ehemmiyeti daha belirgin hale gelmektedir. Bu biyografilerde “Dindar annesinin tesiri altında kalmıştı”, “Annesi büyük bir zahitti” şeklinde ifadelerle sıklıkla rastlanmaktadır. Ayrıca İbn-i Arabi, Mevlâna ve Samiha Ayverdi'nin mürşidi olan Kenan Rıfai gibi tasavvufta ön plana çıkan isimlerin arkasında bir kadının, bir annenin varlığının olması hem kadının bir geleneğin temelini oluşturmaya katkısını hem de kadınla erkeğin emaneti üstlenme yolculuğunda birbirini destekleyen, tamamlayan bir rol üstlendiğini göstermektedir. Sùfi kadınların bu yoldaki gayretleri, Hz. Aişe, Hz. Hatice, Hz. Fatma, Hz. Hacer, Hz. Meryem ve Hz. Asiye gibi büyük hanımlardan aldıkları emaneti devam ettirmekten öte değildir.

Kenan Rıfai'nin, “Eğer kadın olmasaydı ben Samiha'yı kendime halife yapardım. Onun mevki bence bu kadar mühim”³³⁴ sözü hem Ayverdi'ye verdiği değere yapılan bir vurgudur hem de Ayverdi'nin tasavvufi derinliğini, tasavvufi kişiliğini gözler önüne sermektedir. Ayverdi, mürşidi ile ilgili eserler yazarak onun

---

³³⁴ Samiha Ayverdi, *Mektuplar-5*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2016. s.152.

sözlerini, hayatını aktarmasıyla hem hocasının hem de Rıfaiîliğin yayılmasını ve tanınmasını sağlamıştır.

Ayverdi'nin erken çocukluk dönemini dahi hatırlaması tarihsel, kültürel, sosyal ve psikolojik olarak eserlerinin geniş bir muhtevaya sahip olmasını sağlamıştır. Bu muhtevayı ise günümüze önemli bir kaynak olarak sunmaktadır. Ayrıca kendi çocukluk anılarından oluşan hatıralarını bizlerle paylaştığı gibi torunu için kaleme aldığı *Sinan'ın Günlüğü* eserinde de torununun çocukluk anılarını paylaşmaktadır. Bu eserde çocuk gelişimi, çocuk eğitimi, çocuk psikolojisi, çocuk büyütmenin zorlukları ve zevkli yönlerini anlatmaktadır. Bu da bizleri hem Ayverdi'nin yazar kimliğinin hem de bir annesine olarak Ayverdi'nin üstlendiği rolün şahidi kılmaktadır. Eserlerinde sadece bunlara değil, köklü bir İstanbul ailesinin günlük hayatı, aile ortamından çizgiler, bu ailenin evlerine gelip gidenler, sanat ve fikir adamları, bu evdeki kültür ve irfan toplantılarına dair önemli notlar paylaştığı gibi dönemin tarihsel, sosyal, kültürel ve siyasi verilerini de aktarmaktadır. Bu paylaştığı ve aktardığı veriler Ayverdi'nin güçlü bir hafızaya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca paylaştığı ve aktardığı bu veriler ile bir medeniyetin hafızası olma ve bu hafızayı gelecek nesillere aktarma görevini üstlenmiş bir Ayverdi ile karşılaşmaktayız. Bu ise Ayverdi'nin ağır bir toplumsal rolü üstlendiğini gözler önüne sunmaktadır.

En büyük sermaye olarak insanı gören Ayverdi insanın selamet sahiline erişebilmesi için merkeze teknik, ticari, zirai yatırımların değil insanın alınması gerektiğini savunmaktadır. Boş bırakılan, kültüründen, geleneğinden, dilinden, dininden koparılan insanın beşerî ve hayvani bir yapıya eğrileceğini düşünen Ayverdi bu yönelime engel olmak maksadıyla eğitim davasına ve kültür meselelerine öncelik verip bu alanda birçok çalışmanın içinde bizatihi bulunmuştur. Bu ise Ayverdi'nin hem aksiyoner yapısına hem de toplumsal olarak üstlendiği rolü göstermektedir. Ayverdi'nin eserlerinde bilhassa bir toplumun dönüşümüne dair siyasi, sosyal, kültürel izler geniş bir muhtevaya sahiptir. Bu dönüşümü anlamak için Ayverdi'nin eserleri hem psikolojik hem de sosyal-kültürel bir tahlile ele alınması gerekmektedir.

Son söz olarak şunu söyleyebiliriz ki Anadolu toprakları tasavvufi maya ile yoğrulduğundan hala tam bir teslimiyetle, aşk ve imanla Yaratıcısına bağlı olan Anadolu kadını, tasavvufun kadına yüklediği misyon ve vizyonun en iyi taşıyıcısıdır. Bu alanda yapılacak çalışmalar hem Anadolu kadını hem de tasavvufi rolün kadına yüklediği misyon ve vizyonu anlamamızı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

AĞÇOBAN, Sadık, “Kadın Olgusunun Kültürel Gelişimi ve İslam’da Kadının Yeri Üzerine Tartışmalar”, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, Cilt. 2, Sayı. 1, 2016, s. 14-24.

ALGUR, Hüseyin, “Sâmiha Ayverdi Romanlarının Değer Eğitimi Açısından İncelenmesi” *Marife*, Sayı.19, 2019, s.189-191.

AYDIN, Mehmet Âkif, “Kadın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 24, İstanbul 2001, s. 86-94.

AYVERDİ Samiha, *Bir Dünyadan Bir Dünyaya*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2017.

AYVERDİ Samiha, *Dost*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2019.

AYVERDİ Samiha, *Mektuplar-2*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2020.

AYVERDİ Samiha, *Mektuplar-5*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2016.

AYVERDİ Samiha, *Milli Kültür Meseleri ve Maarif Davamız*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1976.

AYVERDİ Samiha, *O da Bana Kalsın*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2014.

AYVERDİ, Samiha, *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2017.

BAYRAKTAR, Fulya, “Cumhuriyet Döneminin Öncü Bir Kadın Felsefecisi: Samiha Cemal Hanım”, *Felsefe Dünyası*, Cilt. 2, Sayı. 52, Ankara 2010, s. 116.

ÇELEBİ, Celaleddin b., “Hz. Mevlânâ’nın Eserlerinde Kadın Konusuna Kısa Bir Bakış”, *II. Milletlerarası Mevlâna İskongresi*, Konya 1990, s. 103-108.

ÇEVİRME, Cengizhan, “Mevlevi Tarihinde Kadının Rolü ve 21. Yüzyılda Kadın Semazenler”, Sayı. 13, s. 39-52.

ÇUBUKÇU, Hatice, "Sûfi Hikayelerinde (Menkıbelerinde) Kadın Tasavvuru", *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 12, Sayı. 2, 2020, s. 193-208.

ÇUBUKÇU, Hatice, “Şahsiyet Eğitiminde Nefsin Rolü”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşâsında Dinin Yeri Sempozyumu*, cilt: II, Ordu 2016, s. 457-474.

DEMİRCİ, Mehmet, “Mevlana’nın Kadına Bakışı”, *Kadın ve Tasavvuf*, 2008, s. 120-127.

DEMİRÇİ, Mehmet, *Vatan Ana Samiha Ayverdi Misyonu ve Tasavvuf Anlayışı*, Nefes Yayınları, İstanbul 2018, s. 54-67.

HARMAN, Ömer Faruk, “Hıristiyanlık'ta Kadın Algısı”, *Kur'an ve Kadın Sempozyumu*, Ankara 2010, s.56-70.

HARMAN, Ömer Faruk, “Kadın”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 24, İstanbul 2001, s. 82-86.

İMÂMÎ, Nasrullah, “Mevlânâ'ya Göre Kadın”, (Çev: İpek ŞENGÜL), *Doğu Araştırmaları: Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırmaları Dergisi = A Journal of Oriental Studies*, Sayı. 22, 2020.

KARA, Mustafa, “Cumhuriyet Döneminde İstanbul'da Tasavvufi Hayat”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul 2015, s. 342-353.

KARA, Mustafa, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2002.

KARA, Mustafa, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2008.

Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi – Vasiyetinden*, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

Kubbealtı, *Samiha Ayverdi Arşivi*, Erişim Tarihi: 30 Ocak 2022, <https://kubbealti.org.tr/samiha-ayverdi-arsivi>.

Kubbealtı, *Sâmiha Ayverdi*, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <https://kubbealti.org.tr/kisi/samiha-ayverdi>.

KÜÇÜK, Hülya, “Anne Nûr El-Ensâriyye'den Âlime-İ Hicaz Fahru'n-Nisâ Bint Rüstem'e: Muhyiddîn İbn Arabî'nin Çevresindeki Hanımlar”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 23, 2009, s. 193-219.

KÜÇÜK, Hülya, “Mevlevî Hanım Halife ve Şeyhler”, *İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı. 20, 2007, s. 69-78.

KÜÇÜK, Hülya, “Tasavvufta Kadın”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı. 7, Konya 1997, s. 389-398.

KÜÇÜK, Hülya, “Türk Tarihinde Kadın Veliler: İlk Dönem Mevlevîliği Örneği”, *İstem: İslâm San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi*, Cilt. V, Sayı. 10, 2007, s. 65-74.

MEÇ, Tuğçe, “Sâmiha Ayverdi’nin İbrahim Efendi Konağı Eserini Tarihi Roman Olarak Okumak” *Mecmua*, Sayı. 7, 2019, s. 34-43.

MEŞHEDÎ, Mehdî Firdevsî-i, “Mevlânâ’nın Düşüncesinde Kadın”, (Çev. Hasan ALMAZ), *Nüsha: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, cilt. VI, Sayı. 20, 2006.

MEVLÂNÂ, *Mesnevi*, çev. Veled Çelebi, Doğan Kitap, 2007 İstanbul.

MOLLAİBRAHİMOĞLU, Çiğdem, *Anadolu Türk Tasavvuf Geleneğinde İşlevleri Bağlamında Kadın*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kocaeli 2014.

MUHAMMED, Şerif Abdulazim, “İslam, Hristiyanlık ve Yahudilik'te Kadın”, *Misbah: İslamî Düşünce ve Araştırma Dergisi*, cilt: IV, sayı: 10, 2015, s. 195-228.

ÖÇAL, Şamil, “Kadim Yunan Düşüncesinde ve Mevlâna’da Cinsiyet Algısı ve Kadın”, *Mevlâna Araştırmaları 4*, Ankara 2012, s. 11-28.

ÖNGÖREN, Reşat, “Mevlânâ Celâleddîn-İ Rûmî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 29, Ankara 2004, s. 441-448.

ÖZÇELİK, Mustafa, “Bir Menkıbe Kahramanı Olarak Yunus Emre”, *Kültür Yayınları*, Sayı. 8, Ordu 2015, s. 94-107.

ÖZDEMİR, Funda Çapan, *Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Mazi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Balıkesir 2014, s.28-30.

ÖZELCE, Gözde, *Türkiye’de Kadın Sufileri Rehber Edinenler Üzerine Nitel Bir Araştırma: Cemalnur Sargut ve Hayat Nur Artıran Örneği*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 2017.

ÖZER, Tuba, *Samiha Ayverdi’nin Beş Eserinde Tasavvuf Unsurları*, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2008, s.41-42.

ÖZKÖSE, Kadir, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Düşüncesinde Kadın”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: XI, sayı: 1, 2007, s. 51-67.

ÖZKÖSE, Kadir, “Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Tasavvufî Hayatın Yansımaları”, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, cilt: I, sayı: 1, s. 3-30.

RİFÂÎ, Ken’an, *Sohbetler*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2018.

Sâmiha Ayverdi-Hayatı, Fikirleri, Eserleri, Erişim Tarihi:10 Nisan 2022, <http://www.samihayverdi.org/index.php/hayati-fikirleri-eserleri>.

SAYIN, Esmâ, “Kulluk ve Özgürlük Açısından Tasavvuftaki Kadın Anlayışına Bir Bakış”, *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi = Journal of the Academic Studies of Turkish-Islamic Civilization*, 2015, sayı: 20, s. 147-155

SCHİMMELE, Annemarie, *Ruhum Bir Kadındır*, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.

SERGEN, Semih, “İslam’da ve Hz. Mevlana’da Kadına Saygı”, *1. Milli Mevlâna Kongresi*, Konya 1985, s. 357-363.

SMİTH, Margaret, *Râbia Bir Kadın Sûfi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2016.

TAHRALI, Mustafa, "Ahmed er-Rifâi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 2, İstanbul 1989, s.127-130.

TAHRALI, Mustafa, "Rifâiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 35, İstanbul 2008, s.99-103.

TAHRALI, Mustafa, “Ken’an Rifâi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 25, Ankara 2002, s. 254-255.

TAŞDELEN, Vefa, “Yazmak Eylemi:Varoluşun Kendine Dönüşü”, *Hece Dergisi*, 2004, Sayı. 90-92, s.312-324.

ULUANT, Zeynep, "AYVERDİ, Samiha", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. EK.1, İstanbul 2016, s.150-151.

ULUANT, Zeynep, “Sâmiha Ayverdi’nin Mektupları”, *Türk Dili*, 2020, s.108-112.

ULUDAĞ, Süleyman, "Nefis", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt. 32, İstanbul 2006, s. 226-229.

ULUDAĞ, Süleyman, “Tasavvufta Kadın”, *Dini ve Toplumsal Boyutlarıyla Cinsiyet*, Sayı. 2, İstanbul 2012, s. 289-295.

ULUDAĞ, Süleyman, *Sufi Gözüyle Kadın*, İnsan Yayınları, İstanbul 2014.

ÜNAL, Asife, “Yahudilik’te Kadın Algısı” *Kur’an ve Kadın Sempozyumu*, Ankara 2010, s. 48-54.

YALSIZUÇANLAR, Sadık, “İnsiyatik Gelenek İçerisinde Samiha Ayverdi”, *Kadın ve Tasavvuf*, İstanbul 2008, s. 191-210.

YARDIM Mehmet Nuri, “Sinan’ın Günlüğü” *Somuncu Baba Dergisi*, Sayı. 179, İstanbul 2015.

YILDIRIM, E. Seval, “Samiha Ayverdi’de Tasavvuf Düşüncesi Üzerine Tespitler” *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, 2005, cilt: XXXIV, sayı: 2, s. 77-84.

YILMAZ, Ömer, “Hıristiyan Mistik ve İslam Tasavvuf Geleneğinde Kadın İmgesi ve Evlilik Konusuna Kısa Bir Bakış”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt. 2, Sayı. 13, Eskişehir 2012, s. 49-65.

YURTSEVEN, P. Sâmiha Ayverdi'nin Romanlarında Şiirlerin Yeri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (46).

ZÜLFİKAR, Cangüzel Güner, “Çağdaş Mutasavvıf Ken’ân (Rifâî) Büyükaksoy’un Kadın Anlayışı ve Samiha Ayverdi”, *Kadın ve Tasavvuf*, İstanbul 2008, s. 156-172.